

TEŽEK KAMEN NA NJENI DUŠI

FRANCE BEVK

1

Biló je v decembru, dva dni pred božičem. Zrak je bil miren, čist, pomladansko topel, brez vonjav. Kazalca na uri sta kazala tri četrt na dve. Čas, ko je bila cesta najbolj prazna in tiha. Johana je bila pravkar končala s pomivanjem, vzela je knjigo in sedla na nizko, odprto pritlično okno. Okrenila je obraz proti svetlobi in brala. To so bile ure njenega telesnega odpočivanja.

Skozi poševne veje platan so padali solnčni žarki, ji ko balzam polzeli čez obraz in čez roke. V telo ji je legla prijetna omotica. Zdaj pa zdaj je dvignila obraz, iznad naočnikov je pogledovala po cesti. Kakor da je koga pričakovala. A bil je samo nemir, ki mu ni vedela vzroka. Vodnjak, meja zelenega lovorja, na vejah vrabci. Na križpotju kostanjar, dečka z železnim obročem, žena z jerbasom, dva kolesarja. In znova vse prazno. Izza hiš se je trgal glas gosli. Nekdo je igral intervale.

Že v tretje je bila dvignila glavo, ko je pod drevesi ugledala človeka. Le ošinila ga je s pogledom in se znova sklonila nad branje. A v njenih zrenicah je ostala nerazložna slika, se tako živo združila z neko predstavo njenega spomina, da je zadrhtela. Vsa se je zmedla, nič več ni vedela, kaj bere. »Saj ni mogoče,« si je zašepetala. Pa se je bala še enkrat dvigniti obraz; nekaj ji je pravilo, da bo razočarana.

Že je slišala korake, ki so se namerili naravnost proti nji. Moj Bog, zdaj ga je pa res pogledala. Položila si je roko na prsi, val neznane vročine ji je objel vse ude. Visok, črnolas fant z mogočnim čelom, v rokah je nosil kovčeg in klobuk, a suktno si je bil vrgel čez ramo. Šop gladkih las mu je izzivalno padal na oči. Tiste njegove oči! Črne, smehljajoče se, a tako globoko pod čelom, da jih je obdajal trajen mrak. Ali niso bile trpko zasanjane? Isti veder obraz, ista nekoliko plesoča hoja, Pa usta široko na smeh.

Saj je Johana dobro vedela, da ne bo mogla spregovoriti. Segla mu je v roko, ki ji jo je bil pomolil tik pod brado, in je ni izpustila. Glej — v dnu oči še vedno tista grenka resnoba.

»Ali se čudite, mati?«

Kaj bi se ne čudila! Iz velike zmedenosti ga kar ni razumela. Zamolkel jek se ji je iztrgal iz prsi. Če bi rekla le besedo, bi še zaplakala. Le gledala ga je, gledala. Tako je gledal on njo. Ali se je zelo spremenila? Zajetna, vsa preprosta, zgubanega obraza, okrog ust milina, a ljubečih oči. Le prav na dnu njenih zrenic je ležalo nekaj ostrega, prodirnega. Dà, lasje so ji bili zelo vidno osiveli; podobni so bili razorani njivi, na kateri ni še docela skopnel sneg.

Stopil je v edino, nizko, nekoliko mračno sobo. Saj res, čemu bi ostajal zunaj, kjer se ustavljajo ljudje in zijajo? Tu sta se brez prič objela in poljubila. Ne brez zadrege in nekega otroškega sramovanja. Fantu je padel klobuk na tla, mati mu ga je pobrala in obrisala.

»Pa kako, da si prišel, Danijel? Ali se je kaj zgodilo?«

In njen obraz je bil ves v neki boleštni skrbi. Ne, nič se ni zgodilo. Tu je našel službo, zanaprej bo v njeni bližini. Tako? Z novim letom nastopi. Mati je le stežka zakrila radostno drhtenje po vsem obrazu. Novica jo je vso prevzela.

»Pa mi nisi nič pisal.«

»Ne. Hotel sem vas iznenaditi.«

Danijel je stopil do zrcalca, ki je viselo na steni. Na zardelih licih se mu je odražala laž. Odrevenel je, kot da se je tega šele tedaj zavedel. Nato se je okrenil k materi in se ji narejeno široko nasmehnil.

Johana je bila sklenila roke nad trebuhom, nekoliko nagnila glavo in ga gledala. Njene oči so bile bistre, prodirajoče. V prejšnjih letih, ko je bil še dijak, ga je vselej tako gledala, kadar je dvomila, če je govoril resnico. Če nastopi službo šele o novem letu, kako, da je že zdaj tu? Vse praznike jo je zanemarjal... Nekaj boleštnega se ji je zarezalo v lica. Pred njo je stala ženska, ki mu je bila odtujila sina. Ni je poznala, a je vendar razločno videla njen obraz. Zakaj ni ostal pri nji? Ali ga je mar zapustila? Ob tej misli ji je drobna radost zatrepetala v telesu. Preden ji je prišla do srca, se ji je spremenila v strah pred neko neznano skrivnostjo. Skrivnost? Dà, nekaj je gorelo v njenih očeh. Tega tudi njegova vedrost ni mogla zakriti. Da bi ga vprašala, ni imela poguma. Od dne, ko mu je bila dovolila, da je stekel obleko bogoslovca, ni nikoli več samovoljno posegala v njegovo življenje.

Ta spomin jo je ko z nožem zabodel v srce. Zamrmrala je, da mu mora kaj pripraviti in odšla v kuhinjo. Vrata je proti navadi zaprla za seboj.

Sin je nekaj trenutkov gledal za njo. Nekaj težkega, mračnega mu je leglo na obraz in v oči... Da bi se raztresel, se je razgledoval po stenah. Soba, v kateri je bil preživel večino svoje mladosti. Vojna jo je bila razdejala; pod je bil nov, stene svetlejše, a vse drugo je bilo kot nekdanj. Isti vonj po divjih rožah, ki jih je tako ljubil. Ali se mu je le dozdevalo? Ista omara, okrogla miza, dve postelji, še slike na stenah. Tam sta viseli povečani sliki očeta in matere. Materin obraz je bil na sliki mlad, nekam tuj, le visoka pričeska in prodirne oči so bile iste. Nekaj skritega, skrivnostnega na njenih potezah, kot je bila zanj skrivnostna vsa njena mladost. Tako strašno nerada je govorila o sebi. Doma je bila s kmetov, iz hiše, v kateri je kar gomazelo otrok. Nekateri so zgodaj pomrli, drugi so se raztepli po svetu. Johana je prišla v mesto služiti. Tistih dni se je spominjala z mešanimi čuvstvi ponosa in bridkosti: »Prosila sem Boga, da bi se kruha vsaj še enkrat do sita najedla.« Dom je ležal na njenih plečih. Bila je preudarna, stroga. Res, stroga še proti sebi. Njeni strogi nazori o življenju niso izviralii toliko iz bogaboječnosti, prinesla jih je bila že z rojstvom na svet, bili so del njenega bistva. Svojo notranjost je rada skrivala. Kolikokrat se ji je zdelo, da je brez čuvstva!

In vendar je znala ljubiti, strastno ljubiti. Na moža, pismonošo Simona Jermola, je bila navezana z dušo in telesom. Njun zakon je bil srečen — vsaj na videz. Rodila je hčer Heleno, ki je bila kot njena druga podoba. Nato dvoje hčera, ki sta zgodaj umrli. Helena je že hodila v šolo, ko se je rodil še deček. Krstili so ga za Danijela. Johana ga je težko pričakovala, dasi tega še sebi ni hotela priznati. V njem sta se čudovito križala dva rodova, materin in očetov. Očeta se je Danijel le medlo spominjal; ko mu je nenadoma umrl, je bil še deček. Ni si ga predstavljal drugačnega, kot je bil na sliki. Veliki brki, mogočno čelo, pod katerim so se nekako izgubile jasno sijoče oči. Še dobro se je spominjal, kako je ta soba še dolgo potem dišala po zdravilih in svečah. Nekaj mesecev pozneje so prišli svatje in rajali dolgo v noč. Helena se je bila na materino prigovarjanje še zelo mlada poročila z nekim pisarjem s sodišča. Preselila sta se na Dolenjsko. Z materjo sta ostala sama, sama. Bil je živahen deček z nekoliko zasanjanimi očmi. Življenje mu je bilo ko pravljica. Johana ga ni puščala v družbo; bala se je, da pride v stik z dekleti. Včasih ji je pobegnil. Ni ji lagal, kod je hodil. Laž mu je bila mrzka. Iz tiste dobe mu je ostala na obrazu neka trajna zadrega in plahost pred materjo.

Stal je, strmел v sliko očeta, kot da ga nekaj vprašuje. V dneh, ko je odraščal, ga je večkrat zgrabila neumljiva želja, da bi se pogovarjal z njim... Mati je odprla vrata, imela je miren obraz, prebolela je bila grenke občutke.

»Ogleduješ si? Zdaj ti bo gotovo preborno to stanovanje.«

»Ne vem,« je zategnil z rahlim pridržkom v glasu. »V tej sobi se še vedno čutim dijaka.«

»Jaz bom spala v kuhinji, ta soba bo samo zate.«

Na te besede mu ni bilo mogoče odgovoriti. Okrenil se je do stare podobe angela varuha, kot da ga izredno zanima. Dà, gotovo: mati se bo težka ločila od teh sten, pol njenega življenja je zvezanega z njimi. Pa to ni bilo vse. Zdelo se mu je, da neizprosno grebe v skrivnost njegovega nenadnega prihoda. Ali je kaj slutila? Saj se je sam le težka brzdal. In vendar bi ji v tistem trenutku ne mogel vsega povedati. Ne še.

Stopil je v kuhinjo in sedel na skrinjo. Na nji je kot dijak prečepel po ure in ure, se učil, ali pa sta se z materjo razgovarjala. Razvijal ji je svoje velike načrte, a ona se je nasmihala: »Nič ne bo iz tebe.« In vendar ji je vse pelo v duši... Kuhinja je bila prav tako zakajena, po kavi dišeča, domača kot nekdanj. Danijel se je tako zamislil v pijane sanje mladosti, da se mu je milo storilo. Takrat je živel, samo živel... Pozneje nikoli ni obupaval, vendar je čutil, da življenje nima več tistega čara.

»Kar ne morem verjeti,« mu je mati prodirala v dušo.

Nasmehnil se ji je. A v nasmehu je bilo nekaj trdega, kot da mu ne prihaja naravnost iz srca. Bilo mu je celo grenko. Mati misli, da je prišel radi nje. Samo radi nje. Usta so mu bila ko zapečateni.

Johana si je na skrivaj otrnila solzo. Sinu nikoli ni kazala svojih čuvstev. Vendar v tistem trenutku ni mogla skriti, da je srečna. Le na dnu, prav na dnu njenih zrenic je trepetala rahla senca slutnje.

Ta senca ji tudi naslednjega dne ni izginila. S sladkim nasmehom na obrazu, a nekam molčeča je hodila okrog. Sinu je stregla kot v dneh, ko se je bala, da ne bo izpolnil njene vroče želje in šel za duhovnika. Tudi Danijel se je trudil, da bi sprejemal materino postrežbo z istimi občutki kot v mladosti. A zdelo se mu je, da s tem drug drugega varata. Ni našel časa, da bi se pogovarjal z njo, ogibal se je je celo s pogledom. Komaj je prišel domov, že se mu je znova mudilo v mesto.

Bil je zadnji dan pred božičem. Nebo se je bilo naredko prepreglo z oblaki, od severa je pihalo... Danijel tudi zunaj ni našel miru. Oči so mu begale po gričih, kot bi trudoma iskale solnca, svetlejše misli. Pomešal se je med ljudi, ki se jim je neznan kam mudilo. Postajal je pred okni in si ogledoval darove. Kupil je drevesce. Ko ga je izročil materi, je od ganjenosti skoraj zajokala.

Proti večeru je bila smrečica že okrašena. Njena bornost ju je tem živeje spominjala na preteklost. Danijel je smehljaje se nekaj odvijal in potisnil materi dar v naročje. Bila je vsa srečna, v zadregi. »Glej, a jaz nisem nič mislila nate...« Sin je okrenil glavo, kot da se sramuje njene trepetajoče nežnosti.

Po večerji sta sedela za okroglo mizo in se smehljala. Danijel je nalil vina, mati je pila. Tako je bilo močno, da je kar gorelo v krvi! Po navadi ni pila, ta večer je naredila izjemo. Kako čudno je človeku, kadar sedi, gleda, se smehlja, a ne more govoriti. Danijel je začel obujati spomin na božične večere, ki sta jih skupaj preživela. Ali se mati spominja, kako je vsako leto ukradel smrečico in jo v temi prinesel domov? Seveda se je spominjala. Ni bilo prav, a je zatisnila eno oko. Nekoč je bil raztrgal čisto nove hlače, a da ne bi pokvaril božiča sebi in materi, ji več dni ni pokazal hrbta. To je bila prava muka! Ob tem spominu sta se smejala. Saj to je bilo že davno. Zdaj mu ni bilo treba več kupovati obleke z denarjem, ki si ga je pritrkala pri hrani.

»Da, da,« je vzdihnila mati. »Tokrat ni bilo toliko dobrot na mizi.«

Segla si je z roko na čelo in si obrisala drobne kapljice potu. Bila je že rahlo vinjena, v sobi je bilo vroče. Nekaj mračnega je leglo v njene oči. Ali se je bila spomnila na rajnega moža, čigar sliko je ošnila z bežnim pogledom?

Zapela sta. Mati je pela s tistim čistim glasom kot nekdanj, le prav na dnu ji je nekaj trepetalo. Nekaj boleznega, neopredeljivega. Pri tem je uporno gledala sina. Ta je bil nenadoma umolknil. Nato je zganil ustnice, kot da je hotel nekaj reči, usta so mu ostala rahlo odprta. »Čemu se tako bojim?« se je vpraševal.

»Danes sem si ogledoval neko stanovanje.«

Otrnil je cigareto in se nervozno premaknil, dasi je hlinil ravnodušje. Materi se ni upal pogledati v oči.

»Prav, če dobiš kaj primernejšega,« je rekla mati zateglo. »To bo zate pretemno.«

Danijel je pomolčal.

»In če vi izveste za katero, povejte mi!«

»Da,« je mati nenadoma umaknila oči in ni mogla zadržati nekega trepeta v glasu. »Dve sobi, kuhinja?«

»Premajhno bo...«

Johani je drobna bolečina prebodla srce. Gube na obrazu so ji zatrepetale. Njen nemir je prešel tudi na Danijela. Kesal se je... Materi ne bi hotel pokvariti svetega večera. Pa mu je bila prišla beseda kar nenadoma, ni je mogel zadržati. Objelo ga je pekoče sramovanje: mati ga bo videla do dna. Nazaj ni bilo mogoče. Zajel je polne prsi sape.

»Kaj pravite, mati — oženil se bom.«

Pravkar je bila vzela kozarec v roko, da zakrije nemir, a je zlila nekaj kapljic vina po obleki. Znova ga je postavila na mizo. Oči ji je zagrnilo nekaj temnega, neprodirnega.

»Ali je taka sila?« so ji zatrepetale ustnice.

»Že več let me čaka — in jaz njo,« je drhtelo iz sina. V glas je namenoma položil obilo tragike, da bi v materi vzbudil sočutje in razumevanje. »Ali se vam to ne zdi prav?«

»Meni mora biti prav,« je rekla s poudarkom in s takim premagovanjem, da je občutila telesno bolečino. »Vsak stori, kar se mu zdi najbolje...«

»Mlad nisem več,« je govoril Danijel naglo, zmedeno in jecljajoče. »Dovolj sredstev imam, da si lahko ustanovim družino. Bog ve, če bi v poznejših letih še mislil na to... Dovolj let me je čakala... ne zdi se mi prav, da bi še odlašal... Vi boste seveda z nama...«

Ves je gorel, a mati je molčala. Videti je bilo, da trpi. Najrajši bi mu ne bila odgovorila. Pa jo je molk, ki je nastal, rezal globlje kot sinove besede.

»Name ne računajta,« je rekla zamolklo.

»Zakaj ne,« se je Danijel stresnil kot pod udarcem. »Če je tako, se rajši ne poročim.«

Ali je res tako mislil? Ali so bile njegove besede le prenagljena grožnja? Mati ga je pogledala z dolgim, žalostnim pogledom.

»Le vzemita se,« je izgovorila strašno zateglo.

Danijel jo je gledal, gledal z nekim obupnim izrazom v očeh. Spoznala je namen njegovega prihoda. Ne radi nje... To jo je ranilo v dno duše. Zavijala se je v veliko ruto in se stresala, kot da jo mrazi. Neredko je bila za sina strašna zagonetka, nikoli večja kot takrat. Ni se mogel zdramiti iz strmenja. Ona ga ljubi. Dã, ona ga ljubi, o tem ni bilo dvoma. A zakaj noče, da se z Bredo poroči? Kaj ima proti dekletu, ki ga ne pozna? Ali sploh noče...? In zakaj bi ne hotela živeti z njima?

»Ker ne maram, da bi bila komu na potu...«

Najrajši bi ne bila več govorila o tem.

»Vi nikomur ne boste na potu,« je plamenelo iz Danijela. »Ali se bojite Brede? Saj je vendar ne poznate. Ko jo boste spoznali, jo boste sodili drugače... Ona je dobra...«

»Zate bo dobra,« je stisnila ustnice.

Tako je trepetala, zadrževala vihar v sebi, da ni mogla več prestajati na mestu. Ali bo izbruhnila v jok ali v srd? Dvignila se je in odšla v kuhinjo.

Tudi Danijel se je bil dvignil. Hotel je oditi za njo, a je znova omahnil na stolico. Prižgal si je cigareto, a je pozabil nanjo, gorela mu je med prsti. Sedel je z zamolklo bridkostjo v duši. Trudil se je, da bi zbral misli, ki so se mu pršile ko curek v vodometu.

5

Breda ali mati? Katero je bolj ljubil? To vprašanje se mu je venomer vrivalo v možgane. Če bi mu šlo za življenje, bi se v tistem trenutku ne mogel odločiti. Z materjo sta se ljubila. A na njuni ljubezni je bilo nekaj tragičnega. Včasih se je zdelo: zato sta na svetu, da drug drugemu povzročata tihe bolečine.

Tega se je rahlo zavedal že zgodaj v mladosti, v letih, ki jih je komaj dosegal njegov spomin... Johana se je v tihih trenutkih pogosto zamislila nad sinovo prirojeno vedrostjo, ki se je zdaj pa zdaj iznenada umaknila neki zasanjanosti in resnosti. Nikoli si ni bila na jasnem, kaj polje na dnu njegove duše. Zlagal je pesmi. V svoji notranjosti se je nagibal h kakemu idealnemu poklicu. S tesnobo v duši je čakala, kdaj bo spregovoril... Prehitela ga je s svojo željo, dasi so ji besede silile na jok in ji je divje razbijalo srce.

Ni prezrla, kako so mu takrat oči prirasle na knjigo; ni jih mogel odtrgati. Vendar si ji ni upal ugovarjati. Morda je čutil, da bi bil tak upor žalitev, ki ga ni zaslužila. Pa je spoznala že po njegovih očeh, da ji v duši odločno zanikuje. Tiste dni sta mnogo molčala, mnogo mislila. Le da so njune misli šle vsaka svojo pot.

Misel, da bi postal duhovnik, je bila Danijelu grenka. Kljub vernosti, ki jo je očitneje kazal kot mati. Tega niso zakrivile ženske. Saj ni poznal deklic, le redko je spregovoril s katero. Strašno se jih je sramoval. Vendar je občutil, da se v njem prebujajo neke tajne sile in ga vznemirjajo. Pa saj to ni bilo poglavitno. V njem je gorela silna žeja po življenju. Hotel je sicer živeti trezno, a brez kakega pridržka, dihaje iz polnih prsi.

Tega materi ni mogel razodeti. Saj je bilo še v njem samem nejasno, kipeče. Johana je le rahlo slutila, kaj se godi v njem. Tisti dnevi so bili za oba strašansko težki, moreči. Noč in dan ju je rahlo glodalo v dušah. A bolj ko sta molčala, težje jima je bilo... Nastala je vojna, pobegnili sta z vsem, kar sta imela. Razburljivi dogodki vprašanja Danijelovega bodočega poklica niso spravili s sveta. Še poostrili so ga. Prišel je dan, ko je moral govoriti z materjo jasno, v obraz in v oči. »Ali hočeš, da te ubijejo v vojni?« mu je srdito vrgla. Bilo je prvič, da je Danijel opazil neko temno pego na svoji materi. Zgrozil se je.

Pa saj ona ni mislila tako. Njene besede so bile samo sredstvo. Prvotni srd se ji je spremenil v tako globoko duševno potrtnost, da je zbolela in legla. Danijela je pretreslo. Zaprl se je v svojo sobo, v tisti uri je pogledal globoko

vase. Zakaj se ne žrtvuje materi, ko mu je ona vse žrtvovala? Odrekel se je življenju, ki si ga je bil zasanjal.

Na materinem obrazu je ostala senca. Ni bila tako globoko zadovoljna, kot je Danijel pričakoval. Ali ni dal vsega, kaj je še hotela od njega? Morda ji ni ušlo, da je sin notranje trpel, dasi se je trudil, da bi tega nihče ne opazil. Najmanj mati. Ah, z neko zamolklo grozo se je spominjal tistih dni. Njegovo dušno trpljenje je bilo tako globoko, da se z ničemer na svetu ni dalo primerjati. Duša mu je bila razklana, zdrobljena. Le z medlim žarkom zavesti, da je ustregel materi, so mu potekali dnevi. Kakšni dnevi! Od ure do ure bolj je spoznaval, da laže sebi, vsemu svetu. Poglobil se je v knjige, odpirala so se mu nova obzorja, a to ga ni moglo pomiriti. V nočeh je trpko razmišljal, ječal in molil. Zanj ni bilo izhoda.

Sredi najhujših muk mu je umrla sestra. Pripeljal se je na pogreb in našel mater neizmerno skrušeno. Zasmilila se mu je v dno duše, a prav tedaj, kot da se mu je pojavila lastna bolečina z vso silo: ni se mogel več premagovati. Stokrat je bil že sklenil, da bo stopil pred mater in ji padel k nogam: »Ne morem več!« Ni imel poguma. V tistem trenutku so šle besede ko plaz iz njega. Tako še nikoli ni govoril z živim človekom.

Mati ga je mirno poslušala. Tako mirno, da je vzbujala grozo. Ko je izgovoril do konca vse besede, ki jih je bil že zdavnaj pripravil, se ni razžalostila. Le gledala ga je, gledala. Molče so mu pritrjevale njene oči, v katerih je bilo morje obupne žalosti. Bila je vsa zrušena pod dojmom hčerine smrti. Očitela si je, da jo je zakrivila ona, ker jo je mlado silila v zakon; uboga Helenica nikoli ni bila popolnoma srečna. Morda je Danijel pretiraval, a ko se je zazrla v prepad bodočnosti, ki ga ji je naslikal, se je vsa zgrozila. Preplašila se je tudi njegove vnanjosti, saj so ga bile same oči. Tešila jo je le misel, da sin ni zapustil semenišča radi kake ženske. Kako bi se bilo tedaj vse uprlo v nji! Srce ji je krvavelo, a se je vdala.

Iz globoke hvaležnosti je Danijel pokleknil pred njo in ji poljubil roko. »Neumnosti; ali sem mar Bog?« ga je ostro pokarala. Govoril ji je, govoril, da bi pregnal težko občutje, ki je viselo med njima. Učil se bo, ni ga treba podpirati... »Ali se mi popolnoma odpoveduješ?« ga je zadel njen pogled. »Ne, mati,« je zastokal, »saj nisem tako mislil.« Oba sta čutila, kako sta se v tisti minuti drug drugemu odtujila. Zaman ji je odsvetoval — mati se je še tiste dni sama odpeljala na jug.

Takrat je bilo konec vojne... Danijel je studiral izmenoma v Ljubljani in v Padovi. Ko je obiskal mater v njenem starem stanovanju, je vsa zadrhtela od sreče. Imel je zagorela lica, veder nasmeh na obrazu. Od leta do leta bolj je bil podoben očetu. »Mati,« ji je rekel, »preveč mi pošiljate; kako pa vi živite?« A ona ga ni poslušala. Le z nekim strahom ga je gledala v oči. Bala se je, da bo zdaj zdaj odkrila tujo podobo v njegovih zrenicah.

Česar se je najbolj bala, se je zgodilo. Danijel se je zaljubil. Breda, plavolaso dekletko z jamicami v licih, kot da se večno smehlja — ko jo je prvič uzrl, je vse zadrhtelo v njem. Tudi dekletove oči so bile ko začarane obvisle na njegovem obrazu. Ali ga je tako silno privlačevalo živo nasprotje njenega

značaja? Polagoma se je Breda vdajala njegovemu vplivu. To ga je v nekaterih trenutkih rahlo plašilo. Vzel ji je del bistva, postal je njen dolžnik. Le v nekaterih hipih je planila nepreračunljiva nrav iz nje. Zagorela je ko kres, a se je v hipu znova zavedela. Ni imel izkušenj z ženskami, zato je ni mogel do dna razumeti.

Ta ljubezen mu je obrnila vse načrte na glavo. Morda je vplivala nanj tudi doba z novim mišljenjem in čuvstvovanjem. Vpisal se je bil na filozofsko fakulteto. A tedaj se mu je nenadoma začelo muditi do kruha. Hotel si je čim prej ustanoviti družino. Prijatelj, s katerim sta nekaj noči prekrokala, ga je navdušil za banko. »Profesor? Brrr!« Dni, ki bi bili podobni onim, ko sta morala z materjo obračati vsak krajcar, ni hotel več doživeti... Morda je bilo v tem nekaj mladostne prenagljenosti, a se je pozneje nikoli ni pokesal.

Postal je preračunljiv. Včasih celo v svojih čuvstvih. Dà, nekaj materine krvi je bilo tudi v njem. Naj so ga strasti še tako razganjale, jih je znal spretno prikriti. Breda ga je videla do dna. Rahlo, smeje se mu je očitala... A ljubila ga je z vsemi vrlinami in napakami. Čakala ga je, dasi so bila pred njim še leta boja in negotovosti. In niti za hip se ni zavedel, da je to za dekle težja žrtev kot zanj. Prav radi tega ni nikoli podvomil v njeno zvestobo.

Materi njegova ljubezen ni mogla ostati skrita. Ne samo radi tega, da je vsake počitnice razen kratkega obiska izostajal z doma, saj mu je omamno srečo lahko brala že iz oči. Preveč jo je bolelo, da bi ga bila izpraševala, ali brskala po njegovih pismih. Sam je napeljeval pogovor na dekleta, a ona se mu je spretno izmikala. Ne bi ga mogla poslušati.

Tako je bilo do tistega večera...

Danijel se je zdrznil iz spominov.

Nad hišami so odmeli brneči, zamolkli glasovi zvonov. Po pločniku so tolkli koraki. Pogovor in smeh. Ljudje so hodili k polnočnici... Cigareto je spustil na tla, pred nogami mu je ležal kupček pepela. Stresnil je z glavo, kot da se hoče otresti neke otopelosti. Polaščala se ga je trudnost in neumljiva tegoba.

Tedaj so se odprla kuhinjska vrata, na pragu je stala mati.

»Ali greva k polnočnici?«

Nekaj trenutkov je ko okamenel zrl vanjo. Gledala ga je z mirnimi očmi. Ne, saj ni jokala. V samoti se je pomirila in zbrala. Navidez je bila taka kot prej. Le v dnu zrenic ji je trepetala senca trpkega očitjanja... Da, k polnočnici, na zrak, v prirodo, kamorkoli, da se raztrese, vrže to mračno, skelečo težo raz dušo!

4.

Nebo je bilo na vzhodu jasno, po jasnini je plavala luna. Mesečina se je razlivala po vsem pobočju, v nji je obledevala svetloba luči. Sence zibajočih se dreves so dobile grozotne podobe. V to pajčevinasto svetlobo, v mreže živih senc sta molče stopala mati in sin. Danijel je tiščal roke v žepih, pogled mu je begal v daljavo, z vso silo se je trgal iz mračnega občutja. Mati je drobila za korak od njega; še senci, ki sta padali na pot, se nista stikali.

Johana je vso pot težko zadrževala solze. Bila je že mirna, a je znova zaplalo vanjo in jo požigalo. Sama sebi se je zdela tako bedna, majhna, kakor da se je pogreznila do kolen. Zato je prišel? Zato ji je kupil dar? Razočaranje je bilo tako skeleče, da ji je že v kali zamorilo vsako samoočitanje. Iz dna njene duše je vstajalo nekaj mračnega, jo zastrupljalo in begalo. Saj mu ne bo mogla braniti... In vendar...

Ozrla se je na sina. Velik, uporen je hodil odločno neki temni bodočnosti naproti. Kam so se mu zagrizle misli? V glasove zvonov? V preteklost, ko je hodil vsak božič z njo po isti poti kot ta večer? Takrat je bil tako ljubeč, zlatkan, da se je stežka premagovala, da bi ga vpričo ljudi ne poljubila.

Sklonila se je še niže in globoko vzdihnila.

Za cerkvenimi vrati je bila taka gneča, da sta se stežka prerinila skozi. Johana se je priklonila pred jasicami, se pokrižala in sedla na prazno mesto v klopi. Danijel je obstal poleg nje, roke je bil sklenil pod klobukom, oziral se je po stenah.

Ta cerkev mu je bila kot otroku nad vse ljuba. Grobnice francoskih kraljev, pozlačene štukature angelov in cvetic, v stranski ladji spovednice. Kolikokrat je v svetem strahu trepetal pred njimi! Tistega svetega trepetanja ni bilo več v njem, bilo je umrlo. Umrta je bila tudi nežna lepota cerkve. Ali se je notranje tako spremenil? Ne. Z vseh sten so gledali veliki, beli madeži zaceljenih ran. Stresnil se je... Izpred oltarja se je dvignil glas duhovnika, zatrepetal pod obokom in padel na vernike: »Mir ljudem na zemlji...« Na tankih ustnicah se mu je porodil nasmeh, a mu je v nekem svetem strahu takoj zamrl.

Materine misli so bile drugje. Sklepala je roke, gledala na oltar, na katerem se je pravkar začejala daritev. Ali je bila zbrana? Latinska pesem ji je le zamolklo udarjala na uho. Občutila je, kakor da se v nji vrši velika, največja daritev njenega življenja. Vse, kar je imela najdražjega, je polagala na žrtvenik. Sama sebi se je zasmilila. Iz notranjosti pa se ji je prebujal oster ugovor. Zakaj je taka? Zakaj? Preveč ljubi sina, da bi ga mogla deliti s katerikoli bitjem na svetu. Samoljubje? Greh? V življenju se je veliko premagovala, zatajevala, v tem se ni mogla zatajiti. In vendar ona tega ne more prepričati. Ona tega ne sme zabraniti. O tem je bila bridko prepričana, a prav tako jasno ji je bilo, da ne more živeti v bližini ženske, ki ji bo sina pred očmi trgala iz rok in iz srca. In če to odreče — sin ne bo srečen. Kaj naj stori? Kaj naj stori? Duša ji je zakrvavela. Zaječala je tako na glas, da se je zdrznila in se je Danijel zavzet ozrl po nji... Pričela je moliti, moliti; molila je tako vroče, da je vsa drhtela, kot da zadnje vlakence njenega telesa ihti.

Po maši je bila olajšana. Domov gredé je sinu odgovarjala tako mirno, da se je sama sebi čudila.

Doma sta obstala sredi sobe, se spogledala, kot bi hotela izreči nekaj težkega, a sta molčala. Danijel si je prižgal cigareto in gledal mater, ki si je postiljala v kuhinji.

»Pojdi v posteljo,« mu je rekla tako milo kot še nikoli. »Mislim, da te ne

bo zeblo.« Na vratih kuhinje je še postala in se z dolgim pogledom ozrla po njem. Danijel je dvignil oči.

»Kaj je, mati?«

»Nič. — Lahko noč!«

In je zaprla vrata.

Danijel je legel. Vonj hodničnih rjuh ga je živo spominjal na mladost. Takrat je legal že s sanjami v glavi, v hipu ga je zagrnilo pozabljenje do jutra. Ta večer je čutil, da ne bo mogel zaspati. Izza omamnih predstav mladosti je stopila sedanost in ga je stisnila za senci. Misli so se mu divje vžgale, ni mogel iz njih. Breda? Kako zavzeta ga je gledala, ko ji je rekel, da mora ta božič prebiti pri materi! Mora? Ni ji jasno povedal vzroka. A govoril je tako tehtno, da mu ni mogla ugovarjati... Ob spominu ga je zazeblo v srcu... V nečem — ni mu bilo jasno, v čem — se je čutil globoko krivega pred dekletom. In ga je hkrati objelo tako divje, plameneče čuvstvo do Brede, da se je prevrgel, objel blazino in jo v suhem joku, ki mu je stokal v prsih, ko blazen poljubljal. Hkrati mu je planil val ljubosumja v dušo. Doglej ga še nikoli ni občutil tako jasno, boleče. Kaj dela Breda? Ali tudi ona bedi in misli nanj?

Zavedel se je. Kaj počenjam? Sramoval se je. Da bi se pomiril, je posluhnil v gluho noč. Iz kuhinje je prihajal šum. Razločno je bilo slišati šumot materinih bosih nog.

Čez nekaj minut so se odprla vrata. V sobo je planil val svetlobe. V njem je stala mati nepremična ko soha.

»Danijel, ali že spiš?« je dahnila.

Ne, ni spal. Prižgala je luč, nato mu je prinesla čaja. Da se ogreje. Saj je bilo le zato, da je mogla še enkrat k njemu. Danijel je to rahlo razumel, oprl se je na komolce, vzel skodelico in pil. Mati ga je gledala. Ko je postavila prazno posodo na mizo, se je znova okrenila, ustnice so se ji tresle ko v mrzlici.

»Poroči se,« je rekla trpko. Besede so se ji ko trn zabadale v srce. »Če želiš, da živim z vama, se tudi ne bom upirala...«

Opazila je, kako je sinu zagorelo v očeh. Ali se je začudil njeni nagli izpremembi? Roka se mu je zganila, kot da jo hoče objeti, a mu je ko mrtva obležala na odeji. Napravila je žrtev. Zadnjo v svojem življenju. Pri tem pa se ji je tako milo storilo, da so ji noge klecnile v kolenih. Pokleknila je ob postelji, vrgla roke in glavo na odejo, a iz prsi se ji je v strašni bolečini trgalo obupno stokanje. Tako težko se ji je porajal jok. Pritekle so ji solze, zaplakala je milo, pretresljivo.

Danijel je bil prepaden. Ali je razumel njeno bolečino? V srečo, ki jo je občutil, se mu je pomešalo neizmerno sočutje do matere. Božal ji je roke, lase, a od ganjenosti, ki mu je zavezala grlo, ni našel besede.

5.

Bilo je že precej pozno proti poldnevu, ko je Johana odprla oknice. Medla dnevna svetloba se je v širokem valu razlila čez srečen Danijelov obraz. Pome-

žiknil je v oblačno nebo, ki je kazalo na dež, v gole veje platan, v lovorjevo grmičje; nato je begal z veselimi, hvaležnimi očmi za materjo, ki je pospravljala sobo. Kazno je bilo, da je med večerom in jutrom pretekla cela večnost, izginila je bila zadnja sled tegobe.

Tudi mati se je smehljala. Ponajveč radi tega, da bi ne vznemirjala sina. Obraz ji je bil še vedno zabuhel od joka, a veke zatekle. Morda vso noč ni spala. Kadar so se ji udrle solze, jih ni bilo zlepa ustaviti. Četudi je pred sinom skrivala obraz, se je ta nenadoma zresnil in topo zastrmel predse. Pa je bilo preveč radosti v njem, da bi se vdajal le senci bridkosti. Mati mora prvo preboleti... Zaklopil je oči in užival neke svetle predstave, ki so se mu porajale v duhu. Najrajši bi bil polegal do poldneva, a ga je nova misel vrgla s postelje.

Breda! Na mestu bi se bil odpeljal k nji. Razodel bi ji skrbi, ki so ga dotlej težile. Prosil bi jo odpuščanja, ker ji ni bil odkrit... Pa je bilo nemogoče. Saj ni imel v redu potnega lista, poleg tega bi mater globoko ranil.

Napisal ji je pismo. Kar ji je nameraval povedati — celo zatrdno je bil sklenil, da ji pove — mu ni šlo v besedo. Mati je vesela, da se poročita; težko pričakuje, da jo spozna... Seveda je hudo pretiraval. Lahko se reče, da je naravnost lagal. Saj ji ni mogel pisati drugače. Breda je rahlo slutila vso resnico. Ženske imajo še neki šesti čut, s katerim zaznavajo pravi obraz stvari celo na daljavo. Nekoč mu je brez ovinkov povedala svojo slutnjo, a on ji je na vsa usta zatajil: »Ti moje matere še ne poznaš.« Tako kot je rekel materi: »Vi Brede ne poznate.« In končno — saj ni lagal. Videz bo tak, kakor da je je mati vesela. Ne s pogledom ne z besedo ne bo dala razumeti, da ji je snaha neljuba... In vendar se je prav pri tem bridko zamislil.

Nestrpno, z neko bolečino je pričakoval Bredinega odgovora. Kaj se ji je zgodilo? Pismo je prišlo šele pred novim letom. Iz Maribora. Pisala mu je, da ni mogla prestajati v Ljubljani. Za nič na svetu ne. Zato se je odpeljala k svoji prijateljici Justi. Dasi je Danijel Justo poznal — bivša učiteljica, vdova; ženska, do katere je gojil neomejeno zaupanje — je v tistem trenutku občutil rahel odpor do nje. Saj si ga niti ni mogel prav razlagati, a bil je tu. Morda se je nanašal na neke razburljive posebnosti Bredinega pisma. Če bi ne bil poznal njene pisave do zadnje poteze, do načina, kako postavlja kljukice, bi si bil lahko mislil, da tega pisma ni pisala ona. Kakor da je bila hudó razburjena. O tem, o čemer ji je pisal in kar ga je napolnjevalo do zadnjega vlakenca, je govorila hladno, brez sledu kakega navdušenja. Prav za prav se je tistega komaj dotaknila. Nič ljubeznivih besed, ki jih je bil dotlej vajen in jih je terjal od nje ko davek. Izmed vrstic je velo nekaj tujega, mrzlega, neka žalost in zmedenost. Skratka: nekaj doslej neznanega, čemur ni mogel do dna in ga je zazebló v srce. Z najkrajšo besedo ni omenila, kako je praznovala božični večer. Pa jo je prosil, skoraj rotil: »Piši mi, kaj si delala po polnoči, ko so me trapila tako čudna, nepopisna čuvstva!« Nič o tem. A prav na koncu pisma rahel dvom, če ga bo mogla osrečiti... Te besede so ga zadele ko bič. Sedel je ko olesenel, z omotico v glavi.

»Mati, Breda vas pozdravlja.«

Spregovoril je samo zato, da bi se zbral.

»Hvala!« je rekla mati komaj slišno, ne da bi se ozrla. »Pozdravi jo tudi v mojem imenu, kadar ji pišeš.«

V njenem glasu je bilo morje samopremagovanja in muke. Danijel tega ni opazil, preveč je bil zatopljen vase. Dà, čemu mu Breda tako piše? Trpko vznemirjen je stresnil z glavo, poizkusil se je pomiriti. Ah, nič! Dvomi, ki navdajajo človeka pred tako važnim korakom. Ali ni — redko sicer — tudi on podvomil, če jo bo mogel osrečiti? Le da tega ni izrazil. Ali ni to le znak njene dobre, čiste duše?

Koliko se je mučil, da bi ji v gostih, zelo ljubeznivih besedah razpršil dvome! Res, pisal ji je ko duševnemu bolniku. Z neko slutnjo, da je njegovo prizadevanje jalovo početje.

Ali niso bila naslednja — sicer redka — Bredina pisma drugačna? Tako se je vsaj tolažil. Imel je občutek, da jih po sili tako piše, da bi ga ne žalila in vznemirjala. Toda kljub obupnemu trudu je zdaj pa zdaj pogledalo izza vrstic nekaj, kar mu je prebujalo rahlo bolečino. Tolažil se je, da so to le varljive predstave; da je tudi najlepše pismo le uboga kapljica za divjo žejo njegovega hrepenenja.

Služba, vsakdanji dogodki so pripomogli, da je le redko utegnil misliti na to. Razgledoval se je ko človek, ki ga dolgo časa ni bilo v kakem sicer znanem kraju. V nekaterih letih se je bilo življenje do dna spremenilo. In še se je spreminjalo z vsakim dnem. Mnogo ljudi ni več našel, zijale so globoke vrzeli. Obnovil je nekatera stara znanja, pridobil si je novih. Dobesedno za suknjo se mu je obesil bančni uradnik Petaros, črnolasec podolgovatega obraza, ki je govoril enako slabo tri jezike. Ker je zelo veliko govoril, ljubil gramofon in slabe romane, se mu je kmalu priskutil. In vendar je Danijel pogrešal prav družbe, ki se je drobila v neznatne skupine in se bojazljivo zaklepala. Nekatero uro je presedel v kavarni, poslušal preženek upokojencev in žvečil cigareto. Koliko let takega življenja? Zdajci misli na poroko ni več utemeljeval z zgolj notranjimi razlogi.

Spočetka se je nameraval poročiti o pustu. Priprave — bil je zelo pre-računljiv in natančen — so mu vzele preveč časa. Pisal je Bredi: »Kaj, če bi se vzela po veliki noči?« Kajpak, nji je bilo to po volji. Iz besed je celo razbral neko radost nad tem, kot da se poročnega dne boji in bi ga najrajši za dolgo odložila.

Zadnje tedne mu je mati pomagala z vsemi močmi. Starka je duševno tako trpela, da niti ni čutila telesne utrujenosti. Preselila sta se v novo stanovanje, ki je gledalo na eno izmed glavnih ulic. Johana je dobila sobico poleg kuhinje. Danijel je nakupoval, primerjal, vpraševal: »Kako se vam to zdi?« Pritrjevala mu je brezbrizno, ni mogla hliniti zanimanja.

Končno je bilo vse nared, slednja stvar je stala na svojem mestu. Danijel si je prižgal cigareto in se ozrl po materi.

»Ali ni lepo?«

Seveda mu je rekla, da je lepo. Kako naj mu drugače reče? A bila se je le na zunaj vdala. Njena duša se ni mogla vživeti. Sinovo pripovedovanje o nevesti je poslušala mirno, gledala njeno sliko, da bi ga ne žalila. V takih

trenutkih se je vselej za nekaj časa zaprla v svojo sobico. Danijel tega ni opazil. Ves je živel v prividih svoje bodoče sreče.

V hipu, ko je odhajal po nevesto, se ga je šele na vratih oklenila z obema rokama. Nič ni rekla, ni jokala ne vzdihovala, toda zdelo se je, da ga ne more več izpustiti... V veži se je Danijel še enkrat ozrl, njen obraz je ko pobledela, uvela roža visel čez ograjo.

6.

»Breda, Breda!« so tolkla kolesa vlaka... Danijel je bil sedel k oknu. Iz nervoznosti je kadil cigareto za cigareto in gledal na pokrajino. Solnce, solnce — bila je šele pomlad, a ga je že ščemelo v oči. Drevesa še niso imela listja, a so že odpirala bele in rdečkaste cvete. Čemu bi se temu čudil! Mimo oken so bežala polja, pašniki, gozdiči, hiše. Vse hrumeče, v mrzličnem drhtenju. Danijel je občutil, kakor da visi na neki točki, nepremičen, medtem ko se vse vrti okoli njega. Plink, plink! Nekaj je kapljalo. Trenutki? Mešanica drhtave radosti in mračne bridkosti na srce? Morda je zvenela kovina. Plink, plink! »Mati! Breda!« Odkod ta drobna, žgoča drhtavica v telesu?

Mimo okna je polzel dolg zid. Šipa se je spremenila v motno, prozorno zrcalo. Na štirioglatih kamnih je Danijel videl svoj obraz. In tam zadaj, skoraj v srcu brega, drugo okno, a v njegovem okviru gospo. Veselo, smehljajočo se; z blestečimi, izzivajočimi očmi se je ozirala po kupeju. Njen obraz je izginil, videti je bilo hrbet gospodiča, ki se ji je priklonil. Besede so zamirale v šumu koles. Dva obraza, ki sta se smehljala. Vlak je zavozil v predor, gospa in gospodič nista opazila medle luči pod stropom... Danijel ja zagrebel glavo v roke. »Breda, Breda!« so udarjala v taktu kolesa. Ah — neumnost! Bilo je že konec predora. Skozi prste in skozi veke je posijala medla svetloba, a on še vedno ni odtrgal rok z obraza.

Ta pot mu je bila v muko. Ni je bilo konca... Na postaji je vse šumelo od ljudi. Voz je bil že skoraj prazen, ko je Danijel še vedno stal ob oknu. Oči so mu begale po obrazih na peronu; Brede ni bilo. Iz največje množice bi jo bil v hipu izločil njegov pogled. Pri tobakarni je stal njen oče, uradnik Ignacij Rupnik. Sivi, čez usta viseči brki, trd klobuk in palica s srebrnim ročajem. Mimo njega so se pretakali ljudje. Obraz z veseljaškim izrazom na licih se je obračal do vsakega potnika posebej.

Jermola je udaril tovariško po hrbtu in se veselo zasmel. Danijelu ni bilo do smeha. Da mu ni prišla Breda naproti, ga je bridko zadelo. Preden sta stopila iz poslopja, je vprašal po nji.

»Izgovarjala se je z opravki,« je povedal Rupnik.

Pristavil je še nekaj veselega, a se je moral sam zasmeljati, ker ga Jermol ni poslušal. Nekam zmeden se je oziral po kaki kočiji.

»Izgovarjala — torej ni marala priti,« se je mučil. Med vožnjo mu je bilo, kakor da nima trdnih tal pod nogami. Oziral se je, kot da koga išče sredi ceste. Bila je že pomlad, dan je bil jasen. Na drevju se je odpiralo popje, na oknih so žarele cvetlice. Solnce se mu je igralo na licih; v nosnice mu je udarjal vonj po sveži zemlji, ki ga spomladi sapa donaša s polj.

»Ali je Breda bolna?«

Danijelu neka drobna bolečina v srcu ni dala miru.

»Ne, ne. To so le njene predporočne slabosti. Vrag naj razume ženske! Z nami je vse drugače. Mi smo veseli pred poroko, a one potem...«

Nekateri ljudje imajo grozno zoprni smeh. Jermola je stresnilo. Vse na Rupniku je kazalo na to, da mu je življenje vesela burka. Taki ljudje so dobri, da bi le ne bili tako težki! S ponosom, skoraj ljubeče so ga gledale Rupnikove sive oči. Dvajset let službe v malem mestecu, da se je pozneje preselil v Ljubljano, kjer je izšolal tri sinove. To je bila težka doba, a še ta mu je potekla med smehom in dovtipi. Po ženini smrti se je bil ves razživel. Vsak večer je ostajal z doma, domači se niso vpraševali, kod hodi. »To je moja druga mladost,« se je šalil. Jermol je rad videl vesele ljudi, a ob besedah in ob smehu tega človeka je vselej zašel v zadrego. Nasprotje značajev? Nekaj tega je imela tudi Breda. Prav tisto, kar je pozneje žrtvovala njegovemu vplivu... Tistega dne ga je vse, kar je tast rekel, posebno neljubo dirnilo. Trudil se je, da bi se zasmel; vsaj iz vljudnosti. Toda obraz se mu je le spačil. Rupnik je opazil njegovo molčečnost. Umolknil je, smehljaje se med brki je zrl predse.

Brede ni bilo na oknu. Brede tudi na vratih ni bilo, ne na stopnicah. Kako vse drugače si je bil Danijel zamislil to svidenje! Trije meseci... Vso pot je ugibal: v rožasti ali v sinjkasti obleki? ... Noge so mu postale težke, ko svinčene. V stanovanju je bilo vse tiho, mrzlo. Duh po rožah, ki so jih bili prinesli mrliču, a sob še niso utegnili prezračiti.

»Breda, Breda!« je Rupnik klical in odlagal suknjo.

Prišla je, ne da bi se bila prej oglasila. Danijelu se je zdelo, da je neskončno prej slišal drsanje njenih korakov. Občutek, da prihaja iz drugega sveta. Prej nikoli ni hodila drsaje. Kakor da nosi težo na nogah. Dà, tudi na to je pomislil.

Obstala je na pragu. Bila je bleda, oči je imela zelo velike — čemu bi jih primerjal? Strmela je vanj, kakor da ga tedaj še ni pričakovala. Ali kakor da ga sploh ni pričakovala. Kaj ji hoče? Na sebi je imela rožasto domačo obleko z zelo širokimi rokavi, a na nogah rdeče copate. Lasje so ji bili gladko počesani. Iz pričeske se ji je iztrgal koder in ji padal do jamice v desnem licu. Ni ga opazila. Jamice v licih, ki so jo delale tako ljubko, so bile poglobljene. Njeno celotno pojavo je ožarjal močan odsev tistega, kar je Danijela strašilo iz njenih pisem. In vendar ni mogel vedeti, kaj je to. Manj kot kdaj prej.

In v tistem trenutku se mu je poblisknilo, da vzrok za njeno spremembo ne more biti v sedanosti, ampak v preteklosti kje. V delcu sekunde je v mislih preletel njeno, na dogodivščinah tako borno življenje. Ni mu ga pripovedovala do podrobnosti — znala je tako slabo pripovedovati, tako slabo — a je vedel, da mu nič važnega ni zatajila. Tudi čutil je to. Enoličnost mesteca z nekaj tisoč prebivalci, šola, zorne ure ob materi, selitev v Ljubljano, burno doraščanje njenih bratov — starejši je padel v vojni, drugi služi v Makdoniji, a tretji, inženjer, je ostal v tujini — njeno gospodinjstvo po materini

smrti, v sedemnajstem letu sentimentalna ljubezen, z nekim dijakom, prijateljstvo z Justo, srečanje z Danijelom — to je bilo vse. Nekatera grenka ura, a še ta doživljena le kot v sanjah. Deklé, ki je nosilo svoje čisto življenje na dlani. Ne, v njeni preteklosti ni mogel najti tistega, kar je iskal. Bilo je daleč izven mejá, ki jih je mogla obseči njegova misel.

Planil bi bil k nji, a je bil radi misli in občutkov, ki so ga bili prevzeli, ves ko okamenel. Pa saj mu je ona vselej prva planila v naročje. S smehom na licih, z ognjem v očeh, ki ga v brzdanju svojih čuvstev nikoli ni do dna razumel... Breda se je že v naslednjem trenutku zavedela, kaj mora storiti. Njen obraz je spreletel rahel odsev nekdanjega izraza. Vzkliknila je in se mu vrgla okoli vratu. Ali ni bilo v tem vzkliku in objemu nekaj prisiljenega, kot besede v njenih pismih? Ne, kje neki! Danijela je njen vroči poljub vsega omamil. Njeno spremembo je poizkusil presojati kar najmileje.

»Ali me nisi še pričakovala?«

»Ne,« je rekla. »Da, da!« je naglo popravila. Vsa prepadena se je udarila z dlanjo po čelu. »Moj Bog, kaj govorim!« Ni ga mogla odkrito gledati. Zdelo se je, da bo zdaj zdaj planila v jok. Pa je hitela govoriti ko v mrzlici: »Mislila sem le, da je prišla Justa. Veš, povabila sem jo na ženitovanje... Srečka Robeka tudi... Saj ga poznaš...«

Po teh besedah se mu je ostro zazrla v oči. Naštevala mu je še ostale svate, kot da ga hoče z nečim zmotiti, a ni ga nehala opazovati. »Srečka Robeka?« se je vprašal Danijel. Dà, pozna ga. Dijak, že drugo leto stanuje pri njih. Fant z gladkim, lepim obrazom; videti je otročji, a govori široko, samozavestno in dela vtis zrelega moža... Pred božičem je bilo, ko je Robek spremil Bredo do gledališča. Danijelu ni ušlo, kako ji je ta mladič vroče stisnil roko. A ona se je čudno zasmejala in rekla: »Kaj mu je?« Takrat se ni zmenil za to. Duša mu je bila vsa prepojena od bližnjega slovesa. Zdajci pa je občutil, kakor da se je vse to pravkar zgodilo in je Bredin smeh komaj izzvenel. Zazeblo ga je prav do srca. Stisnil je ustnice in se je premagal.

Bredi ni ušla sprememba na njegovem obrazu. Razburila se je, roke so se ji začele tresti. Stežka je pognala glas iz sebe.

»Za trenutek,« je rekla.

Ali jo je dušil jok? Ali se je znova porodilo v nji tisto zagonetno? Ni odšla v svojo sobo ne v kuhinjo, stopila je iz stanovanja. Danijel je stal nekaj trenutkov, krotil divji nemir. Po kratkem boju se je odločil, stopil je za Bredo.

Našel jo je na vrhu stopnic. Stala je ob ograji in zrla v globino. Ni jokala, le tresla se je. Ko je začutila Danijela za hrbtom, se je ozrla. Njen pogled je bil tako poln ostrega očitanja, da je Danijel ves skoprnel. Kaj se bo zgodilo? Objel bi jo bil, privil nase in pomiril njeno notranjost. Zgrabil bi jo bil za roke in zahteval, naj mu pove, kaj je z njo... Tedaj so zapeli koraki na stopnicah.

Prišla je bila Justa. Visoka, črnolasa ženska s temnimi očmi. Siva obleka se je čudno podala njenemu obrazu. Breda se je naglo okrenila, poteze na licih so se ji bile v hipu spremenile. Vzkliknila je in se s histeričnim smehom vrgla prijateljici v naročje.

Še preden sta se ženski izpustili iz objema, je Breda zagledala Srečka. Pritekel je zajemaje po dve stopnici hkrati. Bil je rdeč v obraz, upehan, iz oči mu je gledala rahla senca obupa. Ko je zagledal skupino, je v zadregi obstal. Zastrmel je v Jermola. V oči, ki so ga ostro opazovale izpod strmega čela. Šele ko je opazil porogljiv nasmeh na njegovih licih, je plaho umaknil pogled.

Pozdravil je Justo in Jermola, a nato naglo, kot da gori za njim, odšel v svojo sobo.

Jermol in Justa sta bila čez nekaj minut sama. Jermol je gledal to žensko z istimi občutki kot takrat, ko je bil prejel Bredino zagonetno pismo. Stežka se je odločil za vprašanje:

»Kaj je Bredi? Ali se ni zadnje čase čudno spremenila?«

»Dà? Saj nisem opazila,« je rekla Justa na videz malomarno in si je dala opraviti z lasmi pred zrcalom. »Mogoče... Ženske stopamo v zakon z drugačnimi čuvstvi kot moški...«

Skoraj iste besede, kot jih je govoril Rupnik. Jermol se je čudil. Ali se v resnici vara?

Justa se je zbala, da bi Jermol ne videl njenega obraza v zrcalu. Ni govorila, kar je mislila; stopila je k mizici v kotu in brez potrebe začela urejevati cvetlice. Dà, Breda se je spremenila. To je tudi ona opazila. Vzrok? Dekle ji je navadno vse zaupalo, do podrobnosti, a zdaj je molčalo.

7.

Jermol se ni vdajal hipnim občutkom. Zaprl se je v sobo, pokadil nekaj cigaret, pobobnal s prsti po mizi, nekaj časa z napol zaprtimi očmi strmел v kako nezanimivo točko. Slednjič se mu je obraz razjasnil, udaril je z dlanjo po mizi — prišel je do pomirljivega zaključka. V svojih sklepih pa je bil trmast, naravnost zaslepljen.

Poroka naj bi se vršila zjutraj. Po poroki bi se zbrali svatje na malo pojedino, a nato bi se novoporočenca odpeljala v Benetke, odkoder bi se vrnila v Gorico. Ignacij Rupnik s tem načrtom ni bil nič kaj zadovoljen. Rad je videl, da so se rodbinske svečanosti vršile zelo šumno in na dolgo. Spočetka je bila tudi Breda istih misli. Prav zadnji dan pa je vse obrnila na glavo. Videti je bilo, da se ji zelo mudi iz Ljubljane. Jermolu bi bilo končno vse prav, kar bi Breda ukrenila. Njen poslednji sklep pa ga je izredno navdušil.

Na poročno jutro se je Breda strašno dolgo pripravljala. Poleg Robeka in Juste sta bila prišla tudi dva Rupnikova sorodnika s svojima ženama. Postopali so po družinski sobi, besedičili iz dolgočasja in pili konjak. Na ulici sta že čakala dva avtomobila, a Brede še ni bilo od nikoder. Jermol je bil ko na trnju. Ni vedel, kako naj si to razlaga. Rupnik je hodil vsak hip trkat na vrata.

Slednjič — Breda se je prikazala v poročni obleki. Menda sprva ni hotela ničesar slišati o beli obleki in o pajčolanu. Justa jo je pregovorila: »V sportni obleki vendar ne pojdeš v cerkev... že radi ljudi ne...« Bela obleka je nekoliko omilila njeno bledico. Bila je videti strašno slaba, kot da se bo zdaj

zdaj zgrudila. Globoko upadle oči so ji nemirne, ko izgubljene begale po obrazih. V trenutku, ko je imela stopiti čez prag, se je nenadoma ustavila in se vrgla očetu okrog vratu. Razjokala se je, a oče jo je ganjen trepljal po plečih in ji prigovarjal ko otroku.

Svatje so ostrmeli, vzelo jim je sapo. Saj so že videli plakajoče neveste — a ta joče, kot da ji nesejo mrliča iz hiše. Jermolu je bilo tesno do solz, stal je ves v zadregi ko obsojenec, z očmi, ko da je on tega kriv. Ozrl se je na Justo, ki se je bila okrenila v kot in se usekovala. Nato na Robeka, ki je stal ob steni pod zrcalom, kot da stoji na sramotišču, in gorel v obraz. Po licu se mu je strkljala solza, ki je ni opazil. Danijel jo je videl, a se je je šele več mesecev pozneje do dna zavedel.

Čakali so v tesnobni zadregi, dokler se ni nevesta nenadoma vzravnala in si obrisala solze iz oči. Z dolgim pogledom se je ozrla na Jermola, kot da ga prosi odpuščanja. Nato je začela sama priganjati na odhod, dasi jo je bilo strašno sram radi razplakanega obraza.

Svoj »dà« je izrekla tako glasno, da so se ženske spogledale. Kakor da jih je hotela s tem opozoriti, da njenega joka ne smejo napak razlagati. Pri fotografu se je že smehljala.

Med temi opravili se je bila družinska soba pri Rupniku spremenila v obednico. Beli porcelan, brušeni kozarci, cvetlice. Svatje niso takoj posedli. Čakali so nevesto, ki se je že preoblačila za potovanje. Svatje so se mešali po sobi, govorili v smehu; turobnost, ki so jo občutili pred poroko, kot da je vela od vseh sten, je bila izginila.

Na mizici v kotu so stali poročni darovi. Cela gora skodelic in kozarčkov. Med njimi je bila tudi v rdeče platno vezana knjiga. Ignacij Rupnik jo je vzel v roko in jo je odprl pred svati. Na prvi strani je stalo posvetilo v vezani besedi. Verzi so bili moderni, vsebinsko tako neumljivi, da jim nihče ni izluščil smisla. Morda Breda. A še ta je le slutila mrak njihove vsebine. Verze so brali na glas, jih razlagali vsak po svoje in se smejali. Seveda so se pri Robeku, ki je bil pesnik posvetila, opravičili vsakokrat posebej, a zabave si niso dali kratiti. Ubogi fant je gorel, kot da stoji ves v plamenicah. Najrajši bi jim bil iztrgal knjigo iz rok in jim povedal nekaj odločnega... Saj mu ni bilo za to, da se smejejo njegovim verzom. Bili so morda res slabi. Toda občutil je, kakor da teptajo njegovo čuvstvo; to ga je bolelo. A ni mu ostajalo drugega — nategoval je obraz v zaničljiv nasmeh.

»Kaj za vruga to pomeni?« je stopil Rupnik do njega. »Saj je skoraj nekaj ljubavnega ali kaj?«

»Morda,« je odgovoril Robek drzno. »Toda tega ni mogoče razlagati. To je treba občutiti.«

»Ali ste vi to občutili?«

Veseli Rupnikov obraz se je bil zresnil, fantu je uporno zastrmel v oči... Teda je prišla nevesta. Bila je ljubka, tako domača v sivi sportni obleki. Skozi izplakane oči ji je sijala radost, ki ni bila prisiljena. Posedli so. Jermol je bil nestrpen, kot da mu gorijo tla pod nogami, a srečen. Nevesta se ga

je bila skrivaj dotaknila, kot da se v nečem globoko sporazumeva z njim. Ob njenem dotiku je občutil ogenj do peta. Pogosto je pogledaval na uro. Vse, kar ga je prej rahlo vznemirjalo, hodilo za njim ko senca, mu je v trenutku postalo smešno.

Nevesta je bila zelo vesela. Celo nekam preglasna, smejoča se, kot da hoče prevpiti neke glasove notranjosti. Ves čas se je obračala k Danijelu. Srečka Robeka ni naravnost pogledala. Če so se njene oči nehote ujele z njegovimi, niso obstale niti za trenutek. Vsakokrat je nato pogledala v mizo in onemela. In že se je znova razživila, kot da ji goré živci in hoče v nečem prevariti sebe in druge.

Robek je bil nemiren, neveste kar ni izpustil iz oči. Zdelo se je, da jo obupno izziva. Tem bolj, čim bolj se mu je ona izogibala s pogledi. Poleg njega je sedela Justa. Govorila mu je o literaturi. Kaj ni pesnik? Saj se mu že po obrazu pozna. Dà, pisal je pesmi, a zdaj se je lotil proze... Kako, da vsi govorijo z njim samo o tem? Saj se je komaj zavedel, o čem govorita. Odgovarjal je zmedeno, kot da mu je duh odsoten. Nemogoče, da bi ta ženska ne bila opazila njegove bridke raztresenosti. Zavzeta se mu je zazrla v obraz in se zamislila.

Dijak je opazil, kako strmo, kritično ga opazuje Rupnik. Zdrznil se je. Postal je boječ. Boril se je sam s seboj, da bi ne gledal Brede, a so mu oči same od sebe silile v tisto smer. Prav tako, kot so nagonsko bežale od izraza sreče na Jermolovem obrazu. Ni ga mogel prenašati. Svatje so se dvignili, da bi si zravnali ude. Rupnik, ki je bil že nekoliko vinjen, je stopil do Juste, pomežiknil na hčer in na dijaka.

»Kaj pa imata ta dva?«

Ali se mu je bilo prav tistega dne nekaj zjasnilo? Justa ga je gledala nekaj trenutkov. Ni hotela lagati. Rekla je, kar je sama mislila.

»Ali je ona kriva, če se je ta mladič zatelebal vanjo?«

Rupnik je zaprl eno oko in spačil usta: »Ej, ej, ej!« Hotel je še nekaj pristaviti, a so svatje postali pozorni. Zapel je kvanto — Breda ga je morala opozoriti, naj neha.

Sredi najlepše zabave sta se Breda in Danijel začela poslavljeti. Nista se dala pregovoriti, da bi bila ostala do prihodnjega vlaka. Ne, hotela sta biti še tistega večera v Benetkah. Rupnik je prosil ostale svate, naj počakajo, da se vrnejo s postaje. No, svatje so bili preveseli, da bi bili že radi odšli. Počakali bodo. Le Robek in Justa sta odšla z ostalimi in vso pot molčala.

Ko sta si Breda in Srečko segla v roko, so se ujele njune oči in se niso mogle rešiti. Fantu so klecnile noge, telo se mu je zazibalo, kot da se hoče pognati za njo... Že v naslednjem trenutku je nevesta okrenila zbeگان pogled drugam. In dasi se je bila od Juste že poslovila, se ji je zopet vrgla okoli vratu in ji strastno pošepnila na uho:

»Zavzemi se za Srečka... ko mene ne bo... prosim te...«

Justa je v začudenju komaj ujela te besede. Telo ji je objel vroč val, bridko jo je stisnilo za srce. Breda ni mogla vzdržati njenega pogleda.

Svatje so se še dolgo šumno zabavali. Ob mraku je Rupnik predlagal, naj se odpeljejo v okolico. Večer je bil lep, mil, vonjiv, kot vsi pomladni večeri... Justa je ostala doma. Izgovarjala se je s trudnostjo. Bila je v resnici izmučena, a njeno telesno neugodje je večidel izviralo iz njenega duševnega razpoloženja. Srečko si je želel na zrak, veselil se je vožnje, rad bi se rešil v pozabo. Na Justine besede je hlinil glavobol in ostal doma. Svatje so se odpeljali.

Justa je stopila v Bredino sobo. Bila je za tisto noč njena. Obstala je v svetlobi luči in si pritisnila roke na lica. Zaprla je veke, srce ji je burno utripalo... Tedaj je potrkalo na vrata. Zdrznila se je. Bila je začudena: kdo more biti?

»Dalje!«

Prešlo je nekaj trenutkov, preden so se odprla vrata. Vstopil je Srečko Robek. Obstal je za hip na pragu, bil je bled v obraz, ves izpremenjen, kot da se bori z nezavestjo. Od strašne zadrege in razburjenja so se mu pačila lica. Ko je bila Breda odšla, je pil vino ko vodo. Vinjenost se mu je poznala le v očeh, zavest mu je bila jasna. Bil je v stanju, v katerem se začno odpirati skrivnosti same od sebe in bruhaajo na dan.

»Kaj mi hočete?« je dahnila Justa.

Saj je vedela, da se ga ni treba bati. Toda njegov izraz je bil tako ne-navaden, da jo je kljub tej zavesti obšla rahla groza.

»Ali dovolite, da vam nekaj preberem?« je rekel negotovo, trepetaje in stopil dalje.

»Prosim,« je dejala začudena. »Saj ne bo dolgo, ne? Sédite.«

Sedel je. Justa mu je sedla nasproti, zrla ga je napeto, z radovednostjo. S tresočo se roko je izvlekel iz žepa neke papirje, ki so bili z gosto pisavo popisani čez in čez. Vse, kar je imel na srcu, je bil pred dvema nočema izlil na tiste strani. Hotel je, da izide tistega jutra v podlistku nekega dnevnika. S polnim imenom. Urednik mu je vrnil rokopis. In šele tedaj se je s strahom zavedel: če bi bilo to natisnjeno? Toda občutil je tako težo v srcu, da se je moral nekemu razodeti. Njeni najboljši prijateljici. Ko je držal rokopis v tresočih se rokah, so se mu črke strnile v velik, črn madež. Dvignil je oči, ki so izražale nekaj neizrekljivega, čeljusti so mu trepetale. Še preden se je mogla Justa prav zavedeti, kaj se godi, so mu zleteli listi iz rok in mu padli po tleh, fant je zdrknil na kolena pred njo in zajokal.

»Vi ste njena najboljša prijateljica,« je prišlo med solzami in med hlipanjem iz njega, »vam lahko povem... Jaz jo ljubim... Večkrat, še včeraj, sem hotel reči Jermolu: pustite mi jo, ona vas ne ljubi; ona z vami ne more postati srečna... Nisem mogel... nisem mogel...«

Več ni mogel govoriti, jok mu je vzel besedo. Položil je glavo na Justino koleno in hlipal ko dete. Telo se mu je krčevito stresalo.

Justa še nikoli v življenju ni bila tako prepadena. Sedela je brez sape, ko okamenela, strmela na njegove rjave, skuštrane lase, a ni mogla spregovoriti.

Fant se ji je smilil. Zdaj je nejasno razumela tudi Bredino obnašanje. Zasmilila se ji je tudi ona, a ne tako globoko kot fant. In vendar je v tistem hipu oba tudi rahlo zamrzila. Premagovala se je v svojih čuvstvih. Pred njo je stopilo življenje kot nerazrešena uganka. Ona ga ni mogla soditi. Ona je mogla reči samo: tako je... nerazrešno.

Premagana od tega čuvstva je dvignila roko. Padla ji je na njegove lase, začela jih je božati. Imela je občutek, da mu je mati. To ji je dobro delo, saj ni imela otrok ne moža, materinska čuvstva so ji neizrabljena spala v notranjosti. Darovala jih je temu fantu, ki je potreboval pomoči. Pri tem ji je zvenelo v ušesih zadnje Bredino naročilo: »Zavzemi se za Srečka...« Biló ji je do joka, občutila je neko neumljivo grozo, a vendar je našla mir, tolažeče besede.

Pravila mu je, da razume njegovo bol. A vse bo pozabil in se bo čez leta z grenkim nasmehom spominjal tega trenutka. On je še tako mlad, njemu se šele odpira življenje. Ali je pomislil, da je Breda starejša? Taki zakoni so redko srečni. Poleg tega je še dijak. Koliko let bi ga morala čakati! In: ženin jo ljubi, saj jo je čakal v zvestobi toliko let... In še in še...

In bolj ko mu je prigovarjala, bolj se ji je zdelo, da ne najde pravih besed. Bila je ženska, ki se ni brezpogojno vdajala svojim čuvstvom. Tako je tudi govorila... Čutila je, da se je fantu jok polegel, nehal je hlipati. Poslušal je njene besede. Ni mu rekla tistega, kar je pričakoval, po čemer ga je žejalo. Bil je globoko razočaran nad njo, nad samim seboj, nad življenjem. Čakal je, da ga neha božati. Nato bi se dvignil in pobegnil iz sobe.

Res je utihnila in umaknila roko, kot da se je utrudila. Srečko se je dvignil, a ni pobegnil. Okrenil je obraz od Juste, kot da se sramuje, in si z roko brisal lica in oči. Stopil je do okna. Dolgo je gledal v mrak ulice, na kateri so že gorele redke luči.

V sobi je postalo strašno tiho in tesno. Justa je še vedno nepremično sedela. Še nekaj mora reči, zaključiti, a dolgo ni našla prave besede.

»Gospod Robek, prespali boste, nato boste mislili in čutili drugače,« je slednjič spregovorila. »Ona je poročena, zdaj je konec in... Govoriva o čem drugem...«

Robek se je naglo okrenil proti nji. Bil je ves mračen, veke so mu težke ko svinec legle na oči.

»Takah stvari ni mogoče prespati,« je rekel trdo.

Nato ni vedel, kaj naj še reče, kam naj pogleda, kam naj se dene. Pograbil je papirje s tal in jih je hlastno stlačil v žep.

Postal je še za trenutek in upiral v Justo oči. Nato se je zdrznil, ji segel v roko in zašepetal: »Oprostite!« Z omahujočimi koraki je stopil do vrat in zapustil sobo... Justa je posluhnila: odšel je po stopnicah, na cesto.

hipa do hipa. Nikdar in nikjer mu ni zastanka, nobeno spoznanje ne zmanjša njegovega hotenja. Šele ko se mu izmakne poslednji trenutek, se more preliti v vseobjemajoči krogotok živečega brahme. Zemeljski duh je vedno enak. Neizpremenljiv. Samo njegova skorja se izpreminja iz trenutka v trenutek. Toda ko predere Faust bežno slučajnost trenutka s tem, da ga hoče ustaviti, prestane biti človek in se zlije z zemeljskim duhom v eno celoto.

To je Goethe spoznal. Zapisal je v Faustu. Zatem pa je obmolknil za oni čas, dokler ni umrl.

TEŽEK KAMEN NA NJENI DUŠI

FRANCE BEVK

9.

Nadaljevanje

Danijel in Breda sta se vozila v kupeju drugega razreda. Nista bila sama. V kotu ob vratih je sedela stara gospa, sklepala prste in mežikala predse. Na vsaki postaji se je vznemirila. Ali ni že čas —? Nji nasproti je sedel duhovnik v talarju s kosmatim klobukom in velikimi čevlji. Bral je iz knjige, pri tem so se mu venomer pregibale mesnate ustnice. Bredi so oči brez prestanka uhajale nanj. To jo je jezilo, a hkrati se ji je prebujalo neko tesno čuvstvo. Prosila je Danijela, naj zamenjata prostore.

»Ali tam vleče?« se je Danijel nežno dotaknil njene roke.

»Ne. Tu mi je ljubše.«

Jermol bi se bil najrajši ustavil z Bredo v Gorici. Pri materi bi preživela ostale dni dopusta. Tega si ni upal predlagati. Kaj ni bral v Bredinih očeh vse divne sanje novoporočencev? Sedeti na Markovem trgu, poslušati godbo, krmiti golobčke, se dati fotografirati med njimi, se peljati v gondoli ob luninem svitu, obiskati nekaj muzejev, napisati šop razglednic in prespati nekaj noči v tujih, neprijaznih hotelih. Poleg tega je čutil, da odhaja Breda z nekam tesnimi čuvstvi na njegov dom.

Najrajši bi se bila vso pot držala za roke in govorila, a sta se pred drugimi sramovala. Imela sta si mnogo povedati, kakor da se je bilo prav tedaj nekaj razvozlalo v njunih dušah. Nasmihala sta se in v presledkih zrla skozi okno. Bila je že noč. Vlak je bežal čez furlansko ravnino. Tik za oknom je ležala medla slika kupeja, njunih obrazov. A skozi to sliko je prosevala temna pokrajina, bežeč pas dreves, polj, trave, hiš in luči. Danijela je objelo tako omamno ugodje, da je zadremal. Ko se je nenadoma zdramil, je zagledal Bredin smeh in se je prestrašil.

»Ali si truden?« ga je vprašala. »Le spi! Saj bi tudi jaz spala.«

»Ne, ne bom spal,« se je stresnil in se rahlo dotaknil njenega kolena. Breda se je ozrla po duhovniku, starka je bila že izstopila.

Danijel je strmo upiral oči v okno, da bi ne spal. Bilo mu je neznano lahko v duši, a telo od nečesa ko pijano. Kaj ga je trapilo še tisto jutro?

Misli in občutki, ki jih je odganjal, a so se mu spovračali. Še pred oltarjem so ga strašili iz kaplanovih besed. In nato — niti sledu več po njih. Izginili so, kot izginejo duhovi ob petelinjem petju. Ignacij Rupnik in Justa sta imela prav: ženske stopajo z drugačnimi čustvi v zakon. Kaj jo je strašilo? Gledal je v Bredin obraz v oknu, misli so se mu spremenile... S kakšnimi občutki se vozi po teh krajih, ki jih še nikoli ni videla? Druge uniforme, druge zastave, množica zakonov, ki to in ono zapovedujejo in prepovedujejo... To spreminja lice zemlje, ne jezik... Kako bi bilo lepo, da bi bil človek po vsem svetu ko doma... In še in še... Danijel je zaspal.

Breda ga je ves čas opazovala. Z nasmehom, s kakršnim opazujemo človeka, ki misli, da ga nihče ne vidi. S čela mu je brala misli. Njegov duševni mir jo je nekam neprijetno dirnil. Kakor da vidi v tem površnost njegove ljubezni... hlad njegovega čustva... Saj je bila tudi ona mirna. Vsaj na videz. Toda če se je zaglobila vase, se je zdela sama sebi ko pokrajina, na kateri se je pravkar razdivjal vihar. Vse je mirno, solnce sije, a drevje je polomljeno, žita položena... Strah jo je bilo misliti na pretekle tedne. Ogenj, vihar, plaz, kri. Vse hkrati je izginilo. Ostalo je le nekaj, kar je vsak hip hotela povedati, a ni mogla izreči. In strah, da se bo nekaj zgodilo, ko ona odide... Vlak je bežal z vrtoglavo naglico. Biló ji je, kakor da se večja razdalja med sedanjostjo in preteklostjo. Naj se zgodi, kar hoče. Tu je ona, a tam je on. Danijel je gledal v sliko njenega obraza, ki je tam zunaj bežal z vlakom. Nekaj sladkega je bilo na njegovih ustnicah in licih. Mislil je nanjo. Ta človek morda niti za hip ni podvomil... Ko je zaspal, se ji je nekoliko zamerilo, a nato so jo hkrati zgrabila povsem drugačna čustva. Zavest neke krivde, hvaležnosti in oboževanja do tega človeka v nji je bila tako močna, da bi bila padla na kolena in mu poljubljala noge. Zapeklo jo je v očeh... Vlak se je ustavil, duhovnik je izstopil. Danijel se ni prebudil. Ko so znova bežala drevesa mimo okna, se je Breda sklonila globoko, globoko, prijela rahlo za Danijelovo roko in pritisnila nanjo svoje vroče lice.

Danijel se je v hipu prebudil, se začudil, od sramu in zadrege mu je udaril val krvi v lica.

»Glej, že zopet sem zaspal,« je zajecjal.

Breda ni marala, da bi jo videl v obraz. Imela je solze v očeh, on bi si jih napak razlagal. Sedla je k njemu in naslonila obraz na njegovo ramo.

Že so se zasvetile luči na lagunah. Dolgi, žareči, trepetajoči trakovi. V ozadju »kraljica morja«... V hotelu sta se umila. Dasi sta bila trudna in je bilo že pozno, si je Breda še želela na ulico. Danijel je bil nekoliko začuden, a ji ni ugovarjal.

Sedela sta na Markovem trgu, pred kavarno, natararji so že pospravljali stolice. Molčeča, zaverovana vsak v svojo misel, sta zrla predse. Tedaj se je Jermolu zazdelo, da Brede ni gnala zgolj radovednost na ulico. Obšel ga je bridek dvom. Sam ni vedel, odkod se mu je prikradel v dušo. Ali je bil samo dogorevajoč plamen občutkov zadnjih dni? Ker je bil veren človek, nekaterih stvari ni presojal zgolj z osebnega stališča. Stresnil se je. Strmé v gotične okraske cerkve, je na tiho zašepetal molitev... Odleglo mu je.

Pogledal je Bredo in se ji trudno nasmehnil. Sedela je sključena pred prazno čajno skodelico in strmela na ozek pas morja. Izpod bolestne zaskrbljenosti je sijalo toliko vdanosti in miline, da mu je ko balzam prehajala v kri. Saj ni mogoče, da bi ga ne ljubila...

Breda se je zdramila iz strmenja. Pogledala ga je plašno, kakor da je nekaj zamudila. Začela je skrbeti zanj... Če udobno sedi. Če pihlja sapa in se bo prehladil. Morda mu je slabo, ker je tako molčeč. Ali hoče še čaja? Kave? Ta njena skrb je bila topla, odkrita, a vendar je bilo nekaj nerazumljivega na njenem dnu. Ne, on ničesar ne potrebuje, njemu je dobro. Zakaj se vede ko sužnja? Ne, tega ji ni rekel, da bi je ne užalil.

Vrnila sta se v hotel. Z enim samim pogledom sta ošinila rdeče pogrjnjeni postelji, nato sta se molčé, počasi slačila. Bredi so zastale roke, sedla je na otomano in ga poklicala.

»Sedi k meni!«

Danijel se temu ni čudil, zdelo se mu je celo naravno. Sedel je k nji, a ona mu je naglo rekla:

»Nekaj ti bom povedala.«

Vzel je njene roke in jih tiščal v dlanéh. Nekaj časa sta se gledala. V njenih očeh se je vžigala mešanica čuvstev, ki je ni bilo mogoče razvozlati. Smehljala se je, a njen smehljay je od hipa do hipa bolj umiral v neki grenki resnobi. Zastrmela je v liso na steni, ki je imela podobo komaj rojenega deteta.

Danijel je gledal v njen profil. V koder las, ki ji je segal čez ušesa do brade... Še je držal njene roke. Čutil je neenakomerno bitje njenega srca. Začela je drobno drhteti, vedno drobneje. Danijela se je polastil nemir.

»Breda, kaj mi boš povedala?« je obrnil k sebi njen obraz in jo je pogledal v oči. »Kaj ti je?«

Iz njenih prsi se je izvil dolg vzdih. Zaprla je oči kot v bolesti. Da bi skrila zenice, mu je položila glavo na prsi, a nato se ga je z obema rokama oklenila okrog vratu. Usta je dvignila do njegovega ušesa in mu pošepnila:

»Ali se veseliš otroka?«

To na videz nedolžno vprašanje je bilo le krinka tistega, kar je čutila. Le malo, s skrajnim koncem se je dotikalo njenih divjih, zmedenih občutkov... Če bi se bil Danijel temu vprašanju začudil, bi bilo morda prišlo vse drugače. A on je ves zadrhtel, objel ženo in jo pritisnil nase, obraz ji je pokrtil s poljubi. Ležala mu je v naročju, zapirala oči, rahlo soplá. Ljubkovanje je uživala le napol. Z zavestjo, da je s poljubi za vedno zapečatil, kar je divjalo v nji.

10.

Po Srečkovem odhodu je Justa še za trenutek obstala nepremična sredi sobe. Pesti si je pritisnila na senci, zaprla je oči. Kakšna nerazrešna čuvstva vzbudi moški jok v ženskem srcu! Nato je planila k oknu in odprla temnice. Z očmi je še ujela Robekovo senco, ki je utonila za bližnjim vogalom.

Čemu se razburja? In kaj — če se je ta mladič zaljubil v Bredo! Saj je tudi ona nekaj takega doživela. Toda ona se ni vdajala omami, njen razum je bil močnejši od čuvstva. Dà, fant se ji je smilil. A izza usmiljenja so ji

vstajala vprašanja, na katera si ni mogla odgovoriti. Po svoji vzgoji in značaju ni bila, da bi mogla take stvari jemati hladno. Včasih si je očitala, da se v svoji moralni skrbljivosti preveč meni za tuje ljudi. Toda tu je šlo za srečo njene prijateljice. Ali je Breda poizkusila pogasiti vročo strast tega fanta? Morda mu je prišla celo naproti. Kdaj pa kdaj je bila nerazumljiva, divja. Spomnila se je dne po božiču, ko se je bila iznenada pripeljala k nji in si grizla ustnice do krvi. Radi Danijela? Na sveti večer je bil Robek v njeni družbi. Justa se je zgrozila... V kratkem zakonu še njena telesnost ni bila docela prebujena. Ni poznala vroče strasti, ki človeka objame ko vihar. Ohranila si je čistost duše. Zato si ni mogla misliti, da bi bila Breda bolj čislala vročo strast tega fanta kot zrelo Danijelovo ljubezen. Ob misli, da mu je bila morda celo nezvesta, se je vse uprlo v nji. Tega ni mogla verjeti, a tudi o nasprotnem se ni mogla prepričati.

Ob oknu stojé je strmela v pahljačo svetlobe, ki je padala na pročelje nizke hiše. V duhu si je ponavljala besede, ki jih ji je bila Breda zašepetala na postaji. Nenadoma se je zbala za »tega neumnega fanta«. Kam je šel? Obšla jo je neumna misel — a kaj je nemogočega na svetu? Hkrati jo je gnala na cesto želja, da dobi odgovor na neko vprašanje, ki ji ni dalo miru.

Na vogalu ulice je postala in upirala oči v mrak. Saj je preteklo le nekaj minut, daleč ne more biti... Med hišami je vela mehka pomladna sapa. Skrivnosten mrak Ljubljane v nočnih urah jo je od nekdanj privlačeval, a zdaj si je želela svetlobe. Vsaka senca je bila podobna Robeku. Na pločniku je stal stražnik, se počasi okrenil in gledal za njo. Na mostu se je nekdo naslanjal na ograjo.

Robek je gledal v temno globino, kot da se je slučajno tam ustavil in ga to zabava. Spodaj, tik ob bregu, je komaj slišno šumela voda. A v vodi so se odražale zvezde, obraz svetilke ko mrtvo solnce, Srečkovo obličje. Ko se mu je približal še drug obraz, se je zdrznil in se ozrl.

»Kaj delate tu, gospod Robek?«

Kaj mu hoče ta ženska s svojim drhtavim glasom? Še pred nekaterimi minutami se je hudoval nanjo. Bolj na njene besede, ki so mu pritrjevale, česar ni mogel pregnati iz svoje duše. Da je bilo vse skupaj le igra, ki jo je on klavrno izgubil... Kaj da dela? Hotel je biti sam. Saj ni vedel, kaj naj stori, a ko se je njegovi žalosti pridružilo še sramovanje radi solz, se mu je zdelo, da mora nekaj storiti. Zdaj je bil nejevoljen. Kaj mu hoče? Pogledal ji je globoko v obraz, njena misel mu je bila v hipu jasna. Dobro mu je dela ta skrb, hkrati se mu je obraz spačil v grenkem, nemem režanju.

»V vodo gledam,« je rekel na videz mirno. »Ali ne vidite tudi vi prav na dnu nekaj temnega, tako čudnih oblik, da jih ni mogoče razvozlati?«

»Vidim,« je rekla Justa z neko grozo, a je gledala samo njega. Ali je znorel? »Pojdiva domov!«

»Ne, pojdiva rajši na izprehod!« se je stresnil. »Zrak mi tako dobro dene.«

Justi to ni bilo prav, vendar ga je ubogala. Šla sta ob Ljubljani. Zdaj je govoril tako mirno, pametno o vsakdanjih stvareh, kakor da ni še pred četrt ure jokal ob njenih nogah. Justa je bila pomirjena. Že je prebolel, ni

bilo nevarnosti. V nji se je porajalo ono drugo vprašanje, ni se mogla več premagovati.

»Ne razumem, kako je to prišlo,« je tiho rekla. »Saj Breda vas vendar ni ljubila.«

Srečku je za hip zastal korak, njegove oči so skozi brsteče veje kostanjev lovile zvezde. Zakaj ga to vprašuje? Iz radovednosti? Ali mu nastavlja past? Kaj se ni že dovolj osramotil? Svoje življenje bi ji povedal, ne iz notranjega nagiba, ampak da bi se porogal njenemu vprašanju... Ozračje krčme, v katerem je zrasel... Mati z nemirno krvjo, oče s pijanim pogledom in bahavo samozavestjo... Oče ga je samo enkrat objel, tik pred svojo smrtjo, božala ga je le kozava dekla: »Ubogi moj fantek!« V hišo je prišla nevesta, mati se je vdajala pijači... Dà, njegova mladost je bila niz družinskih dram, katerih se ni rad spominjal... Nato rdečelasa natararica, ki je bila o počitnicah stopila v njegovo sobo, slonela ob postelji, ga požirala z očmi in vsa drhtela. Takrat mu je bilo sedemnajst let. Življenje se je prelomilo. Svojih čuvstev ni mogel nikomur razodeti, poizkusil jih je izraziti v pesmih, ki mu jih nihče ni natisnil. Pravili so mu, da so slabe, neumljive. Sredi neuspehov in sredi nekega srda na življenje je srečal Bredo. Sprva je sploh ni opazil. A nato je koprnel ko začaran v območju strastnega ognja, ki je švigal iz njenih oči. Ali se je res bal, da ji nikoli ne bo mogel razodeti ljubezni — niti tega? Pomagal mu je slučaj. Vse pridobiti ali vse izgubiti. Vse si je pridobil... V boleznem ljubosumju, v tisti divni otroški veri, v kateri se zdi človeku vse mogoče, je ni hotel pustiti drugemu. A ona je bežala od njega. Pa se je zopet vračala. Zdaj je pobegnila za vedno... Če ga je ljubila? Kaj je ljubezen? Pijani trenutki, ki jih izda en sam hip treznega premisleka? In vendar je ni mogel mrziti, pregloboko se je bila vsesala vanj, še vse preblizu je bil tisti čas. Mogel bi jo samo objokovati. Obljubil ji je, da ne bo posegal v njeno življenje, da bo molčal — kakor da ga nikoli ni bilo...

Ustavil se je za trenutek in se okrenil. Justa mu je sledila.

»Mislim, da me Breda ni ljubila,« je rekel počasi, čez dolgo.

Nato sta molčala. Justa ni bila pomirjena. V Srečkovem molku in v njegovih besedah se je njena slutnja še potrojila in ji trdovratno vrtala v dušo. Srečko je grebel v bližnje spomine. Zadnji trenutki, ko sta bila z Bredo skupaj... Takrat jo je vprašal, če bo mislila nanj. »D-da,« mu je odgovorila zateglo, negotovo. Tedaj je zaslutil, da ga hoče pozabiti. Če ga bo mogla. Morda njega, a nikoli trenutkov, ki sta jih preživela.

Na mostu je Srečko postal, segel v žep, potegnil iz njega zapisnik in ga raztrgal. Bile so pesmi, ki jih je bil posvetil Bredi. Ostanke je vrgel čez ograjo, da so kot beli metulji frfotali nad črno gladino. Iz listnice je vzel Bredino sliko in jo je za hip podržal proti luči. In kakor da je iz daljave nekaj seglo po njem, sta mu zastala roka in srce. Spravil je sliko, nato se je molče okrenil proti domu.

Justa je z napetostjo opazovala dijakovo početje. Mladost, romantika! Ko je spravil sliko, jo je zaskelilo. Še se ji ni docela odpovedal. Dušilo jo je, da vso pot ni mogla spregovoriti.

»Pozabite, gospod Robek,« mu je rekla drhté, ko sta obstala pred sobo, in mu je stisnila roko.

Srečko ji je odgovoril z zagonetnim nasmehom. Tisto noč je bil nenadoma dozorel v moža.

Justa je znova stala sredi sobe. Bila je tako budna, da sploh ni mislila na spanje. Ozirala se je. Na tleh so stali trije kovčegi. Blago, ki naj bi ga odposlali za Bredo. Obleka, perilo, mladostni spomini. Polno otročarij, ki so prirasle njenemu srcu. Le poročna obleka je ležala na stolici. Zmečkana, vržena, kakor da jo je z gnusom strgala s telesa. Ob peči so ležali kosi strganega papirja. Nikoli ni gledala v tuje reči, a tedaj se je pripognila in jih pobrala.

Saj ni poznala Srečkove pisave, izdala jo je ena sama beseda. Pesem, ki je v drobnih koščkih trepetala na njeni roki. Če bi te drobce zložila — pa saj je slutila vsebino. Poleg na štiri kose pretrgana fotografija. Srečkov obraz je bil razdeljen na dva dela. Strnila ju je. Bila sta strašno spačena. Polovica v boleznem smehu, a polovica v krčevitem joku. Zagonetna dvoličnost človeške duše je gledala iz njih.

Ti mrtvi kosi so ji govorili za tisoč besed. Kdaj je Breda to raztrgala? Je li vse končano? Nekaj časa je tako strmela, nato je poiskala vžigalice. Žalostni ostanki so zogljeneli na pločevini pred pečjo.

Legla je. Prihajale so ji misli in jo mučile ko strahovi. Mislila je na najhujše. Tako se je zbala za Bredino srečo, da je glasno jeknila. Pisati ji mora, naj se čuva... A kako naj ji piše? Katere besede? V Danijelu bo vzbudila sum. Ne, ne! In vendar so ji v polspanju prihajali prvi stavki pisma, se ji živo izoblikovali... Preden je zaspala, se je že znanila zarja vlažno hladnega ljubljanskega jutra.

11.

V Benetkah je začelo deževati. Nič ni turobnejšega kot bivanje v tujem mestu ob takem vremenu. Danijel in Breda sta se naveličala tavanja po ozkih ulicah in posedanja po kavarnah; vrnila sta se v hotel. Jermol je legel na otomano, a Breda je sedla, da napiše Justi pismo.

Grizla je peresnik, dolgo ni mogla najti prve besede. Zdaj pa zdaj je pogledala na moža, ki je strmel na strop in stresal pepel cigarete po srajci. Kdaj pa kdaj se je tudi on ozrl po nji in se ji ljubko, otroško nasmehnil. Dà, on je venomer mislil nanjo, samo nanjo. Saj tudi Breda ni nehala misliti na Danijela. Toda v nji so se nehote porajale predstave, ki so bile v bridkem nasprotju z veliko, neomadeževano podobo tega moža.

In vendar — če je izvzela nekatere trenutke — ji je bilo tiste dni nekam lahko pri srcu. V neki bojazni, ki je bila že prestana, je čutila olajšanje. In vendar ta občutek ni bil čist ko solnce. Še je bila včasih nemirna, da bi bila govorila, samo govorila, se zamamljala. Ali pa spala, spala. Na nji je bila pega neke krivde in sramu. To je bilo zanjo bolj boleče ko strah, ki se ga je bila iznebila. Oblatilo in zagrenilo ji je združenje s tem človekom, ki ga je vendarle globoko ljubila... Pa je vse poizkusila zakleniti globoko v srce.

in začela pisati pismo. Morala je pisati, da se je rešila vrtoglavih misli in predstav. Pisala je vsakdanjosti brez vsakega reda. Zavedala se je, da se ne izraža kot navadno. A se je trudila, da bi bila mirna, mirna in dala besedam svojo vsakdanjo podobo. Večkrat je hotela pismo raztrgati in ga začeti znova, a ga je nadaljevala.

Pisala je, da je srečna. Saj ni lagala. Bila je srečna, v kolikor je bila ta sreča odvisna od njenega moža. Da je Danijel dober, ljubezniv. Takega ni pričakovala. Toda že v naslednjem stavku je vzbujala sum, da ga morda ne ljubi. Dà, ona ga ljubi, tako še nikoli ni ljubila. Hoče le reči, da ga morda ne ljubi tako globoko, kot bi on zaslužil... Po nekaterih zmedenih, težka umljivih stavkih je napeljala besedo na Srečka. V to je ni zapeljalo kako skrito čuvstvo. Morda strah, da se v pijanosti in bridkosti ni izdal. Če je bil vesel, ko se je ona odpeljala? Kaj je rekel? V teh vprašanjih je morda tičalo več, nego je hotela... Ali si ne bo Justa teh besed krivo razlagala? Zamislila se je. Pisma ni raztrgala, stavka ni prečrtala.

Napisala je naslov in se ozrla na moža.

»Ná, če hočeš brati!«

Danijel se je zdramil iz misli. Nekaj trenutkov jo je gledal, kot da je ne razume.

»Ne. Pozdravi jo v mojem imenu!«

Pripišala je pozdrav in zaprla pismo. Bila mu je hvaležna, da ga ni bral. Zatrjevala si je sicer, da noče imeti pred njim nobene skrivnosti — razen ene... Če bi bil zahteval, bi mu bila brez obotavljanja dala pismo. Pa se je tega vendar grozno bala. A saj je vedela, kaj ji poreče... »Hinavka!« si je šepnila. In kakor da mu je storila krivico, ki jo hoče popraviti, je sedla k njemu in se mu nasmehnila. Danijel se ji je zazrl v oči, v njegovih zenicah je trepetala rahla senca.

»Zakaj si tako zamišljen?«

Ali je zamišljen? Zdelo se mu je, da se tega ne zaveda? Dà, duh mu je bil odsoten. Neka zagonetna teža je legla nanj. Kakor da so mu bile Bredine tajne misli z bolečino pronikle v možgane. Rad, strašno rad bi jo bil nekaj vprašal. Toda bal se je, da z neprevidnostjo ne razruši neke skrivnostne lepote. Nekateri reči v človeku so strašno občutljive, nedotakljive. Morda se moti. Breda je bila prva ženska, ki mu je kdaj ležala v naročju. Vanjo je hotel verovati kot v Boga. Vsak dvom o njej bi se mu zdel prav tako grešen kot dvom v Boga.

Breda je v svojem ženskem nagonu začutila njegovo misel. Preplašila se je, hotela ga je zamamiti. Sklonila je glavo nizko, nizko, ga poljubila in pošepnila:

»Ali še ostaneva tu? Ali se ne bi rajši odpeljala?«

Te besede so se Danijela tako prijetno dojmile, da se je ves vznemiril. Pozabil je na vse, pred njim je lebdel samo Bredin obraz. Dà, kakor ona hoče. Ali naj se odpeljeta k materi? Da, da. In vendar se mu je rahlo pomračil obraz. Zakaj hoče proč, če se boji matere? Da bi mu ustregla?

V njenih očeh ni našel odgovora.

(Dalje prih.)

Bogá je pač vse drugo nego lokalno in kvarno za znanost in je vrhtega naravnost dobesedno povzeto že v drugi Mojzesovi knjigi (Eksodus, III., 14), kjer čitam: »In Bog reče Mojzesu: Jaz Sem, Ki Sem.« Tvrđý bi bil bolje storil, ako bi me stvarno poučil in mi navedel dejanske razloge, zakaj nisem na pravi poti; tega pa ni storil in vzbuja takó res vtis lokalnega in površnega misleca. To še zato obžalujem, ker predseduje Čehom in Slovakom mož, ki bi ga z vidika filozofske šole, iz katere sem izšel, lahko imenoval svojega »duhovnega strica«: Franc Brentano, neposredni učitelj mojega učitelja, je bil enak neposredni učitelj T o m a ž a M a s a r y k a.

TEŽEK KAMEN NA NJENI DUŠI

FRANCE BEVK

12.

Nadaljevanje

Jermol si je želel, da bi bil dan, ko se bosta z Bredo pripeljala v Gorico, najlepši dan cele pomladi. Ta želja se mu je izpolnila. Solnce je toplo sijalo, popje kostanjev se je že odpiralo v zelene pahljače. Vrtovi so bili polni cvetja. In vonj, ki človeka omamlja! Breda je bila prvič v tem mestu. Danijel je napeto gledal v njen obraz, kako sprejema vtise. Zdelo se je, da vse brez zanimanja opazuje, bila je vznemirjena, molčeča. Mučila jo je tesnoba pričakovanja, neke trpke negotovosti, kako jo bo sprejela tašča. V teh občutkih je utonila lepota dne in prirode.

Materi sta bila brzojavila, da prihajata, ona ju torej pričakuje. Danijel je Bredi ponovno zatrdil, da je mati dobra. O tem niti za trenutek ni podvomil. Da jo bo z veseljem sprejela... Zamislil se je. Saj ni treba, da ji kaj reče, zadostuje ena sama kretnja ali pogled. Misel na to možnost ga je bridko vznemirjala. Odganjal je plahost, a mu je čimdalje težja legala na dušo.

Kočija je zavila v stransko ulico, pod sivkaste platane. Danijel se je vznemiril, pokazal na okno visoke hiše.

»Breda, glej mater! Tam na oknu.«

Žena se je zdrznila in dvignila oči. Ujela je v okviru sivih las širok obraz, ki jima je prikimal in izginil.

Johana ju je pričakala na pragu. Poljubila je sina. Snahe so se komaj dotaknile njene ustnice. Breda se je silila, da bi se smehljala, bila vljudna, a ji je nekaj gorjupega dušilo nasmeh in besede. Stopili so v družinsko sobo in nekaj trenutkov kakor v zadregi obstali. Nenadoma se je mati opravičila in odšla v kuhinjo, da jima kaj pripravi. Saj je bilo treba le še prinesiti na mizo, a ona ni mogla več prestajati v molku in v zadregi.

Breda in Danijel sta se premerila z dolgim, vprašujočim pogledom. Žena je zatrla vzdih, a Danijel je stopil k mizici v kotu, na kateri je ležala pošta. Premetaval je časnike in pisma.

»Glej, že si prejela pismo.«

»Res?« se je Breda hlinjeno začudila in hlastno pristopila. Občutila je ogenj po telesu, a pogled na pisavo jo je pomiril. »Ah, Justa mi piše... Saj še ni prejela mojega pisma...«

Pretrgala je ovitek in naglo preletela vrstice. Občutila je omotico v glavi. S pogledom je ošvignila moža, ki je bil razgrnil časnik. Njegov obraz je plaval ko v megli. Saj vseh Justinih besed ni razumela, bile so morda nalašč zastrte, a jih je občutila ko žgoče iskre v slednji kapljici svoje krvi... Dà, nekaj se je zgodilo, to je bilo jasno. Ta neumni, grdi fant! Justa ji je svetovala tisto, kar je že sama storila. In če bi ji tudi rekla nasprotno, bi je ne mogla ubogati. In vendar jo je bilo skoraj groza. Tisto, kar je ona imela za najpodlejše, je njena prijateljica povišala v neko čednost. Sreča drugih? Uboga Justa! Saj ona na svojo srečo nikoli ni mislila! Pa je vendar našla neko moralno oporo v teh besedah... Tega Danijel ne sme brati. Zganila je pismo, a prvi hip ni vedela, kam naj ga spravi.

Zbrala je vse moči, se okrenila po sobi in stlačila list v nedrija. Pretvarjala se je, kakor da si ogleduje pohištvo, slike na stenah. O, kako je neumna! Danijel jo bo vprašal, kaj ji piše Justa, kam je dela pismo... Začutila je, da stoji tik za njenim hrbtom. Njegova sapa jo je ko ogenj žgala po vratu.

»Ali ti ugaja?«

»Lepo je,« je odgovorila vsa zmedena.

Ali se ji pozna vzboklina pod bluzo? A ni se upala okreniti naravnost proti njemu... Razkazal ji je sobe. Breda je mislila na drugo, a je ves čas hlinila začudenje. Ko sta se vrnila v družinsko sobo, je bila jed že na mizi.

Sedla sta. Bredi se je zdelo, da jo ob slednjem gibu izdaja šumeče pismo. Kako neumno! Mati se ni dotaknila jedi. Da je že jedla. Najrajši bi bila odšla, a bi ne bilo lepo. Premagovala se je. Opazovala je snaho, kako je oblečena, kako jé, kako govori. Dà, če bi ne bila Danijelova žena... Tako pa se ni mogla iznebiti nekega odpora do nje.

Govorili so malo, pretrgano. Kdaj sta se odpeljala? Če sta se dobro vozila? Danijel je odgovarjal z ljubečo uslužnostjo. Breda je molčala. Kaj naj govori? Da bi ne bila ko nema, je vprašala v nekem premolku:

»Ali vam je bilo dolg čas sami?«

»Saj sem bila toliko let sama, še ob večjih praznikih,« je Johana stisnila ustnice.

Besede, ki so zvenele ko očitek, so ji prišle proti volji. V tistem trenutku se ji je zdel še sin nekam tuj. Saj se je trudila, da bi pričarala nekaj topline v svoje oči, v besede, a se ji ni posrečilo. Bila je strašno mrzla. Če bi bila drugačna, bi ne bila ona. To je občutil tudi Danijel. Niso bile besede, bil je poseben zvok glasú, ki ga je udaril. Najgloblje je zadelo Bredo. Ali je bilo njeno vprašanje res tako nerodno? Požirek ji je zastal v grlu, jed ji je postala strup.

»Z dovoljenjem!«

Porinila je krožnik od sebe in odšla. Dasi je imela polno grlo joka, se je zavedala, da ne sme jokati. Za nič na svetu ne. Postala je na hodniku, a ni

vedela, kaj naj stori. Zagledala je priprta vrata kuhinje in vstopila. V štedilniku je plapolal ogenj. Potegnila je pismo iz nedrij. Rada bi ga bila brala še enkrat, izluščila iz njega vse, kar se je skrivalo v teh vrsticah. Ni ga smela nositi s seboj. Vrgla ga je v ogenj.

Ob pogledu na goreče pismo jo je obšla neznana slast. Vse je končano... Tedaj je vstopila Johana. Breda se ji je prepadena zazrla v obraz. Starkin pogled je v hipu zdrknil preko nje in obstal v žeknu. Kaj se je takrat izražalo v njenih potezah? Breda se je ko omotična umaknila do vrat. Johana pa je nepremično stala ob mizi in škilila na pismo. Bilo je že črn pepel.

Ko se je Breda vrnila v sobo, je ko pijana zdrknila na stolico in posilila grenek nasmeh. Danijel je iskal njene oči, a ker se pogleda nista srečala, ji je položil roko na zapestje.

»Ali ni mati ljubka?«

»Da — ljubka,« je Breda odgovorila počasi, zamolklo.

Nato sta molčala.

»Kaj ti piše Justa?«

»Justa?« se je žena zdrznila. »Nič. Da so še dolgo svatovali, da... kam sem že dela pismo?«

Na trepalnicah ji je obvisela solza. Ali bo res jokala? Ne, ne. Biti mora močna. Vse je odvisno od trenutka. Skrila je obraz možu na prsi in se je jokala in se smejala... Danijel ji je začuden nad njenim vedenjem božal lase...

13.

Poletje je bilo vroče. Nebo se tri tedne ni pooblačilo. Solnce je žgalo, stene so bile razgrete ko peč... Breda je neki popoldan ležala na divanu, sklepala roke na prsih in mižala. Ni spala, le razmišljala je.

Kaj je doživela od pomladi? Ob tem vprašanju ji je spačil ustnice trpek izraz... Njena obupna bojazen pred bodočnostjo se ni docela izpolnila. Pisala je bila Justi. Dobila je odgovor, ki je izražal globoko pomirjenost. Ne, ona ni vedela vsega. Materine oči so jo gledale, kot da v njih še vedno tlijo ostanki zgorelega pisma. Starka je molčala. V Danijelovem pogledu ni bilo opaziti niti najmanjše sence suma ali nejevolje. Pa on se je znal tako mojstrsko premagovati. Ta zavest je Bredo večkrat vznemirjala. Dà, tudi njegova mati se je znala zatajevati. Proti nji je bila ljubezniva, celo negovala jo je. Bredina vroča želja, da bi ona komu stregla in ga negovala, je ostala neutešena. Kako je bil Danijel vdan svoji materi! Ne, saj radi tega ni bila ljubosumna. Nji je bil več kot materi. A vendar se je tako težko priučila novemu življenju. Le природа — a vse drugo izven doma je bilo nekam tuje in prazno. Šegavi Petaros, njegova črnolasa žena, Benečanka, ki je ni razumela. Pa suhljata uradnica Otilija Slamič, ki je skozi rožene naočnike s humorjem gledala na življenje. Danijel se je trudil, da bi uvedel ženo v njihov svet. Bilo je težko. Kaj je ona vedela o strasteh in o bojih, ki so vznemirjali moža in neredko še tašči pomračili oči. Kako rada je hodila na ulico, dokler ji ni Johana rekla: »Ni lepo, da je poročena ženska vedno na cesti.« Od takrat je ostajala doma.

Šele ko je opazila, da je to tudi možu po volji, se ji je za hip pomračil pogled. Pa je bila v takem duševnem stanju, da je celó uživala nad svojim trpljenjem. Ne, ni se varala, tašča je ni ljubila, z bistrim pogledom je pazila na vsako njeno kretnjo in beseč.o. Da preveč streže možu? Bala se je, da bi ji sina čisto ne odtujila. Tekmovali sta v ljubezni. Danijel se je temu smehljaj. Ubogi, dobri tepček! Ali res ne čuti, kaj se skriva pod videzom? Pa je molčala. Za nič na svetu bi ga ne hotela vznemirjati. Poleg tega je bil občutek, da ga ne ljubi, kot bi zaslužil, še vedno preživ v nji...

Breda je odprla oči. Oknice so bile tako tesno zaprte, da najmanjši žarek ni proniknil skozi nje. Pod stropom je trepetala le rahla meglica sivkaste svetlobe. V njo se je zazrla. Pred očmi so se ji porajale spačene podobe in ugašale.

Da bi pregnala žgoči občutek, ki ji je legel na srce, se je dvignila. Odprla je oknice za ostrino noža. V sobo so planili žarki, kot bi siknil ogenj iz velike, ognjene peči.

Sedla je, da napiše pismo. Komaj je zastavila pero, že je vstopila mati. Tiste dni je bila nenavadno molčeča, skrivnostno gledajoča, nemirna. Hodila je ko duh, se prikazala vsak hip, na vsakem kraju.

Bredi je zastala roka. Mater je opazovala izpod čela. Ona pa — kakor da nekaj išče, a ne more najti. Odprla je oknice, v sobo se je ulilo toliko svetlobe, da je ko z iglami zbadala v oči. Nataknila si je naočnike, košek za šivanje je postavila na mizo. Krpala je perilo.

Kdaj pa kdaj je pogledala na snaho, na papir. Breda je opazila materino pogledovanje, bila je razburjena. Pero se ji je ustavljalo. Nikoli ni mogla trpeti, da ji kdo gleda pod roko. Najmanj pa tedaj. Pomislila je, da bi Johana lahko ujela eno samo besedo... Razburjena je vrgla pero po mizi. Položila je pivnik na napisano in se oslonila.

Tašča jo je ošvignila s pogledom.

»Le piši.« je rekla porogljivo in odšla.

Breda je dolgo topo buljila predse. Nato je naglo zaključila pismo. Odšla je v spalnico in se sključila v mračen kot. Zastrmela je v edini žarek, ki se je ko zlatnik svetil na steni in se pomikal proti stropu.

Danijel je prišel domov z nasmehom na obrazu. Po materinih očeh je spoznal, da se je nekaj zgodilo. Vznemiril se je. Mater ni vpraševal, poiskal je Bredo. Ko jo je našel sedečo v mraku, se mu je nemir podvojil. Odprl je okna, večerno solnce se je v mogočni struji razlilo po stenah.

»Kaj se je zgodilo?« je vprašal zamolklo.

Breda si je podpirala brado in ga gledala. Zdaj se je dvignila. Kaj naj mu reče? Nastal je hip tesnobnega molka. Stokrat je bila sklenila, da ga ne bo vznemirjala, zdaj se ni mogla premagovati. Saj je bilo že tako vse izdano.

»Nič se ni zgodilo.« je rekla trepetaje. »Le mati je tako čudna...«

Ali se bo mar razjokala? Danijel je strmé, z neko grozo gledal v njena usta, ki so govorila, govorila. To je torej bilo? Dà, mati je včasih čudna. A Breda je občutljiva. Nekatera tiha bolečina izvira iz njene domišljije. Pa mu je bila žena vendarle bližja ko mati. Z njo se je bilo lažje pogovoriti.

»Breda, z materjo je treba potrpeti. Stara je že.«

Bredo je strašansko zbolelo. Ni ga mogla razumeti. Mati mu je več kot ona? To je bilo zanjo prvo bridko razočaranje nad možem. Zadeto je bilo njeno samoljubje. Vzkipela je. V svoje ognju je pozabila na vdana čuvstva, ki so jo od poroke navdajala do moža. Ni našla solz ne besed, le tresla se je ko trepetlika.

Danijel je bil ves iz sebe.

»Breda!« je zajecjhal. »Zakaj pa tako hitro vsa v ognju? Breda, kakšna pa si?«

Žena se mu je izvila iz objema in mu vrgla pismo.

»Ná, beri! Pred tabo nimam kaj skrivati. A nočem, da me kdo drugi nadzoruje.«

Jermol nikoli ni bral Bredinih pisem. Tedaj pa je ves zmeden naglo preletel vrstice. Obraz se mu je razširil v vedrini. Vrgel je pismo na posteljo, a ženo je stisnil v naročje.

»Pa zakaj mi tega nisi povedala?«

Breda mu ni odgovorila. Kaj naj mu tudi reče? O svoji nosečnosti ni molčala iz sramežljivosti, ali ker ni bila še prepričana, ampak iz nekega drugega vzroka, ki si ga še sama ni hotela priznati... Saj ona ni določno vedela, a vsega tudi nikomur povedati ni bilo mogoče. Vse drugo je izvedel iz pisma, ki ga je namenila Justi. Zdaj, ko mu je drhtela ko ujeta ptica v rokah, je čutila, da mu je nenadoma postala mnogo več kot mati.

Jermol se je po prvi radosti bridko zresnil. Stopil je v kuhinjo, da bi govoril z materjo. Nekaj časa je molče hodil od vrat do ognjišča, nato je stežka pognal glas iz sebe. Vprašal je, kaj sta imeli z Bredo.

»Nikake krivice ji nisem storila,« je rekla mati.

»Bodita si dobri,« je zaprosil Danijel z vso mehko. »Pustite jo, naj dela, kar hoče. Saj ne dela slabega. Meni je odkrita, to zadostuje...«

Johano je zadela slednja beseda ko z nožem v srce. Okrenila se je in se mu zazrla naravnost v oči.

»Ali res misliš, da ti je odkrita?«

Danijela je ob nepričakovanih, s posebnim naglasom izgovorjenih besedah obšla mrščavica. Ali je mati kaj opazila? Ali govori le mržnja iz nje? Čez trenutek se je uravnovesil.

»Mati, kako morete tako govoriti?« je dejal tiše, da bi ga Breda ne slišala. »Da ji ne rečete kaj takega! Noseča je, zato je razdražljiva in potrebuje posebne pažnje in miru...«

Glas je bil tih, a bila je senca srda v njem. Tako Danijel še nikoli ni govoril z materjo. Johana ga je gledala. Noseča? Saj to je slutila, dasi je Breda pred njo skrbno skrivala vse, kar bi jo moglo izdati... Radi izgovorjenih besed je bila prepadena. Čemu vzbuja v sinu dvome? Pa je nagonsko zaslutila, da se ji je sin v tistem trenutku prvič zelo oddaljil in se približal oni ženski. Ta zavest ji je bila tako mučna, da ji je vzela razsodnost.

»Kakšne pažnje?« so ji krčevito zadrhte ustnice. »Ko sem tebe nosila, me je tvoj oče udaril.«

Izgovorila je in se je stresnila. Ne, tega bi ne bila smela izreči. To je spoznala po Danijelovih strmečih očeh. Kakor da se je za vedno podrlo nekaj svetega, nedotakljivega v njegovem srcu. Oče in mati sta mu bila vedno ko polboga, zdajci sta stala ko dva bedna človeka pred njegovimi očmi.

Okrenil se je in molče odšel.

Breda se je začudila njegovi bolešni zamišljenosti in topemu strmenju. Približala se mu je in se ga oklenila.

»Danijel, tistega radi matere bi ti ne bila smela povedati...«

»Je že dobro,« jo je rahlo pahnil od sebe.

Stal je ob oknu, gledal na ulico in zaman razglabljal. Nekatero stvari v človeškem življenju so ko skrivnosti svetega Duha, ni jih mogoče doumeti... Breda ga je preplašeno opazovala. Bilo ji je neizmerno žal za njegov mir.

14.

Nekega dne v začetku zime je stala Breda ob oknu in gledala na zasnežene gore. Bilo ji je toplo v duši. Beli vrhunci Trnovskega gozda so jo spominjali na domovino. Ta rjava, gola zemlja goriške okolice ji je bila vselej nekam tuja. Burje pa se je celo bala. Tisto žvižganje in jokanje v nočeh ji je prebujalo tako tesnobo v duši, da ni mogla spati... Tisto jutro je začelo pihati od juga, a burja še ni ponehala. Vetrova sta se tepla, na nebu so se kopicile debele plasti oblakov. Nad zemljo je ležal gost mrak.

Bil je še dan, a je v sobi že gorela luč. V dvojni svetlobi je bilo nekaj turobnega, mrtvaškega. Danijel je bil tega dne radi prehlada ostal doma. Zavrt do ušes je sedel v naslanjaču in bral neko knjigo. Mati je sedé ob peči pletla in nalagala premoga. V sobi je bilo vroče. In tako tiho, da je bilo kar bridko.

Breda je že od jutra vezla avbico za otroka, a je nenadoma vrgla delo iz rok. Kakor da ne more prav verjeti, da bo res rodila... Zadnje mesece ni doživela nič vnanje razburljivega. Le notranje ni bila nikoli docela mirna. Po onem poletnem dnevu sta ženski hodili okoli Danijela, kot da ga molčé prosita odpuščanja. Med seboj sta se bili zblížali, včasih sta govorili zaupno, skoraj prijateljsko. Breda pa je čutila, da je med njima za vedno pretrgano. Pretvarjali sta se le, da bi ne vznemirjali Danijela, ki je tako nosil neko senco v očeh. Večkrat se je Bredi zdelo, da je tujka v hiši. Vznemirjala jo je še neka druga, glodajoča misel. Ob nji se je zdaj pa zdaj zdrznila in si pritisnila dlan na čelo. Postala je blede, lica so ji upadla.

Pogosto bi bila rada ubežala vsemu svetu, da bi bila sama, sama. Iz iste vroče želje po samoti je bila tedaj stopila do okna.

Nenadoma, kot da jo je prešinila neka trpka misel, se je okrenila in se zazrla v čitajočega moža. Njegov obraz je bil nenavaden, to jo je vznemirilo.

»Kaj bereš?« je pristopila.

Možev pogled se je odtrgal od knjige in zdrknil preko njenega telesa.

»Ali si to že brala?«

»Ne še,« je rekla.

Ali je vedela, kaj bere? Dà. V rdeče platno vezano knjigo. Srečkov poročni dar. Opazila je, da jo je bil po kosilu vzel iz omare. Nekaj časa je strmela v posvetilo, čuden nasmeh mu je zaigral na ustnicah. Ali se mu je bilo mar iz tistih besed nenadoma nekaj odkrilo? Knjige ni bral od začetka, odprl jo je, kjer je nanoslo. Bral je raztreseno. Naj bere! Njegovo vprašanje jo je nemilo zadelo. Dà, knjigo je bila nekoč vzela v roke, a je ni brala. Najrajši bi jo bila vrgla na ogenj... Zdaj je upirala oči v moža.

»Poslušaj!« ji je rekel.

In nato je bral, bral. Njegov globoki glas ji je poudarjajoče zvenel na uho. Kakor da po sili polaga v besede nekaj, česar v njih biti ne more. Breda je imela občutek, da ji drži zrcalo pred obrazom. Poslušala ga je napeto, z živci. Vsega ni mogla razumeti. Smisel prebranega je trepetal v nji kot nekaj nejasnega, nestalnega ko listje v vetru. Vsebine bi ne mogla ponoviti, a vendar jo je čutila v poslednji kapljici svoje krvi... Žena, ki se je na smrtni postelji cinično izpovedovala svojemu možu. Še v predporočni noči mu je bila nezvesta, ljubček ji je z njeno vednostjo sledil na ženitovanjskem potovanju... V besedah je bilo toliko gneva in strasti, da ju je bilo čutiti še iz Danijelovega glasu. Kakor da vse to sam doživlja.

Breda je sedla in ni umaknila pogleda od moža. Bala se je, da trepetala. In da se je z nasmehom, ki ga je s silo pričarala na lica, že izdala. Ali je samo slučaj, da ji mož to bere? Iz cele knjige prav to? Trudila se je, da bi bila močna. Ni se ozrla na mater, a je čutila, kako je prenehala s pletenjem in poslušaje strmela v sina.

»Ni verjetno, da so take ženske na svetu,« se je Johana stresnila.

»Prepadi človeške duše so včasih nepregledni,« je Danijel zaprl knjigo in jo položil na mizo. »Le razumeti je težko.«

Breda se je medtem dvignila in stopila k steni. Dala si je opraviti s kalendarjem, odtrgala je listek. »Zadnji čas je, da kaj rečem,« si je mislila.

»Kdor je vse doživel, vse razume,« je svaljkala listič med prsti.

»In ti to razumeš?« je vrgla mati.

Danijel se je glasno zasmel. Če je razumevanje odvisno od doživetja, kako bi mogla Breda to razumeti? Pa ona je že vidno trepetala.

»Tega ne razumem,« je rekla obupno, z občutkom, kot da ne gre več za primer v knjigi. »Toda samo radi tega, ker česa ne razumem, še nimam pravice, da bi koga obsojala.«

»Take ženske ne moreš zagovarjati,« je Danijel ostro zategoval in mršil obrvi. »Vse njeno življenje je ena sama laž... in šele na smrtni postelji... Čemu ga je sploh vzela?«

»In če ga je kljub temu ljubila?« je gorelo iz Brede. »Če bi mu bila vse razodela, bi je morda ne bil razumel... in...«

»V ljubezni ne sme biti laži,« jo je Danijel nejevoljno prekinil.

Breda je dolgo molčala. Zdelo se ji je, da ji zadnja, neizgovorjena beseda še visi na ustnicah. Branila je sebe. Šepetala si je: »Prav, da sem molčala, ni bilo mogoče drugače.« Najrajši bi ne bila več govorila o tem. Toda Danijel in mati sta v splošnem molku čakala na njeno besedo.

»Nekje sem brala,« je rekla skoraj tiho, »da je resnica ljubezni mati, a zakonu mačeha.«

»Tako?« se je Danijel razburil. »Tebi ljubezen in zakon nista eno in isto?« Breda ga je obupno pogledala, občutila je mraz po telesu.

»Saj vendar ne govorim o sebi,« je vzkliknila. »Pravim, da sem brala.«

»Človek več ali manj vedno govori o sebi,« se je Danijel na videz pomiril. »Zanima me, če je to tudi tvoje mnenje?«

Breda se je nasmehnila, dasi ji je bilo do joka.

»Ali je to res tako važno?«

»V nekem oziru zelo. Človek mora imeti v najvažnejših vprašanjih svoje določene nazore. To so smernice, ki naj se jih drži v življenju.«

Breda je stisnila ustnice, bila je v zagati. Kaj naj ji odgovori? Rešila bi se bila lahko z lažjo, a bi v tistem trenutku najmanjše neresnice ne mogla spraviti čez ustnice. Obšlo jo je tako razburjenje, da je vrgla knjigo po mizi in se je dvignila.

»S teboj se ni mogoče prerekati. Na vsem se ti pozna, da si bil v semenišču.«

Tega bi ne bila smela izreči. In vendar je govorila resnico. Poznalo se mu je — po načinu debatiranja, po dogmatični neizprososti njegovih načel. Breda je mislila in čustvovala brez vnaprej določenih smernic, ki jih življenje pogosto svojevoljno vrže čez glavo.

Besede so užalile moža in mater.

»Iz česa to sklepaš?« je Danijel prvič občutil trpko nejevoljo do svoje žene. »Iz tega — ker mi radi zmedenih pojmov ne znaš ali pa mi nočeš jasno odgovoriti?«

Med zakoncema še nikoli niso padle tako trde besede. Vsi trije so se zavzeli nad njimi, mati je z dolgim pogledom zastrmela v sina, nato se je dvignila in odšla.

Breda je stopila do omare. S tresočimi se rokami je urejevala nekatere drobnarije. Bilo ji je žal za svoje besede, a še huje jo je zadel možev odgovor. Ne toliko radi smisla besed, bolj radi zvoka glasu. Mešani občutki vdanosti in upora so zavalovali v nji. Padla bi bila pred moža na kolena ali pa se maščevala z odkritjem resnice. Premagovala se je do bolečine. Še nikoli se ni čutila tako strašno zapuščene. Prišli bodo morda trenutki, ko ne bo imela nikogar, da bi se nanj oslonila.

»Ali naj pišem po Justo?« se je okrenila.

Ta nagli obrat in navidezna mirnost sta Danijela ganila. Pričakoval je vse kaj drugega. Zrl jo je z napol skesanim pogledom. Saj ji je delal krivico. Ona je neizkušena, govori, kar ji narekuje neumno srce. Ne smela bi se vznemirjati. Njene prošnje se je razveselil. Prišla mu je ko pomoč, da se ji je lahko približal.

»Le piši! Zakaj me še vprašaš!«

Bredi je rahel usmev hvaležnosti šinil čez lica. Stopila je k mizi, vzela knjigo in jo vrgla v peč. Zdaj ali nikoli. Zazrla se je v možev začudeni, skoraj prepadeni obraz.

»Zakaj si to storila?«

»Da se radi tega ne bova več prerekala.«

In mu je ovila roké okrog vratu.

15.

Justa se je pripeljala še pred božičem. Svojo prijateljico je gledala zaskrbljeno. Kdaj bo legla? Saj sama ni vedela. Pa prav zato — a ni marala govoriti o tem. Justa je razbrala iz pisma, da Bredo nekaj muči. Ali ni srečna? Dà, dà. Danijel jo ljubi. In mati? Justa je nekaj brala v njenih očeh. Toda vzrok Bredinega nemira je moral biti globlji, tako globok, da mu ni mogla do dna. Pričakovala je, da ji bo prijateljica kaj razodela, a je molčala o tem ko grob.

Še tistega njenega prvega pisma ji ni omenila. Govorili sta o očetu. Bil je upokojen, oddal je stanovanje, zase je obdržal le sobo. Srečko stanuje zdaj drugje — to je bilo jasno. Breda ni vedela, kar je vedela Justa — da Srečko naroča očetu zanjo pozdrave. Sam si ji ne upa pisati. Še je ni pozabil. Tega bi Bredi za nič na svetu ne bila povedala. Še tako jo je bilo strah pred njeno zagonetnostjo. Ali se ji ne bo nekega dne zopet prebudilo kako na dnu duše speče čuvstvo?

Vse dni sta se razgovarjali o tisočerihih podrobnostih, nista se mogli nagovoriti. Hodili sta po mestu, nakupovali za praznike. Prvi božič, ki ga bo Breda obhajala v lastnem domu. Hotela ga je praznovati kar se dá lepo.

Na predbožični dan sta z Justo okrasili drevesce. Segalo je skoraj do stropa. Breda je že od jutra mnogo delala, skoraj ni utegnila jesti. Popoldne jo je obšla omotica, morala se je osloniti. Pred Justo je utajila slabost. V mraku jo je zgrabilo tako hudo, da bi se bila zgrudila. Ni se mogla več zadrževati, zaječala je.

»Tebi je slabo,« je rekla Justa.

Ne, ne. Kaj še! To je samo mimogrede. Bila pa je vsa bleda. Oči so ji strmele ko v grozi. Že? O, moj Bog, že? V mislih je vroče prosila, da bi še ne bilo, vsaj zdaj še ne. Rotila je Boga, a imela je bridek občutek, da ne bo uslišana.

Mati in Justa sta jo spravili v posteljo... Danijel se je vrnil nekoliko pozno, na vratih ga je pričakala mati. Že z obraza ji je vse bral. Občutek radosti in neke zmedenosti ga je tako prevzel, da ni vedel, kaj naj stori. Ali naj stopi k ženi? Zavedel se je in tekkel po stopnicah.

Breda je krčevito grabila za odeje, na obrazu so ji stale kaplje znoja. Zdaj ni več prosila, da bi še ne prišlo. Vedela je, da je tu, da ni več pomoči... Mati jo je gledala s tistim mirnim, izkušnim pogledom starih žensk, ki jim take bolečine že zdavnaj niso več tuje. Čez nekaj minut je odšla. Justa je slonela na robu postelje in kot ženska, ki nikoli ni rodila, s sočutjem in grozo zrla na Bredo.

Ta je dolgo gledala v vrata, a nato v prijateljico. Zdelo se je, da se njune oči izprašujejo. Kaj bi bili radi druga drugi razodeli? Kakor da je čas, ko si

dete skozi materino bolečino utira pot v življenje, pripraven za najgloblja odkritja.

Breda je s stisnjenimi zobmi zadrževala glasove, ki so ji silili iz grla. V trenutkih pomirjenja je znova napeto strmela v Justo. Kaj se je godilo v nji? Ostri bolečini se je pridružilo nekaj zagonetnega. Tajnosti človeške duše se v trenutkih, ki ko blisk ošinejo preteklost, razodevajo same od sebe. Nič več predsodkov in strahov — vse je ničnostno pred neko divjo, elementarno silo. Vsega tega se je Breda zavedala, vse to zadrževala z večjo muko kot krik bolečine. In vendar je v hipu buhnilo iz nje kot ogenj iz peči. Žarek odsev nečesa daljnega, a po neki krivi usodi tajno zvezanega s silami, ki so jo razganjale.

Saj so bile le pretrgane besede. Med njimi je bilo razločno le Srečkovo ime. Kako pride sem? In vendar... Justo je obšla groza. Zgrabila je za roke, ki so jo iskale, zastrmela v Bredine zmedene oči. Bilo ji je, kakor da je neka skrivnost, ki se je tako zelo bala, nenadoma stala gola pred njo. Strašno se je vznemirila, zdelo se ji je, da mora nekaj preprečiti. Kaj?

»Breda, kaj govoriš? Molči... tega ne smeš...«

»Saj ni tisto, kar ti misliš,« je porodnica drhtela. »O, kako sem se bala vse dni... še zdaj se bojim...«

Justa se pozneje ni spominjala vseh besed, ki jih je Breda govorila. Bili sta tako razburjeni, da nista opazili, kdaj so se odprla vrata. Vstopil je Danijel. Breda je prva zastrmela vanj. Zdelo se je, da se ni zavedala sama sebe, niti malo se ni prestrašila. Le Justa je bila tako preplašena, da si je položila roko na lice in zajejala. Danijelov obraz je zagrnila senca.

Preteklo je nekaj trenutkov. Vsi trije so se molče gledali. Vstopila je babica. Smejoča se je zazibala proti postelji.

»No, kako je?«

Breda je radi nove bolečine s težavo iztisnila odgovor skozi zobe. Moža ves čas ni izpustila iz oči. Kaj mu je, da je tak? Ali se je začela zavedati, da nekaj strahotno mrzlega veje od njega?

»Justa,« je dahnila komaj slišno, »daj, zavzemi se za Danijela! Prižgi svečke, delaj mu družbo! On te potrebuje.«

To je bilo izgovorjeno tako mirno, trezno, s tolikšno toplino, da se je Justa začudila. Da, v svoji zmedenosti je bila pripravljena vse storiti. Stopila je do Jermola.

»Pojdiva! Tu naju ne potrebujejo.«

Dal se je voditi ko dete. Ko se je v sosednjo sobo razlegnilo Bredino vpitje, se je zdrznil. Za hip se je prebudil prejšnji človek v njem.

»Ali bo treba iti po zdravnika?«

»Mislim, da ne,« se je Justa preplašila. »Bo že povedala babica.«

Sedel je. Prižgal si je cigareto in buljil v namizni prt. Bil je trpko zamišljen. Le ob slednjem ženinem kriku se je bolešno zganil, kot da ga je iznenada zdramilo iz spanja. Justa je prižigala svečke, a ga je venomer opazovala. Ne, njegova zamišljenost ni izvirala le iz skrbi za ženo. Bilo jo je strah tistih trenutkov.

Večerjo sta odklonila. Mati jima je prinesla pijače, a Danijel je ni pokusil. Bila sta večidel sama. Johana je le zdaj pa zdaj nenadoma vstopila, a je vselej zopet tiho odšla.

Justi je bilo mučno. Želela si je, da bi Breda ves čas kričala, tako bi Danijel ne utegnil misliti na kaj drugega. Bala se je, da ji bo zdaj zdaj zastavil neko vprašanje, na katero mu ne bo mogla odgovoriti. Ker je molčal, molčal, kot da je onemel pod vtisom neke groze, je spregovorila ona. Molka ni mogla več prenašati.

»Gospod Jermol, zakaj ste tako zamišljeni?«

Tedaj je vstopila mati. Zdelo se je, da je Danijel ni opazil.

»Povejte mi,« je rekel trepetaje, a oči so mu vrtale ko dva svedra, »kako si to razlagate, da Breda prav zdaj govori o... Srečku Robeku? Mislim, da bi morala zdaj imeti druge skrbi...«

Justa je imela občutek padanja, kri ji je gorela v licih. Prvič jo je spreletela neka misel, v duhu je štela mesece... Globoko se je oddahnila in se opogumila. Pogledala je mater, vpricho nje ni marala govoriti.

Johana jo je razumela in odšla.

»Seveda ima druge skrbi,« se je trudila, da bi gledala Jermolu v oči. »A tudi to je razumljivo... Pred letom je bila na sveti večer sama, Srečko ji je delal družbo, a tedaj ji je razodel svojo ljubezen... Spomin na to se ji je prebudil... Toda to so neumnosti!«

V njenih besedah se ni nekaj ujemalo. To je čutila. Povedala je več, nego je nameravala. Ne, Danijela ni prepričala. Še huje ga je zmedla.

»Pa zakaj mi tega ni povedala?«

»Ker nič ni bilo, ker se ji ni zdelo vredno. Dijaška ljubezen, ki jo je ona smeje se zavrnila, kaj drugega... Ali mar sumite svojo ženo?«

»Do zdaj sem bil vzvišen nad vsako sumnjo,« je Danijel rezko pognal iz sebe.

Ogorek cigarete je vrgel na tla in se je dvignil. Ustnice so se mu tresle. Justa ga je prepadena gledala. Prav v tistem trenutku se je razlegnil iz spalnice presunljiv Bredin krik. Izraz Danijelovih oči se je spremenil. Posluhnil je, stal nepremično nekaj minut. Zdaj je Breda molčala. Nenadoma je z enim skokom planil k vratom in jih odprl na stežaj.

Brega ga je gledala z velikimi, toplimi očmi. Na ustnicah ji je počival usmev, a izraz trpljenja ji še ni bil izginil z obraza. Glas ji je bil tih ko dih.

»O, Danijel!« In še nekaj nerazumljivega.

Jermolu je od mešanice burnih občutkov, ki jih je tiste minute doživljal, zadrl obraz ko v joku. Približal se je ženi in ji brez besede strmел v oči.

16.

Tista noč je bila težka za vse. Justa je sedela v kotu, roke je držala v naročju, bile so jo same oči. Danijel ni legel, v sosednji sobi je kadil cigareto za cigareto, na vsak šum je pogledal, kaj se je zgodilo. Saj ni bilo nič. Le Breda je bila zaspala. Ko se je prebudila, se je začudila:

»Zakaj ne greste v posteljo?«

Na to vprašanje ni dobila jasnega odgovora.

Johana je v kuhinji sedé čuvala ogenj. Vsak hip se ji je zdelo, da bo treba nekaj skuhati. Pa ni bilo nikogar, da bi ji rekel, naj gre v posteljo. Bila je vsa sključena, podobna črnemu pajku; v mislih je predla neko neznano usodo. Proti jutru je zadremala. Ko se je zdramila, je že zvonilo sveto jutro.

Tedaj je bilo tako tihò v hiši, da se skoraj ni upala dihati. Proti navadi je segla po zrcalu in si ogledala obraz. Bila je spremenjena. Poteze so ji bile poglobljene, polt siva, okrog oči je bila zatekla. Kakor da se ji je iz burnih misli prečute noči izoblikovalo drugo obličje. Prestrašila se ga je. In se je umivala brez konca, kakor da si ga hoče odluščiti. Šla je v cerkev.

Pogreznjena v mračen kot, zatopljena v molitev je hotela pozabiti na vse. Bilo je težko. Iz skrajnih kotov njene duše so ji vstajale misli ko rdeči hudíčki in ji strigli očenaše... Trepetala je.

Vrnila se je domov. Na pragu kuhinje se je srečala z Danijelom. Imel je neprespan obraz, nekaj togega mu je bilo razoralo lica. Pogledala sta se prodirno, a samo za trenutek. Nato sta molče šla vsak svojo pot.

Johani se še nikoli niso tako tresle roke. Kaj ji je? Skodelica ji je padla iz rok in se razbila. Justi ni mogla pogledati naravnost v oči. Še govorila je z njo tako težko, kakor da ji besede nočejo skozi stisnjene zobe. Če bo ona nesla Bredi zajutrek? Dà, naj ga ji le ponese! Johana je bila od poroda le za trenutek stopila v spalnico. Naj ji le drugi strežejo. Bila je tako šibka. Pa je čutila, da ji slabosti huje objemajo dušo nego telo.

Bila je zima, a vendar tako strašno dolgega dne še ni doživela. Morda samo še enkrat v življenju... Zvečer so ji nenadoma zastale roke. Bridek, zamolkel vzdih se ji je izvil iz prsi. Čutila se je tako šibko, tako bedno in zapuščeno, da bi se bila rada komu vrgla na prsi in se razjokala. Pa ni imela nikogar. Danijela, ki je hodil ko izgubljen okrog, se je bala še pogledati.

V svoji sobi je pokleknila in dolgo molila. Nato je legla in ostala sama s svojimi čuvstvi in mislimi. V noči so ji bile postoterjene. Porajale so se ji predstave, ki so se ji ko vroče kaplje znova pogrezale nekam v notranjost. Zdaj misli ni več odganjala kot čez dan. Pregloboko so se bile vsesale vanjo. Negovala jih je.

Breda! Če je le pomislila nanjo, se je stresnila. Odkod se ji je bil vzela dvom, ki ji je bil že ob prvem srečanju s to žensko stopil v dušo? Slutnja, porojena iz njenega nagona, ki ga ni bilo mogoče varati? Ni se je otresala, dasi jo je objemala rahla groza pred njo. Vse je bilo še nji sami neumljivo. Jasno samo eno: sina je hotela obvarovati pred neko zlò usodo. Pred katero? Dà, pred katero? Opazovala je vsako Bredino kretnjo, poslušala in tehtala slednjo njeno besedo. In če bi šlo tudi za izveličanje njene duše, sprva ni mogla najti sence na nji. Tisto pismo, ki je bilo zgorelo v peči — otročarija! Ali ni bila tudi ona po poroki skrila neko pismo pred možem? In vendar... Tisto, kar je ona opazila, se ni dalo zgrabiti z rokami, obleči v besede. Neka senca v Bredinih očeh, neki nemir, ki si ga ni znala razložiti. To je hotela odkriti. Tega se je veselila. Tega se je radi sina tudi bala... In prav tedaj,

ko je verjela, da ji je za vedno odtrgala sina, je prišlo. Na Danijelove besede, ki jih je govoril Justo, se je obesila z vso dušo. Nobene ni preslišala, slednja se ji je zasadila ko trn v srce. Hkrati jo je božala. Justo, ki jo je bila s pogledom spodila iz sobe, je v enem trenutku strašno zamrzila. Ne, ona ni prisluškovala, ko pijana je šla naravnost v kuhinjo. Pa saj je vse brala na sinovem obrazu, v njegovih očeh in drhtečih kretnjah... Bilo je še vse nejasno, a zanjo, ki se ni vpraševala po dokazih, ampak je vse samo čutila, je to zadostovalo. Čemu je Breda poklicala prav Justo? Ti dve ženski nekaj skrivata. Uganke, same uganke. Johana je občutila ogenj v prsih. V zavesti so se ji porajale podobe, ena hujša od druge.

Na postelji ležeča, zatopljena v burne misli, je bila ko odrevenela. Stisnila je pesti in težko dihala. Njo je bilo težko prevarati. Še mrtve stvari so ji govorile... Od razburjenja jo je začela boleti glava. Sklopila je veke in z muko odganjala misli. Porajale so se ji neke zabrisane podobe. Zadremala je.

Zasanjala je in se prebudila. Sanje so bile burne, živo nasprotje tistega, kar je prej mislila in čutila. To je bil eden tistih svetlih trenutkov, ko je pogledala vase in se je zgrozila. Saj ne dela prav. Ne pred Bogom in ne pred ljudmi. Kako bi sodila Bredo, če bi bila katerakoli druga ženska? Ali je mar videla njeni greh? Toda bilo ji je, kot da se je do vratu pogreznila v neko zlo misel in radi svoje mržnje ne najde izhoda. Po trenutkih dvoma se je znova zakrknila.

Z bližnjega zvonika je bilo slišati udarce ure. Tako pozno? Spati, spati... Še v dremavici se je spomnila nekaterih besed in trenutkov, ki jih je spojila v smisel. V kakšen smisel? Še v mislih bi ga ne smela imenovati. A je vedno znova prihajala do istega zaključka.

Prebudila se je, ko je bil že dan. Preplašena se je dvignila in odšla v kuhinjo. Justo je že našla ob ognjišču.

To jo je zbudilo ko očitek. Rekla je besedo, katere ostrosti se sprva ni zavedala. Šele ko je Justa molče odšla, ji je zastala ponev v rokah. Res, da se je zmerom težko premagovala, a tega bi ne bila smela storiti. Nekam zmedena, zagrenjena je pripravljala zajutrek, a ni bilo nikogar, da bi ga odnesel. Bilo ji je težko stopiti v spalnico. Premagala se je. Rekla bo besedo, nasmehnila se bo Justo, tako bo popravila, kar je storila.

V trenutku, ko je stala v mraku za vrati, ji je bilo žal, da je vstopila. Ženski sta bili pravkar nehali govoriti, zdaj se je dvoje oči uporno, očitajoče upiralo vanjo. Še je bila ujela zadnje Bredine besede: »Poglej otroka — ali ni podoben Danijelu?« Justa ji ni odgovorila. Johana bi ne bila mogla spraviti glasu iz sebe, postavila je posodo na mizo in odšla.

Na hodniku je postala in poslušnila. Bilo ji je, kakor da neke besede stoterno odmevajo v nji in jih ne more zadušiti. V spalnici je bilo vse tiho. Iz družinske sobe je slišala Danijelove korake, hodil je od stene do stene. Nekaj jo je gnalo k njemu, vstopila je.

Danijel je za hip postal, ošvignil mater s pogledom, potisnil roke globlje v žepe in nadaljeval hojo.

Johana ga je zrla s sočutjem. Nemo mu je dokazovala, da bi rada govorila. Nemogoče, da bi sin tega ne bil opazil, četudi je ni gledal v obraz. Pa se je morda prav tega bal. Bila je ena sama stvar, o kateri naj bi bila tistega dne govorila.

Nenadoma se je zdrznil in hotel oditi.

»Danijel!« ga je zadržala mati. »Ali smem vedeti, kaj sta govorila z gospo Justo?«

Sin se je stresnil kot pod udarcem in z očitkom pogledal mater. Čemu mu o tem govori? Ali mu mar more pomagati? Pa kako ona to ve? Dà, bila je v sobi, ko je bil Justo zastavil vprašanje... Besede, ki mu jih je mati govorila pred meseci, so mu ko gnusen mrčes živele v duši. Stopil je k nji in jo zgrabil za roko.

»Mati,« je siknil boleстно, »ali kaj veste?«

»Nič,« je rekla mati preplašena. Čez nekaj trenutkov je obotavlja se dostavila: »Le — da sem nekoč slišala dekle, ki se je bilo v porodnih bolečinah izdalo...«

Danijel je izpustil njeno roko. Videti je bilo, da se bo opotekel.

»Tega vas ne vprašujem,« je skoraj zakričal. »To so prazne marnje! Govorite, če kaj veste!«

»Nič ne vem,« je prestrašena dahnila mati.

V sinu je poleg drugega gorel dvom, ki mu ga je bila nekoč sama zanečila. Če bi bila tudi kaj vedela, bi se takrat ne bila upala izreči.

»Torej molčite! Kadar boste kaj vedeli — govorite!«

Prepadena sta se zrla. Danijel se je zavedel, da ga je mati gledala globlje, nego mu je bilo ljubo. Občutil je ponižanje. Do tega bi ne bilo smelo priti... Mati pa je čutila, da stoji Breda prej ko slej ko stena med njima. Ona je nedotakljiva. Vsa njena mržnja se je obrnila proti Justo.

»Bodi hud ali ne,« je rekla, »ta ženska — Justa — mi nič ne ugaja...«

Sin jo je gledal, kot da mu njene besede le polagoma prihajajo v zavest. Nato se je naglo okrenil in odšel.

17.

Johana sina ni razumela. Nji je bilo lahko. Razen medlega sočutja ni občutila globoke bolečine, ampak zgolj mržnjo. V nji je hotela potopiti Bredo, ko je svojo bogaboječo preteklost zavrgla ko ničvredno cunjko. Včasih je verjela, da je Danijelu hudó le radi tega, ker se čuti poraženega v njenih očeh. Dà, Bredo je še vedno ljubil. Toda samo do trenutka, da najde dokazov. Čemu bi jih bil sicer s tako silo zahteval od nje?

Če bi bila šla za njim, bi bila videla, kako je stopil v spalnico in v mraku iskal Bredin obraz... Tako je prihajal večkrat na dan. Kakor da ga nekaj muči in ga vselej znova pomiri Bredin smehljaj. Dvoje oči iz polmraka — a on je šel za njimi ko mesečnik, položil roko na vroče čelo. Bilo mu je, kot bi ga ta toplina rezala prav do srca.

»Kaj je?« ga je zmeraj vprašala Breda.

»Nič,« je rekel tiho, »le mirna bodi!«

Okrenil je obraz v stran in pogledal otroka. Ne da bi se dolgo mudil, je odšel iz sobe. Vzel je suknjo in klobuk in stopil na ulico.

Nebo je bilo oblačno. Zrak je bil miren, a tako vlažno hladen, da je rezal do kosti. Že od jutra so naletavale omraznice. V gorah se je obetal sneg. Redki ljudje na ulici so hiteli, kot da se jim neznano mudi. Le Danijel je hodil počasi.

Kljub hladu je občutil vročino, da je nosil odpeto suknjo. Še ovratnik ga je dušil. Ljudi je gledal z zavistjo. Vsakdo je imel svojo pot in dom. In on? Doma se je moral pretvarjati — to mu je bilo že od nekdanj zoprno — do bolečine. Le pred materjo se je razgalil... Pa to ga ni najhuje peklo. Ono drugo, ki ga je kljub mirnemu, preudarnemu značaju razburkalo ko vihar... Dà, tudi zdaj je bil poizkusil staro sredstvo, ki se mu je bilo tolikokrat v življenju obneslo. Zaprl se je v sobo, pokadil kupček cigaret, strmел v neko nezanimivo točko. Toda ni prišel do zaključka. Sebe ni mogel varati.

Iz vseh nejasnih predstav, ki so ga zasipale, je bila le ena posebno žarka. Ljubezen do Brede. Dà, v življenju ni poznal velikih strasti, ne ljubezni, ki bi mu jemala razsodnost, ne ljubosumja. A tedaj — kot da se je bil ves spremenil. Kakor da razum ne igra nobene vloge več. Vsa blaga čuvstva mu je poplavljal nekaj ostudnega. Vsi nizki dvomi in sumničenja so mu bila od nekdanj tuja, računal je samo z dejstvi — vse do tistega dne. Zdaj je prvič trčil ob nekaj meglene, ničnostnega, a tako bolečega, da je prekašalo vse dokaze in račune. Proti temu je bil brez moči. Saj sam ni vedel, kako bi imenoval občutke, ki so divjali v njem. Zatajeval jih je pred drugimi, a so ga tem huje pekli v notranjosti. Pred seboj jih ni mogel zatajiti.

Ob teh mislih je spačil obraz in stisnil roke v žepih. Sredi vročine, ki mu je objemala telo, ga je stresnil mraz. Mučil se je, da bi prepričal neke glasove notranjosti, ki so mu burno ugovarjali. Misli mu niso več prihajale v nekem določenem redu, težka jih je lovil in jih družil v smisel.

Nenadoma se je zavedel, da sloni ob ograji v ljudskem vrtu in strmi v kotanjo vode. Iz dna se mu je režal spačeni obraz.

Odšel je domov. Hodil je k Bredi, a se je v hipu premislil. Sedel je v kuhinjo, pozabil na prižgano cigareto in buljil predse. Nenadoma ga je znova stresnil mraz.

»Ali si bolan?« se je zavzela mati.

»V posteljo pojdem,« je rekel. »Ne pravite tega Bredi. Čaja mi prinesite.«

Tiste dni je spal v sobici za tujce, ki je imela eno samo okno in je bila vsa zašarjena. Komaj se je slekel in legel, ga je začelo tresti, da so mu šklepetali zobje. V tem stanju mu je bilo nekako lepo. Kakor da se je iz nečesa neznanega, boleznega rešil v to tresavico. Še mislil ni. Imel je le eno željo — spati, spati.

Mati mu je prinesla čaja. Nekaj časa je ko zavzet strmел v njeno tenjo. Kaj mu hoče? Ne, on ni maral besed ne luči. Še roka, ki mu je legla na čelo, je bila težka ko skala. Proč! Tenja je izginila. Nastala je tema. Bil je sam, sam. Kopal se je v znoju. Obenem ga je objemal spanec. A stanje, v katerega

se je bil pogreznil, ni bilo spanje, slike, ki so vršele mimo njega, niso bile sanje. Bila je gmota predstav, ki se je bila porodila iz misli tistega in prejšnjega dne. Vse v neki megli, le najbolestnejše slike so mu ko v bliskih ožarjale zavest... Sprva se mu je zdelo, da leži v hodničnih rjuhah kot lanski božič, misli na Bredo in suho plaka v blazine... Zaman se je trudil, da bi ulovil njeno podobo. Izmikala se mu je ko jegulja, zdaj ga je gledala iz zagonetnih besed njenih pisem, zdaj iz materinega obraza. Ulovil jo je šele vso v solzah, ko je nosila venec nad čelom, a ni mogel do nje. Med njima je bil Srečko Robek... Ves v znoju je z rokama grabil v temo, a ta priskuta se mu je režala, po licu pa mu je pritekla solza. Šele tedaj se je za trenutek zavedel. In besede, ki mu jih je govoril večer pred poroko: »Čudim se, da nekateri ljudje stopajo brez ljubezni v zakon...« In on se mu je smehljajal. Zdajci bi ga bil zgrabil za grlo. V tistem posvetilu, morda celo v knjigi je bil ključ do vsega... Čemu jo je Breda vrgla na ogenj? »Breda!« je prišlo v upor iz njega, da se je prestrašil in se je rahlo predramil. Nato ga je znova zazibalo. Z Bredo sta sedela v vlaku, mimo oken je bežala tema. Čemu ga tako gleda? Čemu sloni na Markovem trgu in strmi na morje? Čemu mu je legla v naročje in mu stežka izšepetala: »Ali se veseliš otroka?« In odkod neko vprašanje, ki se je bilo prvo noč porodilo v njem, a si ga ni upal izreči? In še in še... Vrsta meglenih predstav, med njimi nobena jasna, a nato dolgo nič... Šele mati, ki je stala sredi kuhinje: »Ali veš, da ti je odkrita?« To niso bile misli, bile so žive predstave. Še kar je bilo breztelesnega, zgolj pojmovnega, je dobilo svojo obliko. »Breda!« je znova hropnilo iz njega. Uprl je oči v temo in dolgo nečesa iskal. Nič. Le Justa, ki sedi poleg njega in mu govori. Predstave so postale mirnejše, stapljale so se v misli. Tako? Dora je molčala, ker se ji ni zdelo vredno? Dà, tudi on ji je bil zamolčal o ljubezni neke ženske, pred katero je bežal... Saj ni bilo vredno... To ga ni pomirilo. Do žene ni mogel biti več pravičen. Med vsemi predstavami od noči, ko je ob misli na Bredo jokal v hodnične rjuhe, pa do tega dne, je bila neka skrivnostna zveza... Stvari, ki bi si jih nikoli še v mislih ne upal izreči. Zdaj so se mu porajale in so se mu ko strupeni žebli zabijale v zavest... »Breda!« Hotel jo je poklicati, a ni bilo glasu iz grla. Roke so mu nekaj časa grabile, kot da nekaj iščejo, a nato so obstale. Obšla ga je omama, zaspal je za trenutek, a se je znova prebudil. Predstave so popolnoma izginile, ostale so samo misli. A bile so tako mirne ko voda v tolmunu.

Tedaj so se narahlo odprla vrata. Luč ga je zaščemela v oči. Ozrl se je, v vratih je videl žensko postavo, ki je ni mogel razločiti. »Justa,« je pomislil. Obšla ga je rahla nejevolja.

»Kaj mi hočete?« je s težavo pognal iz grla. In nato: »Stopite bliže!« Oči so ga ščemele, a on je iskal njene roke. »Gospa Justa, ali človek verjame ali ne verjame... To je vse. Ne?«

»Kaj govoriš? Ti imaš vročico!«

»Ne,« je nejevoljno stresnil z glavo. »Pravim, da je mogoče samo dvoje — ali človek ženi verjame ali ji ne verjame. Tretje poti ni. Ali me razumete?«

»Razumem,« mu je dahnilo na lica.

Tedaj je spoznal Bredo. Bila je belo oblečena, imela je vroče roke. Gledala ga je s skrbjo in s sočutjem, skoraj z jokom v očeh. Vsa je trepetala. Danijel je bil zavzet, ni mogel verjeti. To je ona? Kaj ji je govoril? Njegov duh se je oklenil pravkar izgovorjenih besed. Breda se mu je bila v blodnjah pogreznila nekam v črno gmoto, zdaj je znova jasno vstajala iz nje. Zopet je lahko trezno mislil nanjo. Saj bi se ne mogla tako pretvarjati. Nanjo je bil navajen misliti kot na nekaj čistega, nedotakljivega. V treznih trenutkih se mu je vsaka druga misel zdela nemogoča. In če bi bila resnica? Ali bi ne bilo bolje, da bi je ne izvedel? Stresnil se je. Ali ji verjame... In kakor da se je šele tedaj določno zavedel, da stoji ob njegovi postelji, se je ves razburil.

»Breda, kaj delaš tu? Zbolela boš.«

»Tako sem se bala zate,« se je njena roka komaj upala dotakniti njegovega čela. »Saj ne boš bolan.«

Ali je bolan? Bredina skrb, njen glas, njen dotikljaj — vse se ga je močno dojmilo. V trenutku se je sramoval svojih misli in čuvstev.

»Poglej me, Breda!« ji je rekel. In ko so se zazrle vanj njene sinje oči: »Zdaj je dobro. Pojdi, Breda, da ne zboliš! Jutri vstanem... Pojdi, Breda!«

In je odšla ko duh. Z roko se je oprijemala stene. Jermol je gledal za njo, z očmi ji je hotel prodreti v notranjost.

18.

Breda se je besed, ki jih je govorila na sveti večer, prav tako malo spominjala kot porodnih bolečin. Niti slutila ni, kaj se godi v dušah ostalih. V mraku sobe ni opazila zbeganih pogledov. Bila je vsa zaverovana v nekak privid svoje sreče. Grenke misli, težki dvomi? Ni jih več bilo. Kakor da jo je nenadoma obšlo neko notranje razsvetljenje. Niti senca vznemirjenosti ni več pomračila njenih oči.

Venomer so jo vpraševali, če česa potrebuje. Ne, ona ni ničesar več potrebovala. Bila je zadovoljna. Prej se je otroka bala. Včasih je s strahom, celo z mržnjo mislila na njegovo rojstvo. Zdaj so ga ji morali položiti tako visoko, da ga je lahko gledala. Smehljala se mu je.

Šele tiste noči, ko je bila stopila k Danijelu, je nekaj rahlo zaslutila. Vendar si ni mogla razlagati njegove boleznin in nemira. Besede je razmišljala do jutra. Bilo jih je mogoče razlagati samo na en način... Nato je opazila neko zaskrbljenost v Justinih očeh. Vedela je, da bo moža zaman vpraševala, vprašala je Justo.

»Kaj ti je?«

Justa ji ni takoj odgovorila. Ni ji mogla. Stopila je k nji in jo je z blede, tenko roko gladila po laseh.

»Neprevidna si bila,« je dejala mehko.

Breda se je zavzela. Neprevidna? Z muko je izgrebla iz spomina neki trenutek, ki je bil ko izgubljen v daljni bolečini. In besede, ki jih je govoril Danijel. Prešinilo jo je ko blisk in vse obsvetilo. Obšel jo je občutek groze in padanja. Zgrabila je za odejo.

»Kaj se je zgodilo?« se je nato oklenila Justinih rok. »Justa, kaj se je zgodilo?«

»Nič, nič. Ne razburjaj se!«

»Saj se ne razburjam.« A se je vsa tresla.

Justa je ponovila razgovor med njo in Danijelom. Breda jo je poslušala z izrazom groze v zenicah.

»To si slabo naredila! O, to si slabo naredila!«

»A kaj naj bi bila rekla?«

Breda je molčala. Kaj ji govori ta ženska? Da je za vsak primer bolje, ako je Jermol prepričan o Srečkovi zaljubljenosti... in da ga je ona odbila... Tako jo je gledala, kot da ji hoče z očmi iztrgati vso resnico. Ne, Justa ni vedela vsega, to je bilo jasno. A kaj ve?

»Justa, kaj se je bilo zgodilo po mojem odhodu?«

Izvedela je. Sprva je Justa omahovala, a nato je povedala vse. Tudi svoje misli in občutke. Le, da je Srečko shranil njeno sliko, je zamolčala. Breda je napeto požirala vsako besedo, usmev olajšanja ji je legel na lica. Ali ga je Justa prav razumela? Prenehala je in čakala, da ji Breda potrdi ali razpodi neke dvome. A ona je molčala.

»Breda, pazi na svojo srečo!«

»Ali je v nevarnosti?«

Porodnica se je preplašena ozrla po otroku. Nato je mislila na Danijela. Kako se je znal premagovati! Zbolel je, a ni ji rekel besede... Zdajci je razumela, zakaj ga je morala pogledati v oči. In čemu je prihajal ko senca v sobo... Pomiril se je, a pozabil ni.

Molčali sta... Zdelo se je, da hoče Justa še nekaj reči, a ne more spregovoriti. Šele ko je Breda brala neko zadrego v njenih očeh, ji je položila roko na čelo, a ustnice so se ji tresle.

»Ne bodi huda, Breda — jaz bi se rada odpeljala.«

»Zakaj?« se je Breda grozno zavzela.

»Sama veš, da ni radi tebe,« se je Justa opogumila. »Od tistega dne — saj veš — se je vse spremenilo v hiši. Tako me gledajo, da ne morem več prestajati... Ne vprašuj me o podrobnostih, saj ni nič takega...«

Breda je pomislila na mater. Ali je tudi nji kaj znanega? To jo je strašno zapeklo. Pa ni utegnila, da bi o tem mislila in čustvovala. Da Justa že odhaja, jo je prehudo zadelo. Stisnila je ustnice in mislila nekaj trenutkov.

»Pa ni tudi radi Danijela?« je vprašala zateglo.

»Ne, radi njega ne,« je rekla Justa obotavlja se, kot da v besedi ni čista resnica.

Molčali sta. Kaj naj si še rečeta? Breda je imela solzo v očeh. Ni utegnila, da bi si jo obrisala, ko je vstopil Danijel. Dà, Breda je bila že izvedela, da mu je bolje. Zdaj je vstal, kot je bil obljubil. Bil je bled, šibek, oči so mu bile vdrte. V mraku je bilo razločno videti njegov nekoliko prisiljeni smehlaj. In oči, ki so iskale Bredo, samo Bredo, kot da so Justo nalašč pre-zrle. Žena se je z izrazom tegobe v glasu okrenila do njega.

»Danijel, Justa že odhaja.«

Jermol je stopil k postelji. Občutil je, kako rahlo drhti po vsem telesu. Ne radi novice, da hoče Justa oditi. To mu je bilo celo po volji. A od Brede je v tistem hipu zelo nekaj tako močnega, da je bil ves pod njenim vplivom.

»Pa zakaj tako naglo?« je vprašal zateglo.

To mrzlo vprašanje je Bredo zadelo. Dà, radi matere ji je bilo jasno. A da bi Danijel mrzil njeno prijateljico, ni mogla verjeti. Kaj mu je ona storila? Iz njegovega glasu je določno razločila rahel odpor.

Justa je molčala. Kaj naj bi mu bila odgovorila? Resnice mu ni mogla povedati — ako je že ni slutil — lagati ni znala.

»Spomnila se je, da ima doma neke nujne opravke,« je rekla Breda. »Radi pokojnine...«

Justa se je zgrozila nad to lažjo. Ali je to pogosto? Danijel se ji je rahlo zasmilil. Ali ji je verjel? Tako vsaj se je delal, da ji verjame. Dobro, da ni izpraševal o podrobnostih.

Breda je pričakovala, da bo Danijel vsaj zdaj rekel Justi, naj ostane. Da bi ne odhajala z občutkom, da jo podijo iz hiše. Toda Danijel ni poznal hinavščine ne pretvarjanja.

»Če je tako, ji ne smemo braniti. Ne, Breda?«

Dà, seveda. Bredi je bilo težko. In vendar mu tega ni mogla zameriti. V njegovem glasu je bila mešanica neke bridkosti in miline, da jo je kar stresnilo. Strmela mu je v obraz, videla je, kako se mu nekaj boleznega, trpkega topi na njem... Dà, res, prigovarjal si je, da je bila Justa vsega kriva, da bo vse dobro, ko odide. Saj je vedel, da ni res, a to varanje mu je dobro delo... Dasi je bila Breda razočarana, žalostna, se je vendar izvilo iz dna njene duše:

»Da imam le tebe, Danijel.«

Še nikoli ni kake besede izgovorila tako o pravem času. Če ji je moglo kaj približati dušo tega moža, to ji jo je približalo. S hvaležnim pogledom se je ozrl po nji. Zagledal je solzo v njenih očeh in se je preplašil.

»Poleti, ko dobim dopust, jo bova obiskala. Njo in očeta.«

Breda si je že zdavnaj želela, da bi zopet videla svojo domovino. Ob moževih besedah je vsa zadrhtela... Justa je bila rahlo užaljena — znala se je zatajevati — a tedaj se je potolažila. V Danijelovem pogledu je bilo še nekaj mraka, a v Bredinih očeh je bilo toliko topline, da ni moglo biti laži v njenem čuvstvu. Bilo je prvič, da se ni več bala za njeno srečo.

(Dalje prih.)

TEŽEK KAMEN NA NJENI DUŠI

FRANCE BEVK

19.

Nadaljevanje

Justa se je odpeljala, a Breda je iz dneva v dan živela v prepričanju, da še ni vse končano. Nekaj je viselo v zraku. Dokler je bila v postelji, se ni bala. Ko je vstala, jo je objel strah pred Danijelom. Še mu je neki skriti ogenj gorel v očeh. Pa se ni bala samo njega, bala se je vsakega trenutka. Obenem se je veselila, da bo lahko pred možem potrdila Justine besede. Pol laž in pol resnica. Vsaj to. Marsikaj, kar mu je morda na videz neumljivega, si bo lahko razlagal. Pomiril se bo. A ona tudi. Tega si je najbolj vroče želela.

Zaman je čakala. Danijel je molčal. Nič, niti besede. Bil je miren ko prej. Še tisti ogenj v očeh mu je ugasnil. Kakor da je čisto pozabil na tiste besede. Morda se je varala — in se mu je vse le potuhnilo nekam v notranjost. Ali mu je bilo prehudó, da bi o tem govoril? Se mu li ni zdelo vredno? Ta vprašanja so vzbudila v Bredi mešan občutek groze in prezira. Ali naj bi ga občudovala ali zaničevala? Prevezela jo je blazna misel, da bi sama spregovorila. Neredko ji je bilo to stanje neznosno. Ali bi Danijel prenesel vsaj del resnice? O tem ni bila prepričana.

Polagoma je vse zatonilo v pozabljenju. Vsaj na videz. Združilo ju je dete. Tisto drobno, v luč strmeče bitje, ki se še nasmehni ni znalo. Skrb zanj je napolnila vso hišo. Le mati je bila nekam tuja proti njemu. To je bilo Bredi celo po volji. Na otroka bi bila strašno ljubosumna.

Nastopila je pomlad. Planjave cvetja, morje vonjav. Tisti dnevi so bili za Bredo najlepši v življenju. Kljub nemiru, ki se ga ni popolnoma iznebila. Proti koncu zime je bila zbolela, a se je o prvem solncu vsa razcvela. Na njeni vnanjosti ni bilo nič več deklinškega. Tudi po značaju se je izpremenila. Ni bila več tako vdana, ampak samozavestna ko človek, ki se je nenadoma zavedel svoje cene.

Priroda se je že odevala v poletje, Breda se je veselila Danijelovega dopusta. Ne, njegove obljube ni pozabila. Postajala je od dne do dne nestrpnjša. Dnevi v Ljubljani, na Bledu, v Kamniških planinah! Kaj si je vsega obetala od njih! Očetu je zaman pisarila, naj jih obiše. Ne in ne. Karkoli — a samo ne na potovanje. Torej ga bo obiskala ona. To mu je tudi pisala. Saj ni bila bog ve kako navezana na očeta, a zdaj se je otroško veselila svidenja. Štela je tedne.

Nestrpnost pričakovanja do bolečine. Tega ni skrivala ne pred možem ne pred materjo. A bolj očitno ko je kazala svoje veselje, večja trpkost je legala Danijelu na obraz. Kaj mu je? Spočetka je mislila, da je utrujen od službe. Da ga žalostijo kake vnanje stvari. Nato je z grozo spoznala, da si krivo razlaga njeno radost. To spoznanje ji je prišlo ko blisk. Da se bo srečala z Robekom? Smešno! In vendar ji pri tem ni bilo do smeha. Nemir, ki se je bil naselil v moževo srce, je tlel ko žerjavica pod pepelom. Trn ljubosumja, ki ga ne bo mogel več izruvat.

Bila je presenečena in užaljena. To užaljenost je nekaj časa tudi očitno kazala. Želela je, da bi jo mož vprašal, kaj ji je. Nato bi se zgovorila. A kakor da je slutil njeno tajno misel, je molčal. Le mati je s pogledi neumorno grebla v vzrok njene čemernosti.

Tako so prišli julijski dnevi. Nad pokrajino je trepetala žarka, bela svetloba. Nad mestom so plavali oblaki prahu. Temno zelenje je osivelo... Danijel je dobil dopust. Bredi tega niti z besedo ni omenil. Gledala ga je izzivajoče, čakala, a on je molčal. Bilo ji je bridko. Sprva se ji je zdelo, da bi ga za nič na svetu ne mogla spomniti obljube. Slednjič se ni mogla več premagovati.

»Taka vročina!« je vzdihnila. »Tako dolgo že nisem videla pravih gozdov.«

Danijel jo je pogledal s prodirnimi očmi. Vedel je, da Breda misli na gorenjske gozdove s čudovitim molkom in mrakom pod vejami. Slednjič je spregovoril:

»Za nekaj tednov bi lahko šla v kanalske hribe, na materin dom. Že večkrat so naju vabili.«

Breda ga je strmé gledala. Ali je res mogoče, da je to rekel? Ne, pozabil ni. A ne mara. Zakaj ne? Tega ji ne bo povedal. Stala je nepremično, brez sape. Saj ni bilo treba šele uganiti, kaj se godi v nji. A on je zopet molčal.

»Obljubil si mi bil, da pojdeva čez mejo.«

»Saj veš, da nimava potnega lista,« je odgovoril s sitnim glasom.

»Saj niti nisi zaprosil zanj,« mu je očitala.

»Če bi bil tudi zaprosil, bi ga ne dobil.«

Danijel je stežka prenašal ženin razočarani, užaljeni pogled. Bilo je prvič, da ji ni govoril odkrito. On ni hotel iti, to je bilo. Ali ga je res tako plašilo, da je bil zadnjemu očetovemu pismu pripisal Robek svoj pozdrav? Pozdrav je veljal tudi njemu, v prvi vrsti njemu, a on je čutil, da je bilo vse radi Brede. Od takrat še očeta ni več omenil s tisto toplino v besedi kot prej.

A kako je mogla Breda to razumeti? Bila je poparjena, žalostna. Stisnilo jo je za srce, občutila je, da tega možu nikakor ne more odpustiti. Saj nikoli ni imela kakih posebnih želj. Pač, imela jih je, a jih je iz posebnega vzroka skrbno zaklepala vase. Toda zdaj, ko ji je bil sam obljubil — ona bi si ga ne bila upala prositi — jo je odpoved strašno zbolela. Ni se mogla ločiti od upov.

»Zakaj pa sem odstavila Ivančka?«

Kujala se je in trgala rože iz vaze.

»Zato, ker si bolna in ti je zdravnik tako ukazal.«

Nastal je molk. Danijel je gledal v časnik, a ni bral. Breda je šla po sobi. Še nikoli je niso navdajali tako mračni občutki do moža.

»Očetu sem pisala, da prideva,« je trmoglavo našobila usta.

Da se je Breda kujala, je bilo za Danijela novo. Zrl jo je napeto. V očeh se mu je poblisknilo, a je že znova legel mrak vanje. Breda še nikoli ni tako trdovratno vztrajala na kaki stvari. Sum se mu je še globlje zarezal v srce. Vsega je zapletlo in zadrnilo v neke misli.

»Očetu piši, da ne prideva in — konec! Pa naj naju on obišče!«

Bilo je ko pribito. To je Breda spoznala po Danijelovem glasu. Zajokala bi bila, a je samo stresnila z glavo. Ni marala drezati v Danijelovo rano, bala se ga je. Sedla je in napisala očetu pismo. Med pisanjem se je pomirila. Povabila ga je, naj pride, ona ne more z doma. V gostih besedah je že vnaprej izrazila globoko obžalovanje, ako ga ne bo mogla videti. Pa saj ji tega ne bo storil, ona ve, da ne. Izmed vseh njenih pisem očetu je bilo to najprisrčnejše.

Tistega, kar je prišlo, bi še v sanjah ne bila pričakovala. Čez nekaj dni je prejela očetovo pismo. Kupil si je turistovski listek, vozil se bo po Italiji, a domov grede se bo ustavil pri njih. Saj bi ne šel na pot, a mu je v zadnjem pismu toliko najavkala. Poleg tega so mu še drugi prigovarjali... Na koncu pisma je stal pripis: »Uporabiti sem moral vsa sredstva, da sem očeta dvignil na pot. Dà, moral sem mu obljubiti, da ga bom spremljal. Že vnaprej mi oprostite, če se bom domov gredé oglasil pri vas, da vam izročim očeta živega in zdravega — nato se bom odpeljal. Pozdrave! Srečko Robek.«

Bredo so spreletavali čudni občutki. Veselje, začudenje, strah. Vsa se je tresla, ko je brala pismo. Na očeta skoraj ni mislila; pred njo je stal fant, ki ji je pod božičnim drevescem bral svoje pesmi. Ne, ne! Bala se ga je. Ne samo radi Danijela. Ni ga marala več srečati. In vendar je bilo neizogibno. Očeta je pregovoril le radi sebe. Ni res, da še kaj čuti zanj. In kakor da ni do dna prepričana, si je s pismom v rokah to venomer ponavljala.

Vsa zmedena se je ozrla po možu. Tega pisma mu ni mogla prikriti. Naj bere, kaj se je skotilo radi njega... S tresavico v nogah je stopila k mizi in mu vrgla pisanje.

»Oče? Povej, kaj piše,« je rekel malomarno.

Ne, naj le sam bere. Ona bi mu ne mogla praviti. Vsaka beseda bi se ji zaletela. In vendar ni prav storila... Ob oknu stojé je moža po strani opazovala. Preletel je vrstice in odrevenel. Ni se ozrl po nji, ni ji rekel besede. Na videz malomarno je položil list na mizo, časnik se mu je vidno tresel v rokah.

»Kaj praviš na to?« je izdabila.

»Kaj naj rečem?« je zinil mrzlo.

Strasten pogled ji je ko plamen legel na obraz.

Breda je vzela pismo in ga je trgala v drobne koščke. Kaj naj stori? Kaj naj reče? Skoraj med solzami je prišlo iz nje:

»Vidiš, tega si ti kriv! Pojdiva kam proč, kamor hočeš...«

Vzelo ji je besedo, kot da se je v hipu nečesa zavedela. Bilo je neumno, neumno... Danijel je vrgel časnik po mizi in stopil k nji.

»Pa zakaj naj bi šla?« je zasigalo iz njega.

Nekaj tako nevarnega, dotlej tujega je pogledalo iz njegovih oči, da je Bredo zazebló do dna duše.

»Pa ostaniva,« je plaho dahnila.

Moževe zenice so gorele. Breda ni mogla prenesti njegovega pogleda. Povesila je oči. Danijel pa se je naglo okrenil in odšel.

Poletna nevihta se je bila pravkar izdivjala, grmljavica se je pomaknila proti vzhodu, ko sta Srečko in oče iznenada planila v hišo. No, saj so ju pričakovali. Vse dni je neko tesnobno občutje ležalo nad družino. Zdaj je bilo tega konec. Breda in Danijel sta pričakovala, da se bo v tistem hipu nekaj zgodilo. Kaj? Da bo Danijel zavrnil Srečka že na vratih? Taka sramota bi bila za Bredo nekaka rešitev. Ali ne bo Breda kar skoprnela, ko bo zagledala tisto priskuto? Tega se je Danijel bal. In vendar — naj se razčisti! Mati je samo pričakovala. Njene oči so bile gladne ko volčje oči... Toda kaj se je moglo takega zgoditi?

Oče je nosil športno obleko. Brez trdega klobuka in palice s srebrnim ročajem je bil kar smešen. Ali ni zal fant? Seveda je. Pa tako zagorel! Njegovega vzklikanja in dovtipov je bila kmalu polna vsa hiša. Zabavljal je na razvaline, ki jih Lahy kažejo tujcem. Brr. A vina da so izvrstna! Johani je tako povedal, da je kar zardela. Ivančka pa je spravil v jok... Ni opazil neke napetosti na obrazih.

Za Robeka se sprva nihče ni zmenil, kot bi ga sploh ne bilo. Še stol mu je le Rupnik ponudil. Fant je dobro opazil neko tesno občutje v družini. Prav radi tega je zašel v zadrego. Objelo ga je neko tiho začudenje. Celó rahlo kesanje, da je stopil čez ta prag. Danijela se je bal pogledati v obraz. Breda pa se ga je izogibala s pogledi. Sedel je ko na trnju, stiskal roke med kolena kot kak deček in se strašno potil.

Breda nikoli v življenju ni toliko mislila na Srečka kot tiste dni. Ne iz ljubezni. Iz velike, bolesterne zadrege in iz strahu. Saj do zadnjega ni vedela, kako ga bo sprejela. Z neko grozo, obenem z radovednostjo je čakala tistega trenutka. Kakor da še ni bila prav trdna v svojih čuvstvih in se bo šele tedaj odločilo.

Hvala Bogu — bilo je prestano. Stisnila mu je roko, tedaj je čutila, da mu lahko popolnoma mirno gleda v oči. A on jo je zrl, kot da razbira vtise tistega trenutka v njenih zenicah. Kaj čuti? Morda je prišel samo radi tega vprašanja, ki naj odloči o nekem čuvstvu v njegovem srcu. Ali je čutil, kako se je bilo Bredi kljub navideznemu miru nekam čudno storilo? Niti za hip ni mogla mirovati, ga gledati. Vrtela se je, jim stregla, a se je komaj zavedala, kaj govori. Imela je občutek, da plava v zraku. Nenadoma se je zavedala, da morda ne dela prav. Kako si bodo razlagali njeno vedenje?

Na skrivaj je pogledovala moža. Njegova vljudnost nasproti gostom je bila tako mrzla. S prikritim pogledom je opazoval Srečka in Bredo. Dà, to je opazila. Čutila je, kako ji zastaja srce. Saj ni vedela, kako naj se vede. S komurkoli je bila lahko vljudna ali hladna — nihče bi temu ne pripisoval kakega pomena. A tu? Stresnila je z glavo, da so se ji kodri usuli na čelo. Proč misli! Poglavitno je to, kako čuti. In s tem je bila zadovoljna. Če bi Srečka ljubila ali sovražila, bi ne mogla biti tako mirna. Tisto posebno čuvstvo, ki jo je obšlo za hip ob svidenju, nič ne pomeni. Konec! Prej si je to samo zatrjevala, zdaj je to tudi čutila.

Ta občutek jo je navdajal s samozavestjo, plahost ji je izginjala... Vznemirjala jo je le mati, s tistim posebnim izrazom na obrazu, ki ga je zadnje čase večkrat opazila.

»Kdo je ta gospod?« jo je vprašala, ko sta bili sami.

Mati je vedela samo, da pride z očetom neki gospod. Bilo je razumljivo, da ji je sin zamolčal ime. A zdaj ji Breda ni mogla lagati.

»Srečko Robek,« je rekla skoraj tiho. »Pri nas je stanoval...«

Povedala je več, nego je mislila. Naj ve! Ni je mogla pogledati v obraz. Materi je bila zastala roka, strmela je nekam v okno. Preko njenih lic se je zarezala ostra črta, okrog ust ji je trepetal porogljiv nasmeh. Breda se je bala, da ji ne bo zastavila še kakega vprašanja, na katero bi ji ne mogla odgovoriti. Odšla je iz kuhinje.

Ko je stopila v družinsko sobo, je zavzeta obstala. Srečko Robek je poplesaval od stene do stene, nosil v naročju Ivančka in mu žvižgal. Neumni otrok, ki je šel vsakomur v naročje, se je glasno smejal. Ge, ge, ge! Danijel se je kisló smehljal. A oče se je krohotal iz polnega grla.

»Glejte, saj bi bil gospod Robek ljubek oče!«

Breda se je stresnila, kakor da se godi nekaj grdega. In vendar se je morala smehljati, pri tem je boječe pogledala moža. Saj je ni zrl, nehote je mečkal prt v rokah. Pristopila je in iztegnila tresoče se roke.

»Dajte mi ga!«

Pri tem so se je dotaknili Srečkovi prsti. Bili so vroči. Zopet jo je obšlo tisto posebno občutje kot ob prihodu. Kakor da se je vsa zamajala v svoji notranjosti. Otrok pa je zajokal. Poljubila ga je na čelo in ga odnesla v spalnico.

Položila ga je v voziček, počenila ob njem in ga dolgo gledala. Iz dna njene duše so vstajale sence čuvstev, o katerih je mislila, da je z njimi že zdavnaj obračunala. Stresnila se je. Otrok je zaspal, ona se je dvignila. Kaj porečejo, če se jim bo izmikala?

Nalivala jim je vina. Njene oči so se nehote ujele v Robekov pogled. Gledala ga je dolgo, predolgo, kot da je začarana. Ni opazila, da jo mož opazuje. Še mislila ni na to. Srečko je željno prodiral v njene zenice. Kaj mu ta ženska dopoveduje? Naj takoj odide, naj se več ne vrne. To ga je tako zmedlo, preplašilo, da se je dvignil. Poslavljal se je.

»Ne, ne, pred menoj ne boste odpotovali,« se je oglasil Rupnik. »Saj ste mi vendar obljubili. Toliko prostora se bo že še našlo v hiši,« se je okrenil do Danijela. »Ne?«

Breda je molčala. Strmela je v Danijela, kot da mu molče dopoveduje, kaj naj stori. V srcu je bila huda na očeta. Dà, to je bila njegova navada. Včasih je natrpal polno stanovanje ljudi, da še domači niso imeli prostora... Danijel ni pogledal Brede.

»Spal bo lahko v materini sobi,« je odločil z mrzlo vljudnostjo. »Ne, mati?«

Johana je prikimala. Seveda, ona si lahko postelje v kuhinji. Robek ni ugovarjal. Ali ni imel poguma? Ali je hotel ostati v Bredini bližini? Breda

bi bila zavpila: »Ne, ne!« A kako naj to stori? Tedaj jo je ošinil Danijelov pogled. Zakaj je to storil? V tistem trenutku ga je rahlo zaničevala. Slabič! Morda ga hoče imeti v bližini, da neko skrivnost dožene do dna... V Bredinih očeh je bral tako obupen ugovor, da je povesil pogled.

»Delali bomo izlete,« je rekel z negotovim glasom. »Po jutrišnjem pojedemo v hribe, na dom moje matere... Ne, Breda?«

Čemu se je zdaj obračal prav nanjo?

»Da,« je dahnila.

In vendar je bila strašno razočarana. Tako zelo si je želela, da bi šla z Danijelom sama v hribe. Obšla jo je taka žalost, da bi bila zaplakala. Šla je iz sobe, stopila na balkon, se oslonila na ograjo in gledala na dvorišče. Srce ji je divje tolklo, razganjala so jo čustva in misli. Vsi hočejo vedeti, da je nekaj v nji, kar v resnici ni bilo. Zalila jo je taka tuga, da si je želela: o, da bi ležala mrtva na dvorišču! Ta misel se ji v tistem trenutku ni zdela prav nič grozna.

Koliko časa je tako trpela? Saj ni vedela. Iz mračne omotice se je predramila šele, ko je zaslišala za seboj korake. Bil je Danijel. Povsod jo je iskal. Iz njegovih oči sta gledala mrak in očitanje. Bredi pa se je zdelo, kot da se je pravkar znova vrnila v življenje.

»Kaj delaš tu? Ne počenjaj neumnosti!«

Iz njegovega glasu je gorela nejevolja. To je Bredo bridko zadelo. Potrebnovala je tolažbe, mile besede. Še nikoli tako kot v tistem trenutku. Če bi on vedel... Stisnila je ustnice.

»Kaj pa delam?«

»Ni treba, da kažeš pred vsemi. Posebno ne pred materjo.«

Breda je široko razprla oči. Kaj? Glas se je zamolklo trgalo iz nje. Kaj? A bila je nema. Danijel je samo stresnil z rameni in hotel oditi. Breda je dvignila roke, dobila je glas.

»Danijel, počakaj! Samo za trenutek!«

Jermol je postal in se okrenil. Tako nevarnega bleska Breda še ni videla v njegovih očeh. Kaj naj mu reče? V nemi bridkosti se je ko plaz lomilo iz nje. Ne, ne! Premagovala se je z vso silo. Približala se mu je s tako vdanostjo, s takim ognjem neumljive žalosti in strahu v očeh, da se je zdrznil. Ovila mu je roke okoli vratu.

»Pojdiva v hribe že jutri zvečer. Sama. Oče in Robek naj prideta za nama. Saj ju lahko spremi Otilija... Vsaj to me usliši!«

Danijel se je čudil. Pričakoval je drugačnih besed. Bil je za hip premagan.

»Zakaj?« se mu je zataknila beseda.

»Tako. Rada bi bila s teboj sama, čisto sama.«

Še jo je gledal. Kdo jo razume? Sramoval se je misli, ki so ga še pred nekaterimi trenutki rezale v drobovje. Stisnil jo je za roke, da bi bila zavpila. Nato jo je s strastno kretnjo potegnil na hodnik.

Dan je bil jasen, vroč. Tako čist, da je bilo na daljavo razločiti obris dreves. V dolini so bile njive že požete, na novo razorane. V hribih se je šele vršila žetev in košnja. Ob poteh in ob ozarah so stale skoraj gole češnje s polomljenimi mladikami. Med širokim, zelenim listjem so zorele smokve. In breskve z upognjenimi vejami. Nad vsem je žarelo solnce.

Proti večeru sta Danijel in Breda izstopila na samotni postaji. Ni se jima mudilo. Dve uri v hrib, prav toliko je bilo tudi do noči. Bosta že prišla. Danijel je poznal pot še izza dijaških let. Pa saj bi jo bilo težko izgrešiti. Tekla je ob potočiču, med bregovoma, med zidovi. Vedno navkreber, napeta ko vrv.

Nekaj časa sta hodila ko omamljena, molče. Breda bi bila rada spregovorila. Nekaj usodnega, a kakor da je zaman iskala prvo besedo. Danijel je to pričakoval. Čemu bi mu bila sicer rekla, da bi bila rada z njim sama? Pa ona je molčala. Priroda jo je od trenutka do trenutka bolj zanimala, smeh je naraščal na njenem obrazu. Vse okoli nje je bilo tako lepo, čisto, prenasičeno z nekim notranjim soglasjem. Ena sama beseda bi vse pokopala. Ali bi ji ne bilo večno žal teh trenutkov?

V hribu je gorelo večerno solnce. Polje je izginilo, ni bilo videti več smokv ne breskv. Cesta se je spremenila v širok klanec. Skale, grmovje, robidovje. In cvetice. kako so zašle sem? Breda je postajala razigrana. Trgala je cvetove, iskala je jagod. Beseda se je razvezala. Saj ni govorila, žvrgolela je ko dete.

Danijel je bil spočetka zamišljen, tedaj se je začel ljubko smehljati. Ženina otroškost ga je vsega prevzela. Sredi klanca jo je nenadoma objel in jo privil nase. Breda je bila začudena. Kaj mu je? Vsa drhteča je okrenila obraz in ga je naglo poljubila. A nato se je strašno sramovala. Kdo ve, če ju niso videli kmetje z bližnjih njiv? Pa saj je bilo končno vseeno. Tiste dni je imela eno samo željo, da bi Danijelu na kakršenkoli način dokazala, da ga ima rada, samo njega rada in da ji vse drugo nič ni mar.

V mraku sta dospela. Nekaj bednih, v položnem bregu raztresenih hiš. Med njimi barake. Pod vasjo z robidovjem zarasli strelski jarki. Borne njive. Senožeti in gmajne, pritlikavi gozdovi... Pozdravili so se z domačimi. No, prav, da sta prišla. Pa kako, da nista nič pisala? Spomnila sta se nenadoma, kar čez noč. Toliko otroške zadrege, da ju je bilo milina gledati. Johanin brat je bil že star, sivolas, sedel je ob ognjišču in tožil o slabih časih. Njegov sin Štefan je imel že odrasle otroke. »Kaj bi toliko tožili!« je karal očeta. Danijela je bilo v gosposki suknji nekako sram pred to bedo. Bratrancu je na skrivaj stisnil bankovec, a nato je bilo vina in tobaka v hiši. Beseda se je sama od sebe razpletla. Starec je s solzami v očeh razlagal, kam so šli bratje in sestre, ki jih je bila nekoč polna hiša.

Breda se je razgledovala in poslušala. Da je hiša zadolžena, osleparili so jih pri vojni odškodnini. Vojna jim je vzela krepkega fanta, Andrejca, a

Štefanovega sina je pokvarila. Našel je bil ročno granato in se igral z njo, da mu je odneslo roko. Breda se je s sočutjem ozrla vanj, ki je sedel ob oknu in z nasmehom zadrege gledal v noč. Njegov brat, sedemnajstletni Dominik, si je zvil cigareto in na skrivaj opazoval Bredo. Bila je tako lepa in gosposka, da so jo hodili gledat iz cele vasi. Ta fant je bil zelo podoben Danijelu.

Tako nenavadno, a hkrati prijetno domače Bredi še ni bilo. Čutila se je lahko, vso poživiljeno. Kar je doživela in jo je vse dni trapilo, je bilo zdaj daleč za njo. Porodila se ji je rahla želja, da bi kar tam ostala. Tudi Danijel se je bil nenavadno razživel.

Ves večer so sedeli na nizki klopi ognjišča, ob ognju, ki je gorel pod kotlom, v dimu, ki jim je plaval nad glavami. Bredi se je zdelo, da doživlja pravljico. Pokusila je turščično pogačo, ki so jo spekli pod žerjavico. Bila je slastna. Ni se hlinila. Z isto slastjo je požirala pripovedovanje starca, ki je znal čudovito prepletati bajko in resnico. Bil je ves razvnet ko otrok. Kako so ga poslušali! Bajil bi bil do jutra.

Breda je bila trudna, a tako radostno razburjena, da ni mogla zaspati. Gledala je v medli svetlobi spečega Danijela in mislila. Kakor da ju je bilo nekaj strašno oddaljilo, a sta se zopet našla... Petelini so zapeli, nato niso utihnilo do jutra.

Sonca se je Breda kar prestrašila. Prišli bodo ostali... Ko je zagledala Srečka, ji je bilo, kot da se je znova prebudila v prejšnje življenje. Ni ga gledala, a je čutila, da jo venomer išče s pogledi. Drznejše kot prejšnji dan. Ali se mu zdi mladostnejša? Morda jo hoče spomniti na nekatere trenutke. Postala je razdražljiva. Nenadoma se je okrenila do Robeka, ki se je žaljivo čudil vsaki stvari, kot da je zašel v starinski muzej, ne na kmete.

»Kakor bi se smejali staremu krilu svoje tete,« je rekla žolčljivo. »Mi smo zanje prav tako smešni kot oni za nas.«

Robek in Danijel sta jo zavzeto pogledala.

Slednjič so se odpravili po ovinku na postajo. Breda je bila olajšana. Izmed domačih jo je spremljal samo Dominik. Srečko je venomer silil v Bredino bližino. Pa ga nalašč ni opazila. Hodila je z Dominikom, ga izpraševala to in ono in uživala nad njegovo kmetsko zadrego.

Nad potjo je zagledala cvetico, hotela jo je imeti. Breg pa je bil tako strm, da se ji ni bilo lahko povzpeti do nje. Dominik seveda ni vedel, kaj mora storiti. Ko je Srečko utrgal cvet, je stopil dalje, kot bi se nagonsko zavedel, da je tu na poti.

»Hvala,« je rekla Breda.

Zdaj ji cvetica ni bila več tako draga. Ko je hotela stopiti dalje, je slišala na uho: »Za trenutek.« Noga ji je zastala, spreletelo jo je po telesu. Tega človeka se je na nerazumljiv način bala. Pogledala ga je v oči. Zazdela se ji je, da je njegovo čisto, mladostno čuvstvo do nje že umrlo. Na tistem mestu je trepetalo nekaj drugega, kar jo je odbijalo. Dva trenutka, a sta se ji zdela dolga ko večnost.

»Rad bi govoril s teboj. Kdaj?«

Njegovo drzno tikanje jo je dirnilo. Ni mu utegnila odgovoriti. Pa saj ni vedela, kaj na bi mu bila v tistem trenutku odgovorila. Ostala družba se je ozirala. Naglo se je zbrala.

»Otilija,« je zaklicala, »delaj družbo gospodu Robeku, ki je tako sam.«

Dà, seveda. Zakaj pa ne? Pa on je menda nič kaj ne mara. Naj jo prime pod roko, ker tako težko hodi po klanecu... Robek je našobil usta. Rupnik se jima je smejal. Kako lep parček! Nato se je zapletel v pogovor z Dominikom. Kako se imenuje ta ali oni hrib? Breda se je obesila Danijelu na roko.

»Kaj je?« se je ta zdramil iz neke zamišljenosti.

»Lepo mi je,« je rekla tiho. »A še lepše bi mi bilo, če bi bila samá, samá.«

Danijel jo je pogledal s hvaležnostjo, a vendar je bil trpek pridržek v njegovem pogledu. Ali govori, kar misli? Pa mu je znova legla senca na obraz. Breda jo je opazila. Rahlo jo je zazeblo v srce.

22.

Bila je že četrta noč, ki jo je Srečko Robek prespal v tej hiši.

Prebudil se je in pogledal na uro. Bilo je že pozno. A se mu ni ljubilo vstati. Pogled se mu je uprl v sliko na steni. Strmo čelo, globoko vdrte oči. Spomnil se je na Jermola. Zdrznil se je ob misli, da ga bo moral zopet gledati pri zajtrku, poslušati njegov glas, iz katerega je zvenela rahla porogljivost. Zavest, da mu je neka igriva usoda zamenjala vloži, ga je grizla do bolečine.

Da bi ne gledal Jermolovega očeta, je zaklopil veke. Tedaj je slišal Rupnika, kako se je glasno poslavljal na hodniku. Kam odhaja tako zgodaj? Zamolklo govorjenje Danijela in Brede. Bredine besede so bile zadnje, njen glas mu je dolgo zvenel v ušesih.

Dà, že štiri dni. Od minute do minute bolj mu je tlačilo ponos. Saj samega sebe ni mogel več spoznati. Pobegniti bi bil, a se ni maral osmešiti pred Bredo. In pred Jermolom. Breda! Zaman je iskal po stenah kak spomin nanjo. Dà, mati! Njegove oči so spoznale marsikaj... In je pomislil, da nekega dne prav tako ne bo več spomina nanjo v njegovem srcu, kot ga ni na teh stenah. Pa je toliko vzdihoval v verzih, se klatil v nočeh, celo jokal. Vse je uničil razen ene slike, vse zavrgel razen ene same misli, ki je bila tako malo podobna najrahljšemu upanju. Pozabiti je ni mogel. Le privadil se je misli, da je žena drugega. In da se je z njim igrala. Iz teh misli je vstajala dan za dnem gostejša senca in mu zagrinjala čist spomin nanjo. Boginja, pred katero je klečal, je pobledela. Ni se več zaljubil, duša mu je bila prazna. Od vsega je ostalo le nekaj divjega, zgolj telesnega. Nekako tisto, kar je nekdaj čutila Breda do njega, a se on tega ni zavedal. Tistega mu nobena druga ženska ni mogla dati. Sprva se je teh novih občutkov sramoval. Polagoma so se mu vsesali v dušo in ga niso več popustili. Objela ga je strastna želja, da bi jo še enkrat priklenil nase. Bil je celo prepričan, da ga tudi ona ni docela pozabila. Ali ne bo vsa zagorela, ko ga bo uzrla? Iskala prilike, da mu pride v bližino? Varal se je. Izogibala se ga je še s pogledi. Izzivalno se je obešala na moža. Kaj se godi v nji? Igra? Bil je

ranjen v svoji samozavesti. Blazna misel, da bi si jo otel za vsako ceno. Morda se boji radi moža, a v globini svojega bistva hrepeni po njem. Zaničuje ga, ker je tako mevžast. Le čisto na samem se ji je upal dahnuti besedo... A ona ga je znova premagala s svojo igro.

Ni mogel misliti na Bredo, da bi ne bil mislil tudi na Jermola. Ni ga več samo zaničeval, smešil v svoji notranjosti, zdaj se ga je tudi bal. Vedel se je, kot da bi vsemu svetu razkazoval, da je Breda njegova lastnina. Odkod tisto roganje, vrtanje v dušo, ki mu je gledalo iz vsake besede, še iz pogleda? Ta človek je moral nekaj vedeti. Misel na to ga je stresnila.

Prejšnjega dne mu je razkazoval knjige in poudaril: »To so Bredine knjige.« Bilo jih je malo, njegovega daru ni bilo med njimi. Kam ga je dala? Bil je tako zmeden, da je težko našel pravo besedo. Jermol mu je z zenicami vrtal v dušo. Ali še piše verze? Ne. To človek dela, dokler je zaljubljen. Ni mogel vzdržati njegovega pogleda. Nad tem človekom bi se hotel maščevati, mu zagreniti porogljiv nasmeh.

V svoji nemoči in srdu je razčehnil zobe.

Tedaj je nekdo potrkal na vrata. Ni imel poguma, da bi se potuhnil. Obšla ga je misel, da je morda Breda sama doma. Napravil se je naglo in stopil v družinsko sobo. Za mizo je sedel Jermol.

»Mislili smo, da se vam je kaj zgodilo.«

Danijel je bil navaden, miren, le Robek je čutil norčevanje v glasu, videl rahel zasmeh v očeh. Požrl je občutek ponižanja in segel z roko na čelo.

»Nekam slabega se počutim,« je rekel.

Saj ni lagal. V resnici je občutil neko slabost. Srebal je kavo, a dolgo ni mogel dvigniti obraza. Slednjič je vprašal po Rupniku. Da je šel v okolico obiskat nekega starega znanca. Če hoče, lahko pride za njim, tako jim je naročil... Robek je molčal. In kot da ne ve drugega reči, je vprašal po Bredi. Morda je hotel Danijela dražiti, a po glasu se to ni poznalo.

»Otroka je peljala na zrak. Po drevoredu do soškega mosta...«

Danijelu ni ušla nobena guba na Robekovem obrazu.

Srečko je mislil: čemu mi pripoveduje tako natančno? Občutil je drhtavico v telesu. Želja, da bi govoril z Bredo, se mu je boleče ostro zapičila v možgane.

Po zajtrku se je naglo poslovil. Krenil je po ulicah na sever, a je naglo spremenil smer. Stopil je v drevored. Pod kostanji je vel hlad, na tleh so ležale svetlobne lise. Srečko je hodil dolgo, a sam ni vedel, kam gre. Kaj hoče? Oči so mu napeto strmele med drevesa. Gospa z vozičkom. Breda? Ne, ni bila ona.

Zdelo se mu je, da mu vsak korak poje njeno ime. Ne s tistim glasom kot nekoč, s prizvokom neke trpke užaljenosti. Nesramna igra! Ona je govorila možu o njem. Ni mu povedala vsega, le toliko, da ga je osmešila. Temu mora do dna. Tej misli je prizvanjala druga: morda še kaj čuti zanj, vsaj strast... In je vzdrhtel. Za to ceno bi bil pripravljen pozabiti na vse, še na Jermolov porog.

Obstal je sredi mosta. Pod njim je šumela zelenkasta voda in zrcalila

dvoje visokih bregov. Zdrznil je in se vračal. Imel je občutek, da je nekaj zamudil. Sredi drevoreda je nenadoma zagledal Brede pred seboj. Hodila je zibajoče in lagodno porivala voziček. Že je hotel stopiti do nje, a ga je objelo tako malodušje, da je hitel mimo. Komaj jo je pozdravil.

Čutil je, kako se mu njene oči upirajo v pijane noge. Kaj misli? Podvival se je domov.

Jermol mu je odprl.

»Ali niste našli gospoda Rupnika?«

A glas mu je zvenel, kot da pravi: Ali niste našli Brede? V potezah tega človeka je videl svoj obraz ko v zrcalu. Bil je tako zmeden, da se ni jasno zavedel, kaj mu je odgovoril. Menda nekaj o slabosti.

Zatekel se je v sobico, sedel, roke je položil na mizo. Misli so mu bile zdrobljene. Nato je slišal Brede, ki se je vrnila. Jermol ji je govoril o njegovi slabosti. In nato, da ima popoldne neke opravke. Kam pojde ona? Odgovora ni slišal.

Iz zapisnika je iztrgal listič in napisal nanj nekaj besed. Kako naj ji to izroči? Neumnost! Zmečkal je papir in ga vtaknil v žep.

Legel je oblečen na posteljo in mislil. Zdajci je bil prepričan, da je bolan.

25.

Popoldne je ostala Breda sama doma. Zdelo se ji je, da so Danijelovi koraki pravkar izzveneli na ulici. Pa je bilo že dolgo, kar je odšel. Mati je bila odšla nakupovat. Otrok je spal. Srečko se je bil takoj po kosilu umaknil v svojo sobo. Ali spi? Da mu je slabo. »To je zaradi vročine,« je dejala mati. Breda je molčala. Imela je jasen občutek, da je njegova slabost le hlinjena.

Pomaknila se je bila k zeleni palmi, prav do okna, in vezla. Skozi napol zaprte oknice je padala črtasta svetloba in lezla po steni. Ura je tikala tako tiho, kot da diha. Breda se kljub tihoti ni mogla poglobiti v delo. Morda prav zaradi tega. Bila je raztresena. Iz njene notranjosti je izvirala neka omotica, da so ji zdaj pa zdaj zastale roke. Sama? Kakor da neka zagonetna, zla usoda visi nad njo. Otepala se je misli in spominov, ki so ji prihajali ko v vrtincih in jo zamotavali v klopec. Nekaj viharnega, ki je bolj zadevalo njeno telo nego njeno dušo. Naj se je tega še tako branila, je vendar čutila, da nekaj polagoma pronica vanjo. Čemu se je tiste dni obešala na Danijela, prezirala Srečka? Da bi mu dokazala, kako ji ni nič do njega, da ljubi samo Danijela. Poglej se v dušo! In se je sama sebe zbala. V nji je bil nemir, različen od onega, ki jo je trafil vse dni. Zdaj se ga je jasno zavedala. Le ona sama ga je čutila. Nihče drugi ga ni mogel slutiti. Bežala je pred nekim opojem, ki se je pojavljal v nji. A je vedela: to bo trajalo, dokler bo ta človek v hiši. Čemu je stopil čez prag? Ali ne ve, da se je že zdavnaj prebudila iz pijane omotice? Morda je res mislil, da se mu bo brez pomisleka vrgla v naročje. Kaj ji ima še povedati? Ne, ne! Bila je šibka, šibkejša, kot je verjela. Bala se je sama sebe. Če jo znova objame vihar, jo bo zdrobil v prah ... Ne samo njo ... Ona ničesar več noče od njega. Samo eno — naj gre!

In vendar se je mučila vso noč, vse jutro. Kaj bi ji še povedal? Ko jo je dohitel v drevoredu, je čutila, da je hotel stopiti do nje. Bil je plah. Takrat se ji je skoraj zasmilil... In se je zgrozila nad tem. Ali ni sočutje kal ljubezni? Ne, ne! Nekoč mu ni mogla dati jasnega odgovora, ali ga ljubi. Zdaj je bilo jasno v nji. Čistega čuvstva do njega nikoli ni gojila. In vendar... Naj le misli, da je propala ženska, da je ljubezen prodala za ugodne življenjske pogoje. Pa bi bila kljub temu rada čista v njegovih očeh. Ali je to kaj slabega? Vsaka ženska bi isto čutila.

Glava ji je klonila nizko, nizko... »Samoprevara, omotica trenutka,« si je šepetala. Tedaj je začutila tako valovanje krvi v telesu, da se je zdrznila. Bilo je prvič, da je bridko jasno občutila večer boj duha in telesa. Jeknila je in planila pokonci. Od čudne stiske v prsih si je pritisnila roke na grudi.

Ta poslednji, obupni občutek ni izhajal zgolj iz njene notranjosti. Zaslíšala je bila korake, nekdo je potrkal na vrata. Bolestno se je zavedela: to bi se ne smelo zgoditi. A ona ničesar ni mogla preprečiti.

»Dalje!« se ji je glas hripavo iztrgal iz grla.

Robek je tiho vstopil in še tiše zaprl vrata za seboj. Nato je obstal v mučni zadregi. Zdelo se je, da njegove oči iščejo v mraku Bredo, ki je stala vsa v mrežasti svetlobi.

»Kaj mi hočete?« je dahnila. »Mati se mora vsak hip vrniti.«

Fant se je plašen ozrl, nato je stopil k mizi. Morda je hotel stopiti do nje, a se ni upal. Roka mu je segla na prsi, odpel je gumb in ga je znova zapel. Bil je tako plah kot na božični večer, ko ji je priznal ljubezen. Saj ga skoraj ni bilo mogoče spoznati. To je Bredo pomirilo.

»Preden odidem, bi rad govoril nekaj besed,« je rekel negotovo.

»Mislim, da si nič več nimava povedati.«

Ta narejeni hlad ga je ranil v dno duše.

»Pač,« je zahrkal. »Nekoč sva si obljubila, da bova molčala... A tu, se mi zdi, da še stene govorijo...«

Breda teh besed ni pričakovala. Za hip je bila prepadena, a se je naglo zbrala. Dalo ji je orožje v roke.

»Vi niste znali brzdati pred svetom svojih čuvstev. Kar ste opazili, je samo odmev vaše nepremišljenosti.«

Robek se je ugriznil v ustnice. Kaj je bilo tedaj v njem večje — mržnja ali nagnenje do te ženske? Kakor da se je Danijelov porog preselil na njene ustnice. Užaljenost se mu je stopnjevala, ranjeni ponos ga je zapekel ko s plameni.

»In ti mu nisi zatajila,« je rekel hripavo. »A da si tudi ti mene ljubila, mu nisi povedala. In da si bila vsa moja, si mu zamolčala...«

»Jaz vas nisem ljubila,« ga je Breda naglo prekinila. »Vse je bilo samo omotica, pijanost,« mu je vroče šepetala, kakor da ga mora o tem prepričati. »Saj vi ne morete vedeti, kaj sem jaz čutila... Toda molčite o tem! Čemu ste prišli? Molčite! Jaz za nič več ne vem... jaz nič več nočem vedeti...«

Od razburjenja je utihnila. Ne, ne more mu povedati vseh besed, ki jih je bila pripravila. Ne more se oprati pred njim. Čemu tudi? Z odprtimi usti,

s krčevito drhtavico na obrazu mu je strmela v oči in se ni genila. Kaj se bo zgodilo?

Stal je, stiskal usta in pesti, kot da jo hoče udariti za tiste besede. Ni ga prevarila samo za upe tistega trenutka, ampak za vso preteklost... V poslednjem hipu se mu je zazdelo, da je nekaj poblisknilo v njenih očeh. Opazil je neko omahovanje v njenem telesu. Bojazen? Ali se je nekaj močnejšega ko duh prebudilo v nji? Roké so mu omahnile, na usta mu je dahnil izraz poželenja.

Zganil se je in se ji je približal počasi, počasi. Zdelo se je, da bo kriknila zbežala, a so ji bili udje ko omrtni. Laže! Nemogoče, da bi nič več ne čutila do njega... Rahlo jo je prijel za roko, bila je ko hipnotizirana. Čemu ga vara? Čemu vara sama sebe? So stvari, ki so stokrat močnejše od človeka.

Bredi se je glava povесila na tilnik, oči so se ji zaprle. Ustnice so ji bile ko mrtve. Še je bila brez moči... Nenadoma se je zdrznila po vsem telesu... Neka bridko jasna zavest ji je v poslednjem hipu prešinila možgane. V Robeku je plalo ko živa pesem, tedaj je Breda odprla oči in ga pahnila od sebe.

»Pojdite!« je zakričala. »Pustite me! Prosim vas, pojdite!«

Robek se je prestrašil brezna njenih oči. Omahnil je do mize in se je bolešno streznil. Zdaj ni videl več Brede, čutil njene požigajoče strasti — nekaj drugega, pred čimer se je moral molče ukloniti. Spoznal je, da je zanj za vedno izgubljena. Bilo mu je žal, da je razbil veliko, čisto čuvstvo njene ločitve.

»Pomirite se,« je jecljal v zadregi. »Pozabite na to!«

Breda ga v svojem razburjenju ni več slišala. Bila je ko blazna. Potiskala ga je skozi vrata ko otroka.

»Ne, ne govorite več,« mu je strastno šepetala. »Konec! Čemu ste to hoteli? Prosim vas, pojdite!«

Robek se je ves zbežan in osramočen umaknil v svojo sobo.

Tedaj je zabrnél na vratih zvonec. Mati se je vrnila. Breda ji je odprla, a je nenadoma občutila, da izgublja moči. Oslonila se je na steno, z roko si je hotela seči na sence, a ji je omahnila. Imela je občutek, da ji led polje po žilah, črni krogi so ji plesali pred očmi.

»Vode!« je dahnila.

Johana ji je prinesla vode. Skozi popuščajočo omotico je Breda zagledala materine oči, ki so jo prodirale ko dvoje sulic. Nagonsko se je nečesa zbala.

»Mi je že bolje,« je rekla tiho. »Lahko greste.«

Mati je odšla.

Čez nekaj trenutkov se je Breda tipaje ob steni splazila v spalnico. Zgrudila se je na posteljo in se dolgo ni zavedela.

24.

Takega duševnega pretresa Breda še ni doživela.

Koliko časa je ležala z obrazom v blazinah? Imela je občutek, da je nekaj, kar bi moralo ostati njena večna tajnost, postalo še stenam očito.

Opomogla si je in stopila iz sobe. Ko pijana je stopila možu nasproti: »Slabo mi je bilo.« Tako? Njegov obraz ni izražal začudenja ne strahu.

Večerja je potekala precej šumno. Danijel in oče sta se norčevala iz Srečkove bolezn. Fant je bil nenavadno molčeč, poparjen. Da se bo odpeljal že naslednjega dne? Breda je napeto gledala očeta. Od njega je bilo vse odvisno. Hm, tak fant, a ga preplaši taka ničeva slabost! To mine! Ali res hoče, da tudi on odide? Breda je opazila, kako jo je Srečko z obupnim pogledom vpraševal, kaj naj stori. Ostal je.

Tiste noči Breda ni mogla spati. Ležala je vznak, buljila v temo in mislila. Zaman se je otepala nekakih prividov... Prižgala bi bila luč, a se je bala zbuditi moža. Še nikoli ni preteklost tako jasno stopila pred njo. Podobe nekaterih trenutkov, ki jih je zaman tlačila vase. Nekaterih dejanj človek nikoli ne more zabrisati. Nekoč je brala o morilcu, ki je bil truplo zakopal v sneg, a ga je pomlad odkrila, vrgel ga je v morje, a ga je voda zagnala na breg... Nad človekom se maščuje dejanje. V tistem trenutku je bilo to zanjo višek vseh resnic. Dà, če bi bila ona sama... In se je v mislih začela opravičevati. Kaj pa je storila? Nekoč je brala neko »prepovedano« knjigo, ni si vsega zapomnila, le nekatere misli so ko lapuh obvisle na nji. Tedaj so ji stopile žive v zavest. Ali je res moževa sužnja, odgovorna celo za svojo preteklost? Nagonsko je zamrzila Danijelova življenjska načela. A že se je zgrozila. Vzgoja je pregloboko tičala v nji, ni mogla preko nje. A če bi se tudi vsemu svetu postavila po robu — kaj bi se zgodilo? Kaj bi se zgodilo?

Zaječala je. Biló ji je, kot da jo vsaka misel z nožem reže v srce. Tega ne bo konca. To je tiste dni najgloblje spoznala. Dà, če bi vse jemala hladno, cinično, a ona se je preveč mučila. Kam? Više ko je plezala, globlji je bil prepad.

Premetavala se je na postelji, bila je vsa znojna. Misli ni mogla odgnati. Prav tako, kot ni mogla pokopati neke krivde. Zdaj se prikaže na njenem obrazu, drugič na moževem, na materinem... In nekega dne? Prvič je prišla do edinega, neizprosnega zaključka, da mora vreči to težo s sebe. Nato bo pomirjena. Nato bo šele pokopano in bo mogoče pozabiti. In Danijel? Otroku? Videla je plaz, ki vse lomi pred seboj. Ne, tega ne sme. Tega ne more. Do tega nima pravice.

Obrnila je obraz v blazine in jokala. V tistem trenutku se je prvič v življenju posebno vroče spomnila na Boga. Včasih je celo podvomila vanj, a tedaj si je šepetala: »Ti, ki si nad nami...« Če on zahteva, da se to zgodi, naj se zgodi. Saj ni imela več moči, da bi odločevala o svoji usodi. Dovolj je pretrpela. Molila je tako vroče, z vzdih, da je prebudila moža.

»Zakaj ne spiš?« je začuden zastrmel vanjo.

Hotela se mu je zlagati, da je bila pri otroku. Ne, bilo je dovolj laži. Vendar mu resnice ni mogla povedati. Rekla mu je, da ne more spati.

Danijel se je ves zdramil. Božal jo je in ji je govoril nežne besede ko otroku. Zaprla je oči, nekaj blagodejnega se ji je pretakalo po udih. Ah,

rada bi mu bila povedala, kako strašno ji je hudo. Beseda bi prinesla besedo, ob zadnji besedi je zijal prepad. Ne, ni mogoče. Danijel bi je nikoli več ne božal.

Prebudila se je še pred jutrom. Bila je nekoliko pomirjena, le vozal v prsih jo je še vedno tiščal. Njen sklep je bil do konca dozorel. Vstala je tiho in se je naglo napravila.

»K spovedi grem,« je rekla materi.

Stopila je na ulico. Bilo je sveže jutro, solnce je pravkar vstalo. V kostanjih so pele ptice, po polju so se prelivali slapi glasov... Vsega tega Breda ni čutila. Imela je občutek, da stopa k težki preizkušnji. Njena usoda se je odločala za vedno. Obraz ji je bil pogumno dvignjen v svetlobo mladega dne.

Stopila je v cerkev. Skozi pisana okna so padali žarki in se v mavričnih barvah lesketali na stenah. Nad oltarjem se je dvigal oblaček kadila. V klopeh je sedelo nekaj ženic. Pravkar se je vršila maša.

Breda je pokleknila k spovednici.

Ko je po obhajilu stopila na ulico, je bila lahka. Kakor da je vso težo in odgovornost naložila nekomu drugemu. Bila je prosta vsega. Vsaj tako je čutila. Na ustnicah ji je ležal usmev grenke ironije. Laž, ki jo je Bog potrdil. Še je težko razmišljala. Tega razmišljanja je bila tako vajena, da se ni mogla prepričati: nič več ne smeš razmišljati. Bog je govoril. A ona mora molčati... Torej Bog dovoljuje laž? A ne zaradi nje. Ona je nič. Ona je črv. Ona naj trpi... Zaradi moža, zaradi otroka, zaradi matere. Zaradi sreče v zakonu, ki je višja nego resnica. Njena usta bodo tudi poslej zapečateni. Hotela bi, da bi bilo zapečateni vse, vse... O, bila je tako razboljena!

»K spovedi si šla?« se ji je Danijel začudil.

»Da,« je povsila oči. »Ženske imamo večkrat globoke vzroke, da iščemo duševnih in telesnih moči. Ne le zaradi sebe...«

Bilo ji je zoprno. Sedé in jo vprašujejo, a ona mora lagati. Danijelu se je zdelo, da jo razume. Saj mu je bila že razodela, da bi to pot rada imela deklico. Oče se je nasmehnil v brke. Srečko je buljil v mizo.

Breda ga je gledala pogumno, odkrito. Ta človek mora iz hiše. In prav zdaj bi lahko ostal. Skoraj se ji je zasmilil... In se je stresnila kot v zavesti novega greha. Pogledala je v mizo.

Po zajtrku so se možje odpravljali na sprehod. Jermol in Robek sta bila že na stopnicah. Rupnik je še vedno iskal nekatere reči. Tobačnico, vžigalice, nožič... Po navadi nikoli ni mogel vsega najti. Že se je odpravljaj, ko ga je Breda poklicala v spalnico. Ko je zaprla vrata za njim, se je začudil. Takega izraza še ni videl na hčerinem obličju.

Breda ga je zgrabila z obema rokama za jopič in ga je gledala v oči.

»Oče, prosim vas, odpeljite se!« je prosila zamolklo. »Tako! Ne zaradi vas, saj razumete, a odpeljite se. Saj vi se lahko vrnete...«

Ali se bo zgrudila? Ne, bila je močna. Oče se je le za hip začudil, nato mu je šinilo v glavo. Dà, razumel je. Spomin na njeno poroko, pozdravi... Vsaj zdelo se mu je, da razume.

»Prav,« je stežka zahrkal, kot da ga duši. »Saj — saj je celo sam hotel na pot... Le zato sem se odločil, ker ga nisem hotel pustiti samega... Ta nemarni fant!«

»Oče!«

Breda mu je položila čelo na ramo.

»Ta vražja zadeva!« si je Rupnik iz zadrege segel v lase. »A on misli, da nihče nič ne ve... Nekaj sem tudi sam kriv... Torej si še vedno...?« so se mu zatresle ustnice.

Breda je imela občutek, da stoji gola pred očetom.

»Ni res!« se je bolešno zavzela. »Vse nekaj drugega... Vi ne razumete... Ne silite me, da vam pripovedujem...«

Od silnega vznemirjenja in sramu je naslonila glavo na laket in zahlipala. Rupnik je bil tako prepaden, ganjen, da mu je vzelo besedo. Nenadoma se je okrenil in odšel. Stežka je našel vrata.

O TRADICIJI V RUSKI LITERATURI

DR. R. PLETNJEV

»Los muertos mandan...«

V. Blasco-Ibaguez.

I

Vojška in revolucija, ki je nastopila z njo, sta povzročili tudi novo smer v zgodovini literature, pa tudi v literaturi sami. Bolj kot drugod se to opaža v Rusiji, v ruski literaturi. Vojška in revolucija nista le na poseben način vplivali na to, kako pisatelji doživljajo svet, in na njihov slog, ampak sta povzročili tudi zamotane spremembe v globokih plasteh vsebine del. Spominjamo samo na dejstva, ki so vsem znana, in sicer iz zapadne, evropske literature. »Ogenj« Henryja Barbussea in »Na zapadu nič novega« od Remarquea sta mogla biti napisana samo po letih 1918 in 1919. Literatura je doživela poseben preobrat in mnogi pisatelji izredno ostro doživljajo krizo tematike in sloga.

Vse, kar smo povedali, velja v neprimerno večji meri za Rusijo, kjer je nastal polom in razdor, kjer so se sprožile ogromne mase, nastala sprememba svetovnega nazora in se je »pojaval« popolnoma nov odnos do sveta. Posebno radi velike emigracije literatov začetka 20. stol. iz Rusije¹ in radi smrti ali molka tistih, »ki se niso prilagodili«, se zdi, da se je literatura popolnoma spremenila. Vendar smo mi prepričani, da to še daleč ni res. Literatura se samo »oblači« v razne obleke in se zgodovina njenega razvoja, zgodovina borbe »starih in mladih«, arhaistov in novatorjev², klasikov in romantikov brez pre-

¹ V emigraciji so: Dančenko, Bunin, Merežkovskij, Hippus, Aldanov, Zajcev, Šmeljev, Kuprin, Baljmont in nekoliko drugih.

² Ta izraz rabim v pomenu, ki mu ga je dal Ju. Tinjanov.

TEŽEK KAMEN NA NJENI DUŠI

FRANCE BEVK

25

Konec

Danijel in Breda sta se vračala s postaje. Na Danijelovem obrazu je ležal izraz trpkosti in nemira. Breda je bila zamišljena. Kaj misli? Pred njo je plaval resni očetov obraz. Še nikoli ga ni videla tako vase zaglobljenega. Tresljaji v besedah slovesa: »Imejta se rada!« Pogledala je moža. Zakaj je tako trpek, mračen, kot da se nekaj nabira v njem? Ni si tajila, bilo jo je groza pred njim.

»Kako, da je oče tako naglo odpotoval?«

Čemu jo to vprašuje? Da, on ga je zadrževal z vso silo. Ali se mu je bil res tako zelo priljubil? A ona je rekla: »Pusti ga, naj gre.« Prav tako. Ne bo več pozabila njegovega začudenega pogleda. Ob spominu na to bi najmanjšega nasmeha ne mogla pričarati na obraz.

Med redkimi besedami sta prišla domov.

Mati se ni prikazala iz kuhinje. Na njun pozdrav je samo zamrmrala. Saj je bila vse dni mirna — kaj je znova prišlo vanjo? Okna v družinski sobi so bila na stežaj odprta. Po stenah so se razlivala široke struje svetlobe... Breda je odšla v spalnico, da bi odložila klobuk in pogledala po otroku.

V trenutku jo je spreletel strašen nemir in jo je zgrabil za srce. Vrnila se je na prag, a tedaj je zaslišala možev glas iz kuhinje. Bil je sirov, skoraj hripav.

»Tega mi ni treba praviti,« je malone kričal. »Meni je že vse znano!«

Breda ni mogla določno vedeti, zakaj gre, a je v hipu jasno zaslučila. Mati! Bilo ji je, kot da jo od prejšnjega dne, ko ji je odprla vrata, še vedno žgejo njene oči. Prej je molčala, radi onih dveh... Kako divja mržnja proti starki se ji je porodila v srcu! Obenem se je zamajala ko posekano drevo. Kaj naj stori? Saj ni mogla jasno misliti.

Tedaj se je prikazal Danijel. Bil je rdeč v obraz, globoko ležeče oči so mu stopile iz jamic. Na njegovem obrazu je ležal izraz, ki ga Breda še nikoli ni opazila. Neki strah je vel iz njega... Ko je zagledal Bredo, je obstal. Če bi bila Breda zbrana, bi bila morda opazila, da njegova sprememba ne izhaja toliko iz kakih materinih besed. Kaj pa ona nazadnje ve? Od božiča mu je ostala strupena kal v duši. Tiste dni je bil miren le v nekaterih trenutkih, vse drugo je bilo videz. Zadrževal se je radi očeta in Robeka. Ali naj bi se smešil? V nekaterih hipih se mu je zdel vsak Bredin objem, vsaka sladka beseda samo prevara. Bolj ko se je prepričeval o nasprotnem, huje se je zadiralo vanj. Bal se je že, da se ne bo mogel več premagovati. Kaj dokazi! Zanj ni bilo dokazov. Zanj je bila samo zamolkla bolečina, ki se mu je nabirala počasi, po kapljicah, ga zastrupljala in ga zdaj živa razganjala... Upiral je oči v Bredo, kakor da hoče z enim pogledom vse dognati.

Žena se je oprla na steno, mrzel pot jo je oblil po telesu. Zdelo se ji je, da je v hipu spoznala moževe misli in čuvstva. Še trenotek in ona bi se mu

zgrudila pred noge. Iz nje bi se usule besede ko plaz. V bliskovitih presledkih sta se ji menjavala brezup in pogum. Vse izgubiti, ali vse pridobiti. Hotela je vse pridobiti. Že so ji pojemale moči, a se je z vso silo zadrževala. Le trepeta v udih ni mogla zadržati.

Nazadnje ni mogla več prenašati njegovega pogleda. Hotela se je okreniti in oditi, a tedaj je Danijel planil do nje.

»Ti, povej, kaj si delala včeraj popoldne.«

Kaj naj bi mu bila odgovorila? Obesila bi se mu bila za vrat, ga poljubljala, storila največjo neumnost. Tisti strašni blesk moževih oči! Človek, ki je v svojem bistvu dober, je zato tem groznejši v srdu. Breda je nagonsko dvignila roke, kot da se ji strop ruši na glavo.

»Danijel!« je zavpila! »Prisegam ti!«

Kaj naj mu prisega? Saj ni vedela, kaj govori. Danijela ni bilo mogoče zamamiti. Z divjo kretnjo je odvil njene roke od svojega telesa, segel si je v lase in si jih razmršil, kot da je prišel vanje vihar.

A je molčal. Le pogled je zahteval jasnejšega odgovora od nje.

»Vem, to mi je storila mati.«

»Pusti mater!« je zasigal. »Ti meni odgovarjaj! Ti si ga ljubila! Ti si bila njegova!«

Tedaj je Breda strašno pobledela, pritisnila si je roke na senci, njen krik se je razlegal po vsej hiši.

»Ni resnica, ni resnica, ni resnica!«

Kaj ni resnica? Saj je bilo vseeno. Treba je bilo kričati, samo kričati. Prestrašiti zlo, ki jo je zasipalo. Tekla je v spalnico. Danijela Bredino vpitje ni preplašilo. Pognal se je za njo, ujel jo je sredi sobe. V srd se mu je mešala divja žalost.

»Breda!« je sopihal. »Breda, poglej me v oči!«

Bil je grozen. Saj ta človek ni bil več Danijel. Breda ga je gledala z mešanico strahu in groze v zenicah. Roka jo je strahovito bolela, a ona bi ne bila zavpila. »Udaril me bo,« je pomislila. Tedaj ga je pogledala skoraj s sovraštvom.

Johana je bila pritekla na Bredino vpitje in obstala na pragu. Danijel je ni opazil. Videla jo je Breda, kako je strmela v Danijelova tresoča se pleča, v spačena lica, njene oči so bile mrzlične od nemira. Da, Johana je vedela, kaj bi storila na sinovem mestu. A kaj bo storil on? Obšla jo je groza pred posledicami. Prebudili so se ji očitki, ki se jih je vse dni otepala. To žensko tako ljubi, da bi se pogubil radi nje. Njena igra je bila izgubljena.

»Povej, kaj si imela z onim,« je sikal Danijel.

»Saj vse veš,« je Breda zastokala in lezla na kolena. »Vse ti je povedala Justa. Nisem ga ljubila... To je vse, več ni bilo... Več ti ne morem reči, četudi me ubiješ...«

Jermol ji ni verjel. Z gnusom jo je pahnil od sebe, da se je opotekla. Ujela se je za rob postelje.

»Lažeš!«

Otrok se je prebudil in zajokal.

Mati je dvignila roke na obraz. Spomnila se je na Danijelovega očeta, na neki trenutek v življenju... Prav tak je bil zdaj sin. Strašno se je zbala.

»Danijel, strezni se,« je zaklicala s slabotnim glasom. »Saj ona ni kriva... Napačno si me razumel...«

Sin je okrenil tegobni obraz proti materi. Kaj mu govori? Bil je tako ves pogreznjen v burna čuvstva, da se ni mogel zbrati.

Breda je dobila novih moči.

»Vidiš,« se je obešala na materine besede kot na bilko, dasi je čutila, da niso bile govorjene iz srca. »In če hočeš vedeti, sama sem rekla očetu, naj gresta... Sama... Nič mi ni do njega... Nič mi ni do njega... Sam si bil kriv, ker nisi hotel, da odpotujeta...«

Danijelu se je vračala čista zavest. Pogled mu je begal z matere na ženo. Prestopil se je, kot da hoče k Bredi.

»Proč!« je zakričala, kot da se je stoprv tedaj zavedala neke velike krivice, ki mu je ne more odpustiti. »Pusti me! Proč od mene!«

Tedaj so se ji zrušile telesne in duševne moči. Zgrudila se je na kolena, nato na obraz. Iz nje se je trgal divji, histerični plač. Pod vtisom tega se je Danijel znova docela zavedel. Pred njim se valja žena, ga podi od sebe. Storil ji je krivico, ki mu je ne bo odpustila... Ta misel ga je tako grozno prevzela, plač se ga je tako strašno dojmil, da si je pritisnil pesti na senci in begal po sobi.

»Tega ne prenesem! Mati, tega ne prenesem!«

Zdaj je bila Johana edina, ki je imela še nekaj jasne zavesti. Ni je smela izgubiti. Ni ji bilo za Bredo. Nje še nikoli ni tako globoko sovražila, kot v tistem trenutku. Naj trpi! Bila je prepričana, da sta imela s Srečkom sestanek, da je v tistem trenutku lagala. Bilo ji je za sina. Zanj se je zbala. A je vedela, da bo sina potolažila le, če umiri Bredo.

Premagala je gnus in se sklonila k snahi. Prijela jo je za roke, pritisnila obraz k njenim vročim mokrim licem in jo je klicala ko otroka.

Breda se je tega le polagoma zavedela. Zavzela se je, a je v zavesti strašne zapuščenosti in obupne žalosti z uteho sprejemala starkino božanje. Zajokala je milo, tiho.

Jokala je tudi mati. A je objokavala le sebe.

Danijel je stal s povešenimi rokami. Bil je ko drevo po nevihti. Z neznanško muko se mu je znova vračala vera v življenje.

Na zimo jih je znova obiskal oče, ostal je dva tedna v hiši. Tistih dni v poletju nihče ni omenil, kot da jih sploh ni bilo. V družini so bili nekam tihi, zdelo se je, kakor da okrevajo od dolge bolezni. Do pomladi je bilo marsikaj pozabljenega. Takrat je Breda legla in porodila hčerko. Po Justo si ni upala pisati, pa saj je ni potrebovala. Johana ji je bila dobra kot mati.

Mesec pozneje so se preselili v novo stanovanje. V Danijelovih žilah je plala kmetška kri. Hrepenel je po lastnem domu, po kosu zemlje. Ta želja

se mu še ni mogla izpolniti. Najel si je hišico z vrtom, da bodo imeli otroci zraka in solnca. Ivanček je bil močan, veder deček, shodil je že pozimi in je venomer silil iz hiše. Bog vari na ulico! V bližini so zidali nove hiše, cesta je bila ves dan polna avtomobilov in vozov. V zraku je plaval rdeč prah in legal na zelenje.

Te selitve je bila najbolj vesela Breda. Na staro hišo so jo vezali spomini, ki se jih je hotela iznebiti. Nič ne de, če bo imela malo daljšo pot v mesto. Solnce in zrak sta ji dobro dela. Pri zadnjem porodu je bila izgubila obilo moči. Na obraz ji je legla bledica, ki ji je le počasi izginjala. Duša pa ji je bila pomirjena. Včasih se ji je porajal spomin ko v bliskih, samo za hip, že ga ni bilo več. Čutila je, da bo preteklost polagoma zbledela ko barva na solncu. Tudi v moževem pogledu je bil le še rahel spomin na tisti dan, ko se je bila njena sreča tako nevarno zamajala. Bridki dnevi, ko sta s sramovanjem na obrazu hodila okrog. Vsega ni bilo mogoče pozabiti. Z grozo sta mislila na to, da med njima ne bo nikoli več, kot je bilo. Nemo trpljenje v nočeh, ko sta ležala brez spanja in trpko mislila... Pomirjalo ju je, da je bila mati od tistega dne vsa drugačna. Kakor da se je do dna spremenila. Deklico je negovala in jo razvajala s tolikšno ljubeznijo, da jo je bilo milina gledati.

In vendar je bila ta uravnovešenost v materi le navidezna. Kdaj pa kdaj se je nenadoma poblisknilo v njenih očeh, zakrknila se je in dolgo molčala. Breda je to s strahom opazila. Zaman si je prigovarjala, da si samo domišlja. Bilo je jasno: mati Ivančka ni ljubila. Morda radi tega, ker se je bil rodil v času, ko se še ni bila spravila z novim položajem.

Dnevi so bežali. Včasih v radosti, drugič v hipni bridkosti, a brez posebnih dogodkov... Nekega dne — šlo je že globoko na poletje — je odšla Breda v mesto. Deklica je spala. Materi je naročila, naj pazi na dečka. A saj ji tega še naročiti ne bi bilo treba. Dom je bil ves v njenem varstvu. Johana je sedela na verandi, ki je bila vsa v zelenju. Solnce je toplo sijalo. Žarki so se usipali skozi listje in se svetili v tolarjih na sivih, cementnih tleh. Na kolenih ji je počivalo šivanje.

Ivanček se je igral pod stopnicami, v bližini vrtnih vrat. Tako zelo je spominjal na mladega Danijela. Le v nekaterih trenutkih — tako se je materi dozdevalo. Posedal je po tleh, grebel v belem pesku. Trgal travo in jo je nakladal v pisane škatlice. Nagrebel je polno peščico belih kamenčkov, splezal po treh stopnicah in jih je pokazal babici.

Johana se je ozrla po njem, a ni mu rekla besede. Nato ga tudi pogledala ni več. Deček se je oprl s hrbtom ob steno hiše, gledal tožno, zamišljeno, skozi prste je stresal kamenčke kot skozi sito. Ko so bile roke prazne, je tiho odšel in počenil na pesek v bližini vrat. Zgrebal ga je v kupčke.

Pred babico ga je zakrivala zelena stena divje trte. Pa ona je vendar razločno slišala njegovo brskanje. Prihajale so ji misli in ji legale v dušo ko strup. Breda se ni motila v svoji slutnji, da mati dečka ne mara. Bila je resnica. Mrzila ga je. V njenem življenju je prišlo pogosto tako, da se ni mogla premagovati, kakor bi se bila rada. Proti snahi je bila od poletja sem drugačna. Ne radi nje, radi Danijela. Nekdanji gnev se je le potuhnil, a v njeni notra-

njosti je rasel in jo je pekel ko žerjavica. Ponese ga s seboj v grob. Njeno odvratno čuvstvo se je obrnilo na otroka. Bila je vsevdilj bolj prepričana, da v njem ni krvi Jermolov. Ta ženska ga je z lažjo prinesla v hišo.

Pogosto je vsa zamaknjena poslušala njegovo brbljanje. In ga je gledala, gledala. Dà, na njem ni opazila samo Danijelovih telesnih potez, ampak tudi njegove duševne lastnosti. To je spoznavala le v nekaterih jasnih trenutkih. Neka druga, razjedajoča jo misel se je pregloboko vsesala vanjo. Spočetka so jo pogosto mučili dvomi, da dela krivico. A postali so redkejši, tako redki, da so skoraj izginili. Vse, kar je telesnega in duševnega dala otroku mati, je pripisovala nekemu drugemu. Danijelove poteze in lastnosti so skopnele v njeni slepi mržnji.

Ta zavest jo je vselej tako razkačila, tako razbolela, da otroku ni dajala odgovorov. Buljila je predse, razmišljala do bolesti. Vsaka otrokova beseda, še pogled jo je požgal po telesu... Tako je bilo tudi tega dne. Dolgo je sedela v splošni tihoti, le čebela ji je brenče obletavala glavo.

Kje je Ivanček? Hotela se je že dvigniti in pogledati, a je obsedela. Po cesti so ropotali avtomobili, da se je rahlo stresala hiša. Pomislila je, da je v bližini oster ovinek, tam je bilo povozilo neko žensko. Deček je rad uhajal na ulico. Ali so vrata zaprta? Stežka se je zadrževala, da se ni dvignila.

Nenadoma se je zdrznila, roka ji je segla na čelo. Bog in sveti križ božji! Otroku je zaželela smrti. Morda jo je bila že kdaj prej obšla enaka misel, a nikoli tako jasno kot tistega dne. Pa si ni globoko očitala radi tega. V nji se je porajalo nekaj, pred čimer bi morala samo trepetati, a ni imela moči.

Odpodila je čebelo. Iz dna duše se ji je porodil rahel očitek in ji je brnel ko zvon iz daljave. Pomislila je na Boga. Saj je pogosto mislila nanj. V nočeh, v urah samote in obupa ga je obletavala njena misel. Le v dvomih in v bolečinah, za katere je le sama vedela, ga je odganjala... Sin! Misel nanj ji nikoli ni mogla prebuditi toplejših čuvstev. Zavest, da on v svoji slepi veri in dobroti ljubkuje otroka, ki morda ni njegov, je bila ko ogenj za njeno dušo.

Ob takih mislih je zmerom čutila telesno bolečino. Ubogi, dobri tepček! Bilo ji je žal, da je sina tako vzgojila. Bolje bi bilo, da bi poznal življenje, da bi bil trd... Iz navade je dvignila glavo in pogledala skozi zelenje. Dà, vrtna vrata so bila samo priprta. V njih je zijala špranja, dovolj velika, da bi se lahko otrok izmuznil skozi njo.

Nagonsko se je zganila, da bi se dvignila in jih šla zapret. Pa je zopet obsedela. Ali niso bila vrata večkrat samo priprta? Ali ni že večkrat tako čutila kot tistega dne? Ne, ne bi se mogla dvigniti, tudi če bi se hotela. V njeno dušo se je naselila ko kača spolzka, mrzla misel. Ni je odganjala.

Po cesti je ropotal voz. Tlak se je drobno stresal pod nogami. Johana se je trpko predramila in dvignila glavo. Z roko je segla v trto in odgrnila listje. Snop žarkov ji je planil v naročje. Pogledala je na vrt.

Ivanček se je naveličal igre. Čutil se je zapuščenega. Zdaj je stal sredi peska, držal palec med zobmi in gledal skozi špranjo na ulico. Tuje, šumno, mikavno življenje. Z druge strani so odmevali kriki otrok. Že je bil nekajkrat zašel med nje. Zdaj je napeto prisluškoval, lovil vesele glasove.

Johana je opazila izraz neke zapuščenosti na otrokovem obrazu, zaslutila njegovo misel. Odprla je usta, da bi ga poklicala, a ji je glas zastal v grlu. Kako strašne, zagonetne stvari se včasih izvršijo v človeku! Nekaj temnega, grozečega je prišlo iz Johanine duše in jo je v hipu zagrnilo. Pozneje se ni določno spominjala, kaj je takrat mislila in čustvovala. V trpljenju, ki ga je prestala, v mislih, v čustvih, v solzah je plavala ko izgubljena. »Ta ženska!« je zajejala. »Ta ženska!« Rdeči in črni kolobarji so ji plavali pred očmi.

Bila je globoko sklonjena nad šivanjem, a roka se ji ni več gibala. Iz črnih misli in iz blodnih čustev se je zdramila šele, ko je zaslišala ropot novega avtomobila. Drobnost se je tresla hiša, njeno telo, še njeno srce. Pri tem je razločno čutila, da otroka ni več na vrtu. Izmuznil se je skozi vrata, zdaj stoji na cesti in gleda. Na drugi strani so otroci, ki se igrajo na praznem stavbišču. Zagnal se bo ko negodni ptič, ki je padel iz gnezda. Dvignila bi bila glavo in ga poklicala. A čutila je neko težo, ki ji ni tlačila samo duše, ampak tudi telo.

Kdaj bo zaslišala krik? Zdaj, zdaj... Nič. Ropot se je oddaljil, hiša se ni več tresla. Johano je obšlo v podzavesti neizmerno olajšanje, a je ni predramilo. Šele čez minuto... Stresnila se je, kot da se je prebudila iz hudih sanj. Kaj se je zgodilo? V njeni duši se je nenadoma porodil občutek in jo je zbedel ko z žarečo iglo. Vrgla je šivanje na tla in se je dvignila.

Ne, otroka ni bilo več na vrtu. Vrata so bila bolj na široko odprta. Skozi špranjo je videla prihajajočo kočijo. Z druge strani se je oglašal tovorni avto. Nenadoma je pretrgal ozračje rezek klic... Hop! Zavora je zaškripala. Za trenutek je bilo vse tiho.

Tišino je prerezal krik z druge strani.

»Jezus, Marija!«

Johana je hotela planiti na cesto, a so ji bile noge ko omrtvele. Bleda. trepetajoča je zaprla oči. Mislila je, da se bo zgrudila.

Bilo je prvič, da si je vroče zaželela smrti.

27

Breda je hodila po mestu in si je ogledovala izložbe. Z neko lahkoto v duši, brez kake želje in bolečine. Nenadoma se je zdrznila — nekdo ji je položil roko na ramo. Bil je Danijel. Po opravkih je bil odšel v mesto, zdaj se mu ni mudilo v službo. Veselo se mu je zasmejala.

Ali gre z njim v kavarno? Ne, ne! Breda je bila ko bridko zdramljena, polastil se je je nemir. Začelo se ji je muditi domov. Danijel jo je pospremil. Bil je izredne volje. Po poti jo je dražil, da se je pomladila, dasi je postala obilnejša. Dà, seveda. Breda se iz neke tesnobe ni mogla nasmehniti.

Zavila sta okrog vogala poslednje ulice, sredi ceste sta zagledala gručo ljudi. Presenečena sta obstala in se spogledala. Kaj je to? Kaj se je zgodilo? Nesreča? Danijelu se je zresnil obraz, a vendar mu niti senca slutnje ni legla v srce. A ne tako Breda. Mati vedno misli le na lastnega otroka.

Pohitela sta. Danijel je odrinil gručo ljudi, ki so molče stali in gledali. Breda je bila tik za njim. Zagledala sta otroka, ki so ga pravkar položili na

rjuho. Obrazek mu je bil bled, umazan od krvi in prahu. Na čelu, pod svetlo rjavimi lasmi, je imel veliko podplutbo. Skozi polzaprte veke so se mu bolešno upirale beločnice. Usta so mu bila rahlo odprta, a na ustnicah mu je ležal izraz groznega začudenja, okameneli krik, ki ga ni več utegnil pognati iz prsi.

Ne, Danijel kar ni mogel verjeti, da je ta otrok njegov. Saj bi ga po obrazu skoraj ne mogel spoznati. Sklonil se je, da bi ga videl поблиže. Breda ga je spoznala po pisanem krilcu.

Kriknila je, neka ženska jo je ujela v naročje, da ni padla. Onesveščeno so jo položili na sedež odprte kočije.

Danijel je bil ves iz sebe. Kaj se z njim godi? Ali so sanje, ali je resnica? Zgrabil se je za glavo, zamolkel glas groze in brezmejnega začudenja se mu je izvil iz prsi. Pokleknil je k sinu in ga je rahlo stresal, kot bi ga budil. Iz prsi se mu je trgal gluh jok, a ga je tlačil vase. Zdaj ni bilo časa za solze. Iz zdrobljene nožice je tekla kri, rjuha je bila vsa prepojena. Otrok je za hip odprl veke, božjastno zavil oči. Ustnice so se mu premaknile, kot da je hotel nekaj zašepetati.

»Moj Bog, kako se je to zgodilo!«

Kočijaž in šofer sta pripovedovala vse križem. Tudi neka ženska se je vmešavala s svojo beesdo. Kočijaž je zagledal otroka, ki je tekel čez ulico, tik pred konji. Obrnil je kočijo na sredo ceste, da bi ga ne povozil. Šofer ga ni videl. Otrok je zmeden obstal, nagonsko se je zavedel nevarnosti, obrnil se je in stekel proti domu... Tako se je zgodilo.

Danijel je pripovedovanje komaj poslušal. Saj to ni bilo glavno. Treba je bilo nekaj storiti. Vrnila se mu je zavest.

»Pokličite kak taksi!«

»Saj smo telefonirali po zeleni križ.«

Breda je medtem prišla k zavesti. Pognala se je proti otroku in ga je hotela dvigniti s tal. Mož jo je zgrabil za roko.

»Pusti ga, da ne izgubi preveč krvi!«

»Moj Bog!« je vrgla klobuk z glave. Tudi obleka jo je dušila. »Ali je mrtev? Povejte, ali je mrtev!«

Ne, ni bil mrtev. Srce mu je bilo. Neki gospod je zatrjeval, da ga bodo rešili... Breda se je z vso silo držala na nogah. Oči so ji ko blazne begale po ljudeh. V svojem srcu je vpraševala po krivcu. Tedaj je zagledala Johano.

Ta je stala ob vrtnih vratih, bila je nepremična ko kip. Rada bi se bila približala, a se je zavedala, da bi bila le na poti. In da ne bi prenesla pogleda na otroka. Bila je blede, kakor voščena. Črna misel je bila ubita, kes se je stoterno prebudil v nji. Ali naj bi bila pobegnila, se skrila? Saj ni bila otrok. Bila je ko prikovana na mesto, nemo grozo je izražalo še njeno telo.

Breda je v žalosti in mržnji planila proti nji.

»Tako ste čuvala otroka! Kaj ste mi storili!«

Mati ji ni odgovorila. Tudi premaknila se ni, le gledala jo je. Njena groza je dobila prisev nečesa drugega. Ali naj tudi ona obtožuje snaho? Zavest krivde je še globoko tičala v nji. Ta jo je silila k molku. A za nič na svetu bi tega ne bila mogla priznati pred ljudmi. Najmanj pred to žensko.

Ljudje so ju gledali molče, s sožaljem in nemo grozo v očeh.

Pridrvel je avto, zdravnik se je zavzel za otroka. Danijel je pristopil k ženi.

»Breda, Breda!« jo je klical, kot da jo prebuja. Nato se je okrenil k materi:
»Pojdite v hišo!«

V njegovem glasu ni bilo ne srda ne očitanja. Mati ga je pogledala z odsotnim pogledom, nato se je okrenila in odšla ko pijana.

Breda se še ni pomirila. Otroka da je treba spraviti v bolnico? Kakor da je bila v tistem hipu docela pozabila nanj. Zavzeta je pogledala moža, a nato je planila proti avtomobilu. Kje je Ivanček? Rešite ga, če je mogoče!

»Ostani doma,« ji je rekel Danijel, ko je videl, da ne more obvladati svojih čuvstev. »Jaz pojdem v bolnico. Ostani, Breda!«

Bal se je, da zboli. Breda ga je zmedeno pogledala, a mu ni ugovarjala, kot da nima več lastne volje. Ko omamljena je strmela za avtom, ki je s presunljivim krikom izginil na ulicah. Okrog nje so stale ženske in jo tolažile. »Puora mari!« Saj jih ni razumela. Ne bila bi jih razumela, če bi bile tudi govorile slovenski. Pogledala jih je z dolgim pogledom in počasi odšla v hišo.

Dolgo je sedela v spalnici in ko otopela zrla predse. Polagoma se je predramila, kot da se je prebudila iz sanj. Šele tedaj se je zavedela nesreče v vsej svoji globini. Planila je v tak jok, da so se ljudje ustavljali na ulici.

Pomirila se je. Nekaj časa je le tiho hlipala predse. Objemala je stojalo za cvetice, rada bi imela koga, da bi se oslonila nanj. Hči se je prebudila, a je bila tiho, tiho. Njene drobne oči so čudno strmele iz mraka. Spomnila se je na mater. V poletju se je bila v najtežjem trenutku sklonila k nji. Saj ni čutila več srda do nje. V najvišjem navalu bolečine se je bila vsa zmehčala.

Stopila je k nji. Saj ji ni hotela očitati. Hotela je le, da bi ji pomagala objokovati nesrečo.

»Mati, kako se je to zgodilo?«

Johana je sedela v sobi, brez solzá strmela v zid. Zdaj so se ji oči uprle v snaho. Saj ni mogla vedeti, kaj jo je prignalo k nji. Mržnja do otroka ji je bila izginila, tem huje ji je zagorela proti Bredi.

»Ti mi ne smeš očitati!« se je trepetajoča dvignila. »Ti ne!«

»Mati!«

V Bredinem glasu je ležal trpek očitek radi izgovorjenih besed. Klic, ki je hotel prebuditi Johanino dušo. Njeno dušo ni bilo mogoče prebuditi. Bila je bolj zakrknjena kot kdaj prej. Ta ženska je kriva, da je postala toliko kot zločinka. Vse je hotela izbruhati iz sebe. Vsaj tej ženski v obraz, če je že morala molčati pred svetom.

»Ti mi ne očitaj! Danijela si vzela, a z drugim si se valjala... še v tej hiši... S tujim otrokom si se priklatila v družino...«

Hude besede so bile izgovorjene. Breda je položila roko na usta, kot da prihajajo besede iz njenega grla in jih hoče zadušiti. Vse, o čemer je mislila, da je samo njena skrivnost, se je tedaj neusmiljeno razgrnilo pred njo. Vse drugo naj bi bilo, le očitka radi otroka se je hotela otresti. Ne, ne! Nikoli! Vse je bila pripravljena priznati, le tega ne.

»Vse mi očitajte, kar sem zaslužila,« je zapiskala, »le o otroku mi molčite... To ni res... Vi ne veste, kako je bilo, a to ni resnica...«

Izčrpana je umolknila. Upognila je pleča, kot da pričakuje udarca.

Nihče je ni udaril. Mati je stala in jo je gledala. Kakor da se izprašuje: kako je ta ženska zašla v to hišo? Slutila je, bila je prepričana, a jo je kljub temu priznanje tako udarilo, kakor da je to zdaj prvič prišlo v njeno zavest.

»Poberi se, grdobija!« je zavpila. »Poberi se!«

Vzelo ji je besedo. Oprla se je na stolico, zamižala in hropla. Ni odprla oči, ni se premaknila, dokler ni slišala, da je Breda odšla.

28

Breda je sedela v sobi, roke so ji ko mrtve ležale na mizi. Sklonila je glavo in buljila v prt, na katerem je bila uvezena roža. Krvava roža! Ni več čutila obupa ne groze ne žalosti. Na zunaj je bila videti brezbrizna, a je grozno kovalo v nji. Če bi bil v tistem trenutku vstopil Danijel, bi si ne bila več pomišljala... Mati ne bo molčala. Bolelo jo je le, da bo lažnica v moževih očeh. Pa saj takrat bo že vseeno.

Zakaj je tako dolgo trpela? Smešne besede, da je resnica zakonu mačeha. Danijel je imel prav. Justa je bila v zmoti. Ona je bila v zmoti. Spovednik je bil v zmoti. Resnica je resnica, ni je mogoče prevarati. Vse je končano. Vse zaman — njene sanje, njene muke, vsa njena obupna prizadevanja.

»O, Bog, moj Bog!« je stokala.

Solze so ji tekale na roke. Ni jih zadrževala, ni si jih otirala. Saj sama ni vedela, kaj je objokovala. Vse, vse.

In kakor da je skozi solze pogledala v dotlej neznano skrivnost, so se ji čudežno odprle vse stvari. Znova je trezno mislila. Če bi tedaj vstopil Danijel, bi ne spregovorila. Naj pride, kar hoče, kakor hoče. Ona ničesar več ne more preprečiti. In ni več trdno verjela, da mati ne bo molčala... Pomislila je na otroka. Vse dni je trpela, a ob rojstvu jo je neki tajni glas do dna pomiril. Le v nekaterih trenutkih jo je razjedal dvom. Saj bi otroka niti ne mogla ljubiti, če bi ne bila prepričana, da je Danijelov... V tistem hipu se je dvom znova zasadil vanjo ko zastrupljena puščica. Huje kot kdaj prej. Morda bi bilo prav, da otrok umrje. Čez nekaj trenutkov se je zgrozila.

»Bog, pomagaj mi!« je zaječala.

In vendar je ostala ta misel v nji... Čakala je moža. Ko ga je zaslišala v veži, se je dvignila. V nji se je v trenutku znova porodilo divje čuvstvo do otroka.

Danijel je bled, prepaden obstal na vratih. Oči so mu trudno, žalostno begale po stenah... Ponavadi je bil pogumen, trezen, poln volje do življenja. Iz bolnice gredé ga je zlomilo. Huje kot usodnega dne v polelju. Prvi, strašni trenutki v življenju, ki so ga pretresli do korenin. Potreboval je moči in tolažbe. A bolj ko se je bližal domu, jasnejša mu je bila zavest, da bo moral on tolažiti, dasi so mu bile moči že na koncu. To ga je razburjalo, a se je z vso silo pomirjeval.

Žena ga je gledala. Na njenem obrazu so bili jasni sledovi joka.

»Kako je?«

Danijel se je začudil nad njenim ravnodušnim glasom.

»Nogo mu bodo odrezali. Tudi na prsih ga je pritisnilo. Zdravniki mi niso mogli, ali niso hoteli kaj obljubiti...«

»Pa je upanje?« je vprašala Breda napeto.

Želel je, da bi se mu bila vrgla na prsi. Razjokal bi se bil. A ona je stala nepremično, desnica se ji je opirala ob mizo.

»Upanje? Seveda je upanje.«

Stopil je naglo od stene do stene, v prsih mu je stokalo. Žena ga je gledala, gledala. Divje čuvstvo do otroka se ji je zdrobilo pod zaključkom prejšnjega razmišljanja. Bila je ko v blodnjaku, ni se mogla znajti. Danijel se ji je globoko zasmilil. Stopila je k njemu in ga je objela okoli vratu.

»Ne muči se radi tega. Saj je morda bolje, da umrje.«

Ali je vedela, kaj govori? Ali je otroku res želela smrti? Morda je svojo žalost premagovala le zaradi tega, da bi Danijel ne mislil, da ji je do otroka več kot do njega... ako mu mati pove... Dokazati mu hoče, da ji je po srcu samo tisto, kar je z njim v zvezi... Uboga, zagonetna, grda človeška duša!

»Kaj govoriš!«

Danijel je bil prepaden, iz njegovega glasu sta zvenela začudenje in groza.

Breda se je zavedela. Odgrnila je bila vso grdobijo svoje notranjosti. Stresnila se je in uprla oči v tla. Roko si je položila na čelo.

»O moj Bog!« je zaječala. »Saj ne vem, kaj govorim!«

Nekaj trenutkov sta oba molčala. Danijel je odšel v materino sobo. Vrata so bila odprta, Breda je slišala vsako besedo. Sin je mater tolažil, pral jo je vsake krivde. Danijel je tako zlahka odpuščal. Posebno materi. Johana je jokala. Jecljala je nekaj nerazločnega... Danijel je odšel z dolgimi koraki v kuhinjo in zaprl za seboj vrata. Zlomilo ga je. Bil je prvi možev jok, ki ga je Breda slišala. Dojmil se jo je tako strahovito, da bi bila tulila.

Tedaj se je na vratih prikazala mati. Prišla je tiho ko duh, bila je bleda, kakor breztelesna. Oprla se je na podboje, ostre oči so se ji vpičile v Bredo.

»Molči o tistem, kar sva govorili,« je v sunkih pognala iz sebe. »Proti njemu molči... on ne sme... izvedeti«

Breda ji ni mogla odgovoriti, le nemo je prikimala. In čudno — nikake radosti ni občutila pri tem. V pogledih obeh je sijala mrznja.

Čez nekaj dni je otrok umrl, niso ga mogli rešiti.

To je najhuje zadelo Johano.

Od dne nesreče je bila vsa spremenjena. Ni več stopila iz svoje sobe, ni se lotila kakega dela. Še jedi je odklanjala. Legla je redko, sedela je in topo zrla predse. Kakor da je zaverovana v neko zagonetno vprašanje, ki mu ne more do dna. Brede ni pogledala. Oči so ji plavale mimo nje, prodirale skozi njo, a na nji se niso ustavile. Snahina skrivnost je ni več razjedala. Bila ji

je očita, preočita. V prsih jo je žgala neka gmota, ki je ni mogla razvozlati. Sina je gledala z nekakim strahom. Imela je občutek, da se je za vedno odtrgala od njega. Danijel ni mogel slutiti, kaj je v materi.

Naj je Johana mižala ali buljila v steno, pred njo je stal Ivanček. Z vedrim nasmehom na obrazu, z brbljajočo besedo na ustnicah. Zdaj ga je videla drugačnega kot prej. V sliki spomina je opazila vse polno Danijelovih potez. Visoko čelo, globoke oči. Tista usta, ki so včasih tako bolešno grenko vzdrhtela. Ah, dà, dà! Kakor da je bila slepa in je stoprv spregledala. Bolj ko so je poglobljala v to dejstvo, jasnejše, bolestnejše je stopalo pred njo. Vnuk! In če bi tudi ne bil... Kakor da ji je šele tedaj načelo krščanske ljubezni objelo srce. Pa je vse življenje učila sina, molila, živela po božji zapovedi — a jo je zgrabilo nekaj temnega, ji omotilo razum in čuvstvo.

Molila je. Vroče je prosila Boga, da bi otrok ne umrl. Tega ne bi prenesla. Spomnila se je, kako bridko si je očitala radi hčerine smrti in se je grizla vse dni in noči. Še zbolela je bila. A takrat je bila morda kriva samo v svoji domišljiji. Zdaj je bila resnica.

»Oče naš, kateri si v nebesih...«

Očenaš za očenašem... Pohabljenček bo, revček, a ona ga bo negovala. Na rokah ga bo nosila, nihče drugi se ga ne bo smel dotakniti. To naj bo njena kazen. Še hujšo kazen bi prevzela, le da bi bila njena prošnja uslišana. Nato bi še dolgo rada živela. Sicer pa bi najrajši umrla.

Čakala je, kdaj pride strašna novica. Vsak korak na ulici jo je bridko preplašil. Tuj človek je stopil v hišo, a ona je pridržala sapo in prisluškovala. Nič, nič. Hvala Bogu! Še v nočeh jo je plašilo iz spanja.

Sin se je vračal iz bolnice, vselej je že čez nekaj trenutkov stopil k nji. Zazrla se mu je v obraz, da bi iz njegovih potez razbrala resnico.

»Zdaj je že resno upanje, da ozdravi.«

To si je srčno želela, a vendar ni verjela. Njeno življenje je bilo prenasičeno s slutnjami, tudi zdaj je niso popustile. Sin se ji je poskusil nasmehnuti. Ni je mogel prevarati.

Nekega dne ni preslišala, da je nekdo pozvonil pri vratih. Iz veže je bilo slišati zamolklo govorjenje. Iz spalnice se je razlegnil krčevit plač. Tako joče Breda. Stisnila je ustnice, mraz ji je šel po telesu... Dolgo je trajalo, da so se odprla vrata, na pragu je stal Danijel. Sklenil je roke in nagnil glavo kot v brezmejni vdanosti v usodo. Ustnice so se mu tresle.

»Mati,« mu je zahlipalo v grlu, »umrl je.«

Saj je vedela. Vse je otrpnilo v nji, še solz ni imela. Z enim samim, očitajočim pogledom se je ozrla na Kristusa, ki je visel na steni. Nato je znova zastrmela v sina. Videla ga je, kako je opotekaje se izginil v veži, vrata je pustil odprta.

Prišla je ura pogreba, Johana je nenadoma dobila moči. Oblekla se je v črno obleko, ki jo je nosila še za možem in hčerjo. Ni zajokala. Vsa žalost ji je bila otrpnila na obrazu. Kupila je šop cvetlic in ga je položila na krsto. Niti za trenutek ji ni vzdrhtela katera izmed gub na obrazu. Tako je šla za pogrebom. Še ko je gledala v grob, so se ji oči samo orosile.

S pokopališča gredé se je vozila v isti kočiji s sinom. Danijel je govoril, govoril, rad bi ji bil razgnal misli, a ona mu ni mogla odgovarjati. Kočija se je zibala, a nji se je zdelo, da se ziblje zemlja in se odpira pod kolesi. Ta pot je bila zanjo strašno dolga, brez konca.

Dospela je domov, a se ni utegnila preobleči. Zlomljena na duši in na telesu se je vrgla pred Križanega in se med jecljajočimi, nerazumljivimi besedami bridko razplakala. Ni se dala utolažiti. Ko sta jo Danijel in Breda dvignila, jima je v rokah omedlela. Položila sta jo na posteljo. Šele čez dolgo se je zavedela.

Oči so ji begale po stenah, kakor da se je znašla v tuji hiši. Zagledala je Bredo in se je zdrznila, kot da se je prav v tistem hipu vsega spomnila. Zaklopila je veke. Ko jih je znova odprla, je uzrla sina. Dvignila je roke in mu jih je prožila nasproti.

»Kaj vam je, mati?«

Ni mu odgovorila. Le stiskala ga je za roke, stiskala, kar je imela moči. S temi stiskljaji mu je pravila vse, kar je nosila v srcu in ji ni moglo v besede.

30

Pretekli so tedni, mati ni več vstala.

Breda je brzojavila Justi. Danijel ji ni branil, saj je bil ko brez lastne volje. Poleg tega je imela žena toliko dela, da ga je stežka zmagovala. Bal se je, da ne bi tudi ona zbolela.

Toda Bredo je vznemirjalo nekaj drugega.

Kadarkoli je stopila k materi, se je stresnila pred njenim pogledom. Ne, ona ni pozabila, ona ne more pozabiti. Tega se je Breda zavedala. Neke noči jo je prešinila nenadna slutnja: pred smrtjo bo odprla usta. Preveč jo mrzi, da bi se ji ne maščevala. Tedaj se ne bo ničesar več plašila. To se ji je zdelo tako neizogibno, da je zajejala v duši. Bala se je materine smrti. Včasih pa si jo je želela. Zaman je odganjala to sramotno misel, ko trn se ji je zabadala v dušo.

Justa se je na brzojavko pripeljala že čez nekaj dni.

Bila je prepadena, oči so ji gorele. Ko je izvedela, da je le Johana bolna, se ji je vzdih olajšanja izvil iz prsi.

»Mislila sem, da je kaj hujšega.«

Kaj hujšega? Breda je umaknila pogled... Johana Juste ni več spoznala. Bila je že tako oslabela, da se ni mogla več vzdigniti na postelji. Oči so ji strmele v šipe, po katerih so polzele kaplje dežja. Zdelo se je, da več ne razume znisla besed.

Danijel je zopet hitel po zdravniku. Ta je uprl oči skozi velike, rožene naočnike na Danijela: »Dajte ji, kar si poželi.« Danijel ni našel glasu, zdravniku je stisnil roko v znamenje, da ga razume. Pa tega ni pravil ženi in Justi. Bal se je nepotrebnega razburjenja.

»Danijel, ostani pri meni,« je spregovorila mati s poslednjim naporom svojega glasu.

Dà. Sedel je ob postelji in gledal v materin zguban obraz, v prsi, ki so se ji burno dvigale pod odejo. Mati ni več govorila, želja ni več imela. Bile so dolge, težke minute. Sinu so se porajali spomini ko v bliskih. Mnogo zagonetnega, bridkega je bilo med njima. Vendar sta si bila zelo blizu. Zdaj mu je bilo žal za nekatere trenutke. Bili so na videz brezpomembni, a so rezali globoke rane v njuni duši. A ne on niti mati nista mogla delati drugače. Bilo je prav, kakor je bilo. V tem je tičala globoka, neumljiva tragika njunega življenja.

Kdaj pa kdaj je vstopila Breda. Pogledala ga je z nekim strahom in zaskrbljenostjo, a on ni razumel tega pogleda. Mati se je vselej vznemirila. Danijel je položil prst na usta, Breda je odšla.

Bila je vsa zmedena, globoko vznemirjena. Ko v sanjah je hodila okrog, neredko še Justa ni odgovarjala... Po večerji je spravljala otroka spat, a se je komaj zavedala, kaj dela, tako jo je bilo zgrabilo za dušo. Deklica je spala, ženski sta pri luči opazovali njen pokojni obrazek in molčali. Nenadoma so Bredi začele teči solze po licih.

Justa se je zavzela. Čutila je njen nemir — a kaj se je zgodilo? Pomaknila se je bliže in ji je položila roko na koleno.

»Kaj ti je, Breda? Ali se mi ne moreš zaupati?«

Breda ji je prikimala. Dà. Saj to je hotela. Prva beseda je bila že izgovorjena, bila je pripravljena, da se izpove.

»Poglej otroka,« je rekla strastno, pritišano. »Jaz bi bila najsrečnejša žena in mati, če... Saj ti bom povedala...«

Na okno je trkal dež, voda je enakomerno pela v žlebu pod oknom.

Breda je pripovedovala, njen glas se je zdaj pa zdaj izgubil v komaj slišno šepetanje. Vse, kar je Justa že slutila, a si še misliti ni upala. Tista sveta noč, ki je bila postala za Bredo tako nesveta... Ali razume zrelo, vroče dekle, ki je po dolgem čakanju stalo tik pred poroko? Dolgo čakanje! To ji je dalo poslednji sunek. Misli je, da je Danijel človek, ki jo more pač osrečiti, a ne more pogasiti njenega ognja... In takó besedo za besedo... In vendar v nekaterih trenutkih ne obžaluje vsega, kar se je zgodilo. Njeno globoko čuvstvo do moža je bilo zgrajeno na zavesti, da more le s toplo ljubeznijo in vdanostjo popraviti, kar je bila zagrešila. Če bi bila brez krivde, bi imela svoje želje in nagnjenja, ki bi ji bile važnejše kot vse drugo. Zdaj ne čuti nič takega. Toda to ni nikaka žrtev zanjo. Kar ima, je toliko, da si ne želi drugega, da bi le to mogla obdržati... Ne, ona se ne opravičuje. Vsakteri bi rekla: ne po njeni poti! Ne, ne! Koliko je prestala... In je govorila o materi, ki jo je vse dni zasledovala ko senca. Do zadnjega. Dnevi v poletju, ko bi se bilo kmalu vse zrušilo. In njeno priznanje, ki ji je ušlo pod vtisom nesreče... Ali ne bo mati pred smrtjo izpregovorila? Prej je molčala zaradi sina, da bi se vse hkrati ne zrušilo nanj... Ne želi ji smrti, a želi, da bi to težo za vedno vrgla s svoje duše. Čuti, da je v Danijelu ostala strupena senca. A upa, da jo je izbrisala skupna nesreča. Če mu znova ne bo leglo v dušo... Vsakokrat, ko pride od matere, ga s strahom pogleda v obraz. Že? Ne še. In se oddahne. In se znova zboji... To je vse.

Breda je umolknila in skrila glavo v Justino naročje. Gluho ji je ječalo v prsih. Justa je položila roko na Bredin vrat, solza ji je kanila na lase.

Molk. V žlebu je pela voda, kot da se usipajo sekunde.

»Ali me razumeš?« je zaječala Breda.

»Razumem te in te ne razumem,« je rekla Justa previdno.

»Ali me boš zapustila, če se kaj zgodi?«

»Ne, ne. Ne misli na to!«

Breda se je dvignila in se olajšano nasmehnila.

Čez nekaj minut je bilo slišati nagle korake na hodniku. Vrata so se odprla, vstopil je Danijel. Imel je tak izraz na obrazu, da sta ženski preplašeni planili pokonci. Že? Breda je bila pripravljena, da se mu vrže pred noge.

»Mati umira,« je zagolčalo iz moža.

Breda je zagnala zamolkel krik. Ne iz žalosti ali strahu, iz neizmerne olajšanja. Globko v nji se je zganilo nekaj živalskega, zgolj nagon, in se ji je lomilo iz prsi. Obvladala se je z vso silo, se ugriznila do krvi.

Mati je še živela. Kmalu nato je poslednjič vzdrhtela in izdihnila. Danijel je zagnal suh plač. Justa je držala roke na obrazu in hlipala.

Breda je stala ob steni. Bila je ko zamaknjena, negibna, kakor da je vse olesenelo v nji. Sprva ni našla solz. Moževa zamolkla tožba, Justino hlipanje jo je zdramilo. Zdrznila se je. Nato se je pognala in se z jokom vrgla na mrtvo stanko. »O, mati, mati!«

Človek ne joče vselej iz žalosti... Danijel tega ni razumel. Trgal je ženo od trupla in jo tolažil. Torej jo je vendar ljubil? Tisti trenutek mu je ženo duševno najbolj približal.

To je bila Bredina poslednja laž.

VEČER

JOŽE KASTELIC

Glasovi dneva
so se razbili v tisoče tihih zvonjenj
kot melodija,
ki se razdrobi na tenkih strunah
in izzveni
v molčanja mrak.

Tako so tihe
večerne pesmi —
skoraj je čuti,
kako gre živina čez travnik,
kako se stare podlesek pastirju pod nógo na vsak korak.